ΕΤΟΣ Ν. ΤΕΥΧΟΣ 588 — 589 ε'. — στ'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ὁ Ἀθηνῶν

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ	1967

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1967 τ. 588 - 589 ε΄.- στ΄.

Ο ΕΝΘΡΟΝΙΣΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

Σεβασμία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος,

Σεβασμιώτατε Ἅγιε Χαλκηδόνος, ἐκπρόσωπε τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου,

Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Ἀδελφοί,

Ἐξοχώτατε κ. Αὐλάρχα, ἐκπρόσωπε τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως,

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Κυβερνήσεως καὶ Κύριοι Ὑπουργοί,

Εὐλαβὲς πρεσβυτέριον καὶ λοιπὸν τῆς Ἁγιωτάτης ἡμῶν Ἐκκλησίας πλήρωμα,

Αὐθόρμητος ἀναβαίνει εἰς τὰ χείλη ἡμῶν ἡ πρὸς τὴν Παναγίαν Τριάδα ἐκ βαθέων εὐχαριστία, διότι τῇ Χάριτι τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἐφώτισε τὴν Ἱερὰν ἡμῶν Σύνοδον καὶ τὴν Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν λαοφιλῆ ἡμῶν Ἄνακτα, ἵνα ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀρίστων κληρικῶν τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐπιβλέψῃ εἰς τὴν ἰδικήν μου ἐλαχιστότητα καὶ θεωρήσῃ με ἱκανὸν ἵνα ἀναδεχθῶ τὸν ὄγκον τῶν εὐθυνῶν καὶ ὑποχρεώσεων τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διαδεχθῶ δὲ εἰς τὸν περικλεῆ ἀποστολικὸν τοῦτον θρόνον τοὺς Διονυσίους καὶ τοὺς Ἱεροθέους, τοὺς Νικήτας καὶ τοὺς Μελετίους καὶ τοὺς Χρυσοστόμους καὶ τοὺς Χρυσάνθους καὶ τοὺς λοιποὺς διαπρεπεῖς προκατόχους, τῶν ὁποίων τὸ ἀνάστημα καλύπτει πλείστας ὅσας χρυσᾶς σελίδας τῆς ἐνδόξου ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Ἀλλ' αἱ ἱεραὶ αὗται στιγμαὶ τῆς ἐνθρονιστηρίου τελετῆς εἴθισται νὰ ἀποτελῶσι τὴν πρώτην πνευματικὴν ἐπαφὴν μεταξὺ τοῦ ποιμένος

καὶ τοῦ ποιμνίου. Ἐντεῦθεν θὰ παρεκάλουν αὔτη νὰ περιστραφῇ εὐθὺς ἀμέσως περί τινα ἀπὸ τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν Προκαθήμενον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προβλήματα. Θὰ ἀναφερθοῦν ἐνδεικτικῶς μόνον ὀλίγα, ὡς παραδείγματα, διὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος τῆς συντριπτικῆς εὐθύνης, ἡ ὁποία ἔχει ἐπιτεθῆ ἐπὶ τοὺς ὤμους καὶ τοῦ ἰδίου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου.

Τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὸν ἑκάστοτε Προκαθήμενον ἀναφέρονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἁρμοδιότητά του ὡς Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶναι πρῶτον ἑλλαδικά, δεύτερον διορθόδοξα, τρίτον παγχριστιανικὰ καὶ τέταρτον παγκόσμια.

Ἀλλαγὴ νοοτροπίας.

Ἓν ἐκ τῶν ἀπασχολούντων τὸν Ἀρχιεπίσκοπον προβλημάτων, τὸ καὶ δυσκολώτερον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἐξαρτηθῇ καὶ ἡ ὀρθὴ λύσις πάντων τῶν λοιπῶν, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν πολλοῖς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας μας πνεύματος. Διὰ νὰ προχωρήσωμεν, πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ πνεῦμα ἀγάπης, ἀφοσιώσεως καὶ θυσίας. Ζῆλος πατερικός, ἁπλότης καὶ λιτότης ἀποστολική. Ἑνότης καὶ ὁμοφροσύνη. Ἂν ἀλλάξουν μόνον τὰ πρόσωπα, συνεχισθῇ δὲ νὰ κυριαρχῇ τὸ ἴδιον πνεῦμα, οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ. Εἶναι δυνατὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ βλέπῃ νὰ κυριαρχῇ ἀντὶ τῆς ἀγάπης τὸ μῖσος, ἀντὶ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας ἡ ἰδιοτέλεια, ἀντὶ τῆς λιτότητος καὶ τῆς ἁπλότητος ἡ χλιδή, ἀντὶ τῆς ἑνότητος καὶ ὁμοφροσύνης ἡ διάσπασις; Θὰ ἀπετέλει βαρυτάτην βλασφημίαν, ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καθίσταται συνεργὸν εἰς πράξεις μας, αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἀπὸ διαθέσεις ὅπως αἱ προαναφερθεῖσαι. Καὶ εἶναι ἀκόμη βαρυτέρα βλασφημία, ὅταν ἰσχυριζώμεθα, ὅτι αἱ πράξεις αὐταὶ θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ τελῶνται ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκ τῶν πολλῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς θὰ περιορισθῶμεν εἰς ἕνα καὶ μόνον. Πρόκειται περὶ τῆς δυσκολίας τῆς ὀρθῆς καὶ ὡλοκληρωμένης διαποιμάνσεως τοῦ ποιμνίου της· ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ συσσώρευσις μεγάλου ἀριθμοῦ πιστῶν ἐντὸς τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς περιφερείας καὶ ἡ ποικιλία τῆς συνθέσεως τοῦ ποιμνίου, ἀποτελουμένου τόσον ἀπὸ ἀστούς, ὅσον καὶ ἀπὸ χειρώνακτας, ἀπὸ μεμορφωμένους καὶ ἀμορφώτους, ἀπὸ παμπλούτους καὶ παμπτώχους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔλλειψις καταλλήλως κατηρτι-

σμένων κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ τῆς ἀστικῆς καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως τὰ προβλήματα νὰ κατέχουν καλῶς, καὶ νὰ εἶναι ἀντιστοίχως τοποθετημένοι, δίδουν μίαν ἀμυδρὰν εἰκόνα τοῦ τεραστίου προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἓν ὄγδοον περίπου τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεῦθεν, ἀπαιτεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ταχύρρυθμος καταρτισμὸς τῶν καταλλήλων ἐπὶ μέρους ἐφημερίων, ἡ ἀξιοποίησις τῶν «διακονισσῶν», αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται ἐκ τῆς εἰδικῆς Σχολῆς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κατάτμησις τῆς περιφερείας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς εἰς περισσοτέρας ἐπισκοπάς. Ὁσονδήποτε ἀντιπαθὴς καὶ ἂν μᾶς εἶναι ἡ σκέψις τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολιτῶν, τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ παραμένῃ ἀποίμαντον τὸ ἓν ὄγδοον σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ μόρφωσις τοῦ κλήρου. - Συμπλήρωσις τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων - Νοσοκομεῖον κληρικῶν.

Ἀλλ' ἤδη, διὰ τῆς μνημονεύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἐλλείψεως καταλλήλως μεμορφωμένου κλήρου, εἰσήλθομεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ὁ Προκαθήμενος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς Πρόεδρος αὐτῆς, καὶ δὴ εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν ἑλλαδικά. Διότι τὸ πρόβλημα τοῦ καταλλήλως κατηρτισμένου κλήρου δὲν ὑφίσταται μόνον εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς· εἶναι πανελλήνιον. Καὶ δυστυχῶς, εἰς τὰς λοιπὰς περιφερείας, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἀκριτικάς, ὁ ἀριθμὸς τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων εἶναι μεγάλος, οὕτω δὲ ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν οὔτε κἂν ἐλλιπῶς κατηρτισμένοι κληρικοί. Ἐκ τῶν ὀκτὼ (8.000) περίπου χιλιάδων κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μόνον οἱ τριακόσιοι (300) εἶναι πτυχιοῦχοι τοῦ Πανεπιστημίου, χίλιοι ὀκτακόσιοι (1.800) ἔχουν ἀποφοιτήσει ἀπὸ Ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια, ἔχουν δηλαδὴ μίαν μέσην μόρφωσιν, καὶ αἱ λοιπαὶ ἓξ χιλιάδες (6.000) εἶναι κατωτέρας κατὰ τὸ πλεῖστον μορφώσεως. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, ὅπως καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια οὐμόνον νὰ εἶναι μορφωμένοι οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν ἱερὸν κλῆρον, ἀλλὰ καὶ νὰ μετεκπαιδεύωνται οἱ ἤδη χειροτονημένοι κληρικοί. Ὅταν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ ἡ ὀλίγη ἢ πολλὴ μόρφωσις, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ ἱερεῖς μας, εἶναι φύσεως γενικῆς, ἀπαρτιζομένη ἀπὸ θεολογικὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ μέγα μέρος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς βοηθήσουν εἰς τὸ ποιμαντικὸν ἔργον των, τότε δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν, ποία ἔλλειψις προνοη-

τικότητος ἔχει ἐπικρατήσει εἰς τὸν βασικὸν καὶ σπουδαιότατον αὐτὸν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος. Εἰς αὐτὰ δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ τρομακτικὴ ἀνισότης, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν ἀπολαυῶν τῶν κληρικῶν, κυρίως εἰς τὰ λεγόμενα τυχηρά.

Ἀλλ' ἡ πλήρωσις τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων εἶναι πρόβλημα πολλαπλοῦν. Ἀναφέρομεν δύο ὄψεις, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ὑλικήν. Καὶ ἡ μὲν πνευματικὴ φανερώνει ἔλλειψιν πνεύματος αὐτοθυσίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἡ δὲ ὑλικὴ ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς μερίμνης ὑπὲρ τοῦ κλήρου. Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν κλῆρον καλῶς καὶ ἐπαρκῶς κατηρτισμένον, πρέπει νὰ ἐξευρεθοῦν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἐξαρτοῦν μὲν τὴν εἰς αὐτὸν προσέλευσίν των ἀπὸ τὰς ὑλικὰς ἀπολαυὰς τὰς ὁποίας θὰ ἔχουν, θὰ αἰσθάνωνται ὅμως ὅτι συμφώνως ἄλλωστε πρὸς τοὺς Ἱερούς μας Κανόνας, ἡ ἡγεσία των καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα τοὺς ἐξασφαλίσῃ τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν ἀναγκαῖα. Ὡς πρῶτον δεῖγμα τῆς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ μας κλήρου μερίμνης μας, ἤδη ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ἐξαγγείλωμεν, ὅτι πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ μηνιαίου ἐπιδόματος ἔσοδα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1967, θὰ διατίθενται διὰ τὴν λειτουργίαν Νοσοκομείου τῶν κληρικῶν, τοῦτο δὲ διότι τὰ ἀπὸ 1ης Ἰουνίου μέχρι τῆς 31ης Αὐγούστου 1967 ἀντίστοιχα ἔσοδα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου θὰ διατεθοῦν ὑπὲρ τῶν σεισμοπλήκτων.

Ἀξιοποίησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας.

Τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους συντήρησιν τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου τὴν δεχόμεθα ὡς λύσιν προσωρινήν, μέχρις ὅτου δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία, ἀξιοποιοῦσα πλήρως τὴν ἀπομείνασαν περιουσίαν της, ἐξασφαλίσῃ ὄχι μόνον τὴν εὐπρεπῆ συντήρησιν τοῦ Κλήρου της, ἀλλὰ καὶ τὴν πλήρη οἰκονομικὴν αὐτοτέλειάν της καὶ ἐπάρκειαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πιστεύομεν, ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ προοδευτικῶς ἐντὸς μιᾶς περίπου δεκαετίας. Διότι ἡ ἰσχὺς τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ στηρίζεται εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Λαοῦ, ἐφ' ὅσον δὲ αὕτη θὰ τὰ ἔχῃ ἀμφότερα, δὲν θὰ ἔχῃ ἀνάγκην οὐδεμιᾶς οὐδαμόθεν ἐνισχύσεως.

Δωρεὰν Θρησκεία. - Τὸ κήρυγμα. - Κατηχητικὰ Σχολεῖα.

Ἕτερον σχετικὸν πρόβλημα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὸ σύνθημα «δωρεὰν θρησκεία». Πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ ρυθμισθῇ, καὶ δὴ ριζικῶς, καίτοι διὰ πολλοὺς λόγους εἶναι δυσκολωτάτη ἡ ἀντιπετώπισίς του. Ἡ γραμμή, ἡ ὁποία ἐπ' αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀκολουθηθῇ,

εἶναι ὅτι τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ἀποτελῇ πέτραν σκανδάλου διὰ τὸ ποίμνιον καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα της, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς οἱ λειτουργοί της εἴμεθα τεταγμένοι νὰ διακονῶμεν.

Διαφορετικῆς φύσεως εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς θρησκευτικῆς διαφωτίσεως τοῦ λαοῦ μας. Τὸ κήρυγμα, καὶ τὸ γραπτὸν καὶ τὸ προφορικόν, ἔχουν ἀνάγκην βελτιώσεως καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἐκσυγχρονισμὸς δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὑποστολὴν τῆς σημαίας τῆς Ἱερᾶς μας Παραδόσεως καὶ τῆς πατερικῆς σοφίας, ἀλλὰ τὴν ἐπανασύνδεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς συγχρόνου ζωῆς. Πρέπει τὸ κήρυγμα νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπον τῆς σήμερον, τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀτόμου καὶ τῶν διαστημικῶν πτήσεων. Πρέπει τὸ σημερινὸν κήρυγμα νὰ τοῦ δίδῃ ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ὡς νέος, ὡς ἐργάτης, ὡς ἐπιστήμων, ὡς ἐπαγγελματίας, ὡς ἀγρότης, ὡς ἄνεργος, ὡς ἀσθενής, ὡς ἀνάπηρος, ὡς οἰκογενειάρχης κ.ο.κ. Τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸν ὁδηγὸν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀτομικήν, τὴν οἰκογενειακήν, τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ τὴν κοινωνικήν του ζωήν. Πρέπει νὰ βελτιωθῇ ὄχι μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ Ἄμβωνος κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπὸ ραδιοφώνου, καίτοι εἰς αὐτὸ τελευταίως ἐμφανίζονται καὶ ἐλπιδοφόροι ἐξαιρέσεις, αὔριον δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῆς Τηλεοράσεως. Τὸ κήρυγμα ἐν γένει πρέπει νὰ εἶναι σύντομον καὶ μεστόν.

Σχετικὸν πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναζωογονήσεως τοῦ Κατηχητικοῦ Σχολείου. Ἔγιναν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας λάθη βαρύτατα καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ἡγεσίας καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν θρησκευτικῶν Ὀργανώσεων. Τοιουτοτρόπως, σήμερον τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον δυστυχῶς φυλλορροεῖ, ἐνῷ τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐπωφελοῦνται οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε κοινωνικοὶ ἀνατροπεῖς λέγονται οὗτοι, εἴτε αἱρετικοί. Ἡ νεολαία μας πρέπει νὰ ἐπανεύρῃ τὸν δρόμον της πρὸς τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον, ἂν θέλωμεν νὰ ἐμπεδώσωμεν εἰς τὰς ψυχὰς τῆς εὐπλάστου Νεότητος χαρακτῆρα ἀδαμάντινον καὶ φρόνημα χριστιανικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ δύναται νὰ οἰκοδομηθῇ ὁ ἑλληνοχριστιανικός μας πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καὶ τὴν πολύτιμον κληρονομίαν μας, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄξονα περὶ τὸν ὁποῖον θὰ πρέπῃ συνεχῶς νὰ πλέκεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἔθνους, ἐντὸς τῆς παγκοσμίου κοινότητος τῶν ἄλλων Ἐθνῶν.

Αἱ Θρησκευτικαὶ Ὀργανώσεις. - Ἀνύψωσις τοῦ Μοναχισμοῦ.

Ἅπαξ δὲ καὶ ἐθίγη τὸ πρόβλημα τῶν θρησκευτικῶν Ὀργανώσεων σκόπιμον εἶναι νὰ ἐκτεθοῦν ὡρισμέναι θέσεις περὶ αὐτοῦ. Πρῶτον, ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ προβλήματος· τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν θὰ ὑφίστατο, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐὰν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐγκαίρως καταβληθῆ μέριμνα νὰ ποδηγετηθοῦν αἱ ἰδιωτικαὶ θρησκευτικαὶ Ὀργανώσεις ὡς πρὸς τὴν θέσιν των ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ὥστε αὗται παρὰ τὴν κατὰ νόμον ἀνεξαρτησίαν των νὰ μὴ διαστέλλουν ἑαυτὰς ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν θὰ ὑφίστατο τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἕνας ἀριθμὸς ἐκ τῶν μετεχόντων εἴς τινας ἐκ τῶν Ὀργανώσεων δὲν εἶχον τὴν πεποίθησιν, ὅτι αὐτοὶ μόνον καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ὀργάνωσίν των ἀποτελοῦν τὴν «ἐκλεκτὴν μερίδα» τῆς Ἐκκλησίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἀντιπαθείας καὶ ὀξύτητας. Πρὸς θεραπείαν τοῦ προβλήματος τούτου, θὰ πρέπει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ τοποθετήσῃ τὴν δρᾶσιν τῶν Ὀργανώσεων τούτων ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου της προγράμματος καὶ νὰ ἀξιοποιήσῃ τοιουτοτρόπως πολυτιμοτάτας ὄντως δυνάμεις τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ πρέπει νὰ προσπαθήσῃ, ὅπως τὰ μέλη ἐκεῖνα τῶν θρησκευτικῶν Ὀργανώσεων, τὰ ὁποῖα τρέφουν τυχὸν ἀκόμη τοιαύτας ἀντιλήψεις, νὰ ἐννοήσουν τὸ σφάλμα των καὶ νὰ παύσουν νὰ ἀποχωρίζουν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅπως οἱ ὑπόλοιποι Χριστιανοὶ νὰ ζητοῦν καὶ αὐτοὶ τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου διὰ τὴν σωτηρίαν των. Διότι καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ οἱ μετέχοντες τῶν Ὀργανώσεων καὶ οἱ πάντες εἴχαμεν ἐκτελέσει «πάντα τὰ διαταχθέντα» ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀνθρωπίνως εἶναι ἀδύνατον, θὰ ἔπρεπε καὶ πάλιν νὰ ὁμολογῶμεν ὅτι «δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. ιζ', 10).

Καὶ τώρα ἕτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἔχει ἀνάγκην ἀμέσου ἀντιμετωπίσεως. Πρόκειται διὰ τὸ πρόβλημα τῆς πληρώσεως τῶν κενῶν Μητροπόλεων. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἡ δυσκολία ἐνέκειτο ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πληθώραν τῶν περὶ ἑκάστην κενὴν ἕδραν διαγωνιζομένων. Τώρα ἡ δυσκολία θὰ ἔγκειται εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν καταλλήλων ὑποψηφίων, διότι θὰ ἀποκλείεται ἐκ τῆς ἐκλογῆς πᾶς κληρικός, ὁ ὁποῖος εἴτε μόνος του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐκλέκτορας, ζητῶν νὰ ἐκλεγῇ, εἴτε ἀποστέλλει πρὸς αὐτοὺς μεσάζοντας. Οἱ ἐκλέκτορες θὰ ἀναζητήσουν τοὺς ἀξίους μὲν κατὰ πάντα, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν σπεύ-

δουν πρὸς τὴν ἀρχιερωσύνην. Θὰ εἶναι οὗτοι οἱ ἀφανεῖς ἄξιοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἤδη εἰς τὸ ἐνεργητικόν των πράξεις αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐξαίρουν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους κληρικούς. Θὰ εἶναι ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι μέχρι τοῦδε παρηγκωνίζοντο, διότι ἀπὸ ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀρχιερωσύνην δὲν ἔσπευδαν νὰ ἱκετεύουν τοὺς ἐκλέκτορας, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν εἰς Ἀρχιερέα προαγωγήν των.

Θὰ παραλείψωμεν τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐκ τῆς παρανόμου, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀντιχριστιανικῆς δράσεως τῶν διαφόρων αἱρετικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰσπηδῶντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἐκκλησίας μας ταράσσουν καὶ ἀναστατώνουν τὰς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν μας. Εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἀφιερώσωμεν εἰδικὴν εὐκαιρίαν. Ἐπίσης θὰ παρατρέξωμεν τὰ περὶ τῆς καταλληλοτέρας διαρρυθμίσεως τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν μας Ὀργανισμῶν, τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Μοναχισμοῦ, ὥστε αἱ ἱεραὶ Μοναὶ νὰ παύσουν νὰ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα καὶ τόποι τουρισμοῦ, καὶ νὰ καταστοῦν πάλιν κέντρα πνευματικῆς περισυλλογῆς καὶ πνευματικοῦ ἀναβαπτισμοῦ. Οὔτε περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἀποδοτικωτέρας διοργανώσεως τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Ἱεραρχίας, ὡς καὶ τῶν Ἐπιτροπῶν καὶ τῶν Γραφείων αὐτῶν θὰ γίνῃ σήμερον λόγος. Οὔτε κἂν περὶ τοῦ φλέγοντος καὶ ὄντως ἐκ τῶν δυσχερεστάτων προβλημάτων τῆς καθάρσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν τυχὸν ἀναξίων αὐτῆς λειτουργῶν καὶ τῆς ἀντιστοίχου ἐπαναδιοργανώσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Δικαιοσύνης, ὥστε νὰ εἶναι αὕτη ἀδέκαστος ἔναντι τῶν ἐνόχων καὶ ἀνεπηρέαστος ὑπὲρ τῶν ἀθώων. Ὡσαύτως οὐδὲν θὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς εὐρυτέρας ἐξαπλώσεως τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ καταστοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν καρπός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφορμὴ περαιτέρω πνευματικῆς καλλιεργείας. Οὔτε κἂν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῶν πολυτέκνων θὰ λεχθῇ τι, αὐτὴν τὴν στιγμήν, καίτοι ἔναντι αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἰδιαιτέρας ὑποχρεώσεις. Ἀλλ' οὔτε καὶ περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐξυψώσεως τῆς θείας Λατρείας, καὶ τῆς κατανυκτικωτέρας διεξαγωγῆς της, ὥστε νὰ ἐπανέλθῃ αὕτη εἰς τὸν πρωταρχικὸν αὐτῆς σκοπόν, ἤτοι τὴν ψυχικὴν οἰκοδομὴν τῶν μετεχόντων εἰς αὐτήν, οὔτε διὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγάλης ἡμῶν κληρονομίας τοῦ παρελθόντος προσπάθειαν περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ἁγιογραφίας, τῆς μικροτεχνίας καὶ τῆς μουσικῆς θὰ γίνῃ ἐνταῦθα εἰδικὸς λόγος, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀφιερώσωμεν ἔστω καὶ

ὀλίγας μόνον λέξεις εἰς τὰ διορθόδοξα, τὰ παγχριστιανικὰ καὶ τὰ παγκόσμια προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σχέσεις.

Αἱ σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ ἡμῶν Θρόνου, τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρέπει νὰ διαρρυθμισθῶσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ ἑνότης τῆς πίστεως, ὁ δεσμὸς τῆς μετ' ἀλλήλων ἀγάπης, καὶ ἡ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι κοινωνία, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, νὰ καταστῶσιν ἐναργέστερα. Σήμερον ὑπολειπόμεθα ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τόσον πολύ, ὥστε ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι χωλαίνομεν εἰς συνεργασίαν καὶ μὲ αὐτὰ τὰ ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου τμήματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὴν Κρήτην δηλαδὴ καὶ τὴν Δωδεκάνησον.

Εἰδικὴ προπαρασκευὴ καὶ μελέτη πρέπει νὰ ἀφιερωθῇ ἐπίσης καὶ εἰς τὰ προβλήματα τῆς μελλούσης νὰ συγκληθῇ Προσυνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ παρακαθήσωμεν μετὰ σοβαρὰν καὶ ἐνδελεχῆ προπαρασκευήν.

Διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν μετὰ τῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν σχέσεων, ἐκτὸς τῶν ἤδη ἐπιτελουμένων, θὰ πρέπει α΄) νὰ καταβληθῇ προσπάθεια, διὰ βιβλίων, διαλέξεων, φωτωγραφιῶν, κινηματογραφικῶν ταινιῶν, φωνογραφικῶν δίσκων καὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου νὰ καταστῇ γνωστὴ περισσότερον ἡ μία Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πρὸς τὴν ἄλλην, β΄) νὰ συνεχισθῇ ἡ διοργάνωσις διορθοδόξων Θεολογικῶν Συνεδρίων καὶ ἡ διεύρυνσις τῶν ἀμοιβαίων προσκυνημάτων καὶ ἐπισκέψεων, γ΄) νὰ ὀργανωθοῦν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀρχιερέων των, ἀμοιβαῖαι ἐπισκέψεις μεταξὺ κληρικῶν εἰς τὰς Ὀρθοδόξους χώρας, ἤτοι ἱεροκηρύκων, ἐξομολόγων, κατηχητῶν καὶ ἐφημερίων. Ἐπίσης θὰ ὠφέλει, ἐὰν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὠργανοῦντο ἐπισκέψεις καὶ συσκέψεις μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰ θρησκευτικὰ περιοδικὰ κ.τ.ὅ. δ΄) Ἅπασαι αἱ ἐπαφαὶ αὐταιἐννοεῖται δέον νὰ προπαρασκευάζωνται ἐπιμελῶς, ὥστε οἱ ἐπισκέπται νὰ γνωρίζουν ὅ,τι καλὸν καὶ χαρακτηριστικὸν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἀπὸ ἀπόψεως χριστιανικῆς καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτοῖς, μετὰ ταῦτα δὲ νὰ ἀξιοποιῶνται οἱ καρποὶ τῶν ἐπαφῶν συστηματικῶς. ε΄) Νὰ ὀργανοῦνται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διασκέψεις τῶν ἐπὶ μέρους ὁμάδων Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν καλλιέργειαν στενωτέρας ἐπαφῆς

καὶ τὴν ἀπὸ κοινοῦ μελέτην τῶν ἀπασχολούντων αὐτὰς προβλημάτων. Καὶ τέλος, στ΄) νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ συστηματικὴ ἀνταλλαγὴ καθηγητῶν τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ φοιτητῶν καὶ νὰ βοηθηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀναβίωσις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, κυρίως ὡς Κέντρου Ὀρθοδόξων Βιβλικῶν Μελετῶν καὶ πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐν γένει τῆς Μ. Ἀνατολῆς.

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μελέτη τῶν κοινῶν προβλημάτων, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν σχέσεις, ὥστε ἡ ἐμφάνισις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ εἶναι ἑνιαία καὶ πρέπουσα εἰς τὴν ἔνδοξον αὐτῆς ἱστορίαν καὶ συνεπὴς πρὸς τὰς ἀκιβδήλους παραδόσεις αὐτῆς.

Τέλος νὰ καλλιεργηθῇ συστηματικῶς ἡ συνεργασία καὶ ἡ ἐπαφὴ μετὰ τῆς ἡμιαυτονόμου Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν τεσσάρων Μητροπόλεων τῆς Δωδεκανήσου, διὰ ἐπὶ τούτῳ συσκέψεων καὶ τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παρουσίαν ἐκπροσώπων αὐτῶν εἰς τὰς Συνόδους τῆς Ἱεραρχίας ὡς παρατηρητῶν.

Σχέσεις μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν. - Ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή.

Αἱ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ὁμολογιῶν σχέσεις δέον νὰ χαρακτηρίζωνται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλλιεργῆται μὲν ἡ φιλία, ἀλλὰ καὶ νὰ διατηρῆται ἡ ἀξιοπρέπεια ἡμῶν καὶ ἡ σταθερὰ ἐμμονὴ εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ διδασκαλίαν, νὰ τίθεται δὲ ὡς ὅρος δι' οἱανδήποτε στενωτέραν ἐπαφὴν ἡ ἀποκήρυξις τοῦ προσηλυτισμοῦ.

Ἐπίσης, πρέπει ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν παναρχαίων Πατριαρχείων, νὰ ρυθμισθῇ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξωτερικῆς ὀρθοδόξου ἱεραποστολῆς, ἡ ὁποία ἐμφανίζει πολλὰς δυνατότητας διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως εἰς περιοχάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι παρθένοι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Πρέπει νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, ὥστε ἡ ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης προταθεῖσα συγκρότησις τοῦ Ἱδρύματος Ἀφρικανοασιατικῶν Σπουδῶν νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον.

Παγχριστιανικὰ καὶ Παγκόσμια προβλήματα.

Ὡς πρὸς τὰ παγχριστιανικὰ προβλήματα, τὰ μελετώμενα κυρίως εἰς τὰ μεγάλα διομολογιακὰ ἢ καὶ ὁμολογιακὰ παγκόσμια συνέδρια, πρέπει νὰ δοθῇ ἡ ἀνάλογος σοβαρότης, τῆς συμμετοχῆς μας δὲ νὰ προηγῆται ἐνδελεχὴς καὶ μακρὰ εἰδικὴ προπαρασκευή, ὥστε νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀξιοποιήσωμεν τὰς παρουσιαζομένας εὐκαιρίας, διὰ νὰ ἐμφανίσωμεν τὴν ὀρθὴν πάντοτε ἄποψιν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς μακραίωνος καὶ ἀνοθεύτου ἡμῶν Ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ τῶν ἀπαρασαλεύτων δογμάτων τῆς πίστεώς μας.

Καὶ τώρα, ἐν ὄψει τῆς ὑφισταμένης παρ' ἡμῖν καταστάσεως καὶ ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν ὑφισταμένων ἀδυναμιῶν, μὲ πολὺν δισταγμὸν καὶ συνοχὴν φόβου καρδίας, μήπως θεωρηθῇ ὅτι ἐξερχόμεθα οὕτω τῶν ὁρίων τῆς σοβαρότητος, κατὰ τὴν ἀνεπανάληπτον ταύτην στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπισήμως ἀναδέχομαι τὰς ἀνατιθεμένας εὐθύνας τοῦ Προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ὅπως στραφῶμεν πρὸς τὰ παγκόσμια προβλήματα. Ἂς εὐρύνωμεν τὸν ὁρίζοντα, ἂς παραδοθῶμεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸν ὁραματισμὸν τοῦ μέλλοντος καὶ ἂς ἴδωμεν δι' ὀλίγων ἂν εἶναι δυνατόν, ὡς μία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἐν στενῇ μετ' αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ὁμολογιῶν συνεργασίᾳ νὰ ἔχωμεν λόγον τινὰ περὶ τῶν παγκοσμίας ἐκτάσεως προβλημάτων.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ διερωτηθῶμεν ἐν ὄψει τῶν σημερινῶν ὄντως κοσμογονικῶν καιρῶν, ἔχει νὰ εἴπῃ τι ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ὄχι ἁπλῶς ἀπασχολοῦν, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς κατατυραννοῦν τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον; Διότι μέχρις ἐσχάτων, μὲ τὴν κατάτμησιν τοῦ κόσμου εἰς μικροτέρας περιοχάς, ἀποξενωμένας, καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιμαχομένας μεταξύ των, ἡ Ἐκκλησία ἠδύνατο νὰ περιορίζεται εἰς τὴν παροχὴν βοηθείας κατὰ τὴν προσπάθειαν πρὸς λύσιν τῶν ἐπὶ μέρους μόνον παρουσιαζομένων προβλημάτων. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἡ γενεά μας ἀπέκτησε τὸ προνόμιον, ἐκτὸς αὐτῶν, νὰ ἀπασχολῆται καὶ μὲ γενικὰ καὶ ὄντως παγκόσμια προβλήματα, ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ ἀπάντησιν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐννοεῖται ἐὰν θέλῃ νὰ καταλάβῃ τὴν ἡγετικήν της θέσιν εἰς τὴν διαμορφουμένην παγκοσμίως νέαν κατάστασιν πραγμάτων. Πρέπει, δηλαδή, ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Χριστιανισμός, καὶ μόνον αὐτός, δύναται νὰ δώσῃ ριζικὴν καὶ ρεαλιστικὴν λύσιν εἰς τὰ σύγχρονα προβλήματα καὶ ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁ μόνος γνήσιος καὶ αὐθεντικὸς ἐκπρόσωπός

του. Ἂν ἡ Ἐκκλησία δὲν δείξῃ ἐμπράκτως, ὅτι δύναται νὰ ὁδηγήσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατάπαυσιν τῶν πολέμων καὶ τῶν ποικίλων ἀνταγωνισμῶν, τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς διεθνοῦς δικαιοσύνης, τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑλικῆς εὐημερίας πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἀπόκτησιν καὶ διατήρησιν τῆς πλήρους ἀτομικῆς καὶ ἐθνικῆς των ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, ὡς καὶ τῆς διανοητικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεώς των, κινδυνεύει νὰ χάσῃ βαθμηδὸν ἀκόμη καὶ τὴν θέσιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν κατέχει σήμερον ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους κοινωνίαις.

Ἀλλ' ἡ Χριστιανωσύνη δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνατὸν νὰ εἴπῃ τι τὸ ἀποφασιστικὸν καὶ τὸ γενναῖον. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν ἐπὶ παραδείγματι, νὰ βοηθήσῃ ἡ Χριστιανωσύνη εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν πολέμων καὶ τῶν ποικίλων ἀνταγωνισμῶν, ὅταν αὕτη παρουσιάζεται σήμερον εἰς τὸν κόσμον τόσον βαθέως καὶ σχεδὸν ἀνεπανορθώτως διῃρημένη; Ἡ Ὀρθόδοξος μάλιστα Ἐκκλησία, ὡς σύνολον, εὑρίσκεται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐμπερίστατος, ὥστε τό γε νῦν ἔχον, νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν σημερινῶν καιρῶν. Εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, αὕτη μὲ τὴν ἀπασχόλησίν της σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μόνον μὲ ἐπὶ μέρους ζητήματα, μὲ τὴν πανθομολογουμένην ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων στελεχῶν, καὶ μὲ τὸ ἀπρογραμμάτιστον καὶ ἀσυντόνιστον τῶν τυχὸν ἐπὶ μέρους καταβαλλομένων καλῶν προσπαθειῶν δὲν εἶναι δυνατὸν δυστυχῶς νὰ λεχθῇ σοβαρῶς, ὅτι εἶναι σήμερον εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀποτελεσματικῶς τὰ μεγάλα παγκόσμια, ἀλλ' οὔτε κἂν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους σύγχρονα προβλήματα.

Παρὰ ταῦτα, ἡ Ἐκκλησία πρέπει καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὰ προβλήματα ταῦτα. Καὶ εἶναι δυνατὸν τοῦτο ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν πρῶτον, ὅτι τὰ σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα εἶναι μὲν σοβαρὰ καὶ ἐπείγοντα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἶναι τόσον μεγάλα, ὥστε ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ ἀμέσως εἰς τὴν λύσιν των. Ἀρκεῖ νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι τὰ προβλήματα ταῦτα ἤρχισαν ἐμφανιζόμενα περίπου εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ἤτοι πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον σχεδὸν αἰῶνος, μόλις δὲ τώρα ἀρχίζει νὰ ἀποκρυσταλλοῦνται εἰς τὴν τελικήν των μορφήν. Ἑπομένως, ὁλόκληρος ἡ παροῦσα γενεά, ἴσως δὲ ὄχι μόνον ἡ παροῦσα, θὰ ἐξακολουθήσῃ ἀπασχολουμένη μὲ τὴν ἐξεύρεσιν ἱκανοποιητικῆς λύσεως δι' αὐτά. Δεύτερον δέ, εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ ἀπάντησιν διότι πρέπει νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὀργανισμὸς θεοΐδρυτος καὶ αἰώνιος, ἡ

δὲ ζωή της μετρεῖται ὄχι μὲ ἔτη, οὔτε κἂν μὲ δεκαετίας, ἀλλὰ μὲ αἰῶνας. Συνεπῶς, θὰ πρέπει νὰ μὴ διστάσωμεν νὰ ἀποδυθῶμεν εἰς ἀγῶνα μακρᾶς πνοῆς, λόγῳ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι σήμερον εἰς θέσιν νὰ δώσῃ τὴν μάχην. Ἄλλωστε, ἐπὶ τοιούτων μεγάλων προβλημάτων μόνον μακρᾶς πνοῆς ἀγῶνες δύνανται νὰ διεξαχθῶσι καὶ μόνον αὐτοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ μόνη σοβαρὰ καὶ ρεαλιστικὴ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἀπάντησις εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα εἶναι νὰ ἀναγνωρίσῃ αὕτη ἐν ταπεινώσει εὐθέως καὶ ἀπεριφράστως τὴν παροῦσαν ἀνεπάρκειάν της καὶ σοβαρῶς καὶ ἐντατικῶς νὰ ἀρχίσῃ ἑτοιμαζομένη διὰ τὸ μέλλον. Ἐὰν ἡ ἑτοιμασία αὕτη ἀρχίσῃ εὐθὺς ἀμέσως, ἐντὸς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος μιᾶς περίπου γενεᾶς, θὰ εἶναι αὕτη ἀσφαλῶς εἰς θέσιν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγετικὴν οἰκουμενικὴν ἀποστολήν της. Ἀλλέως, ὡς μοῖραν της πρέπει νὰ ἀποδεχθῇ μίαν ἐντελῶς ἐπαρχιωτικὴν ἀποστολὴν ξένην πρὸς τοὺς γενικωτέρους πόθους καὶ τὰς ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος τῆς ἐχάραξεν.

Τὴν Οἰκουμενικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς Ὀρθοδοξίας, τὴν εἶχεν ὑπομνήσει ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Παῦλος, προσφωνῶν τὴν σεπτὴν κορυφὴν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοὺς λοιποὺς Μακαριωτάτους Προέδρους τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἐπανέλαβεν ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς πρὸ δύο περίπου ἐτῶν κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην καὶ μεστὴν ὑψηλῶν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν σκέψεων προσφώνησίν Του πρὸς τοὺς Σεβ. Ἱεράρχας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς Ὀρθοδοξίας. Τόσον ἡ Χριστιανωσύνη ἐν τῷ συνόλῳ της, ὅσον καὶ αἱ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαι πρέπει νὰ ἀναλάβουν τὰς εὐθύνας των, τὰς ὁποίας διαγράφει εἰς αὐτὰς ἐν τῷ σημερινῷ κόσμῳ ἡ θέσις τοῦ μηνύματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Χριστιανωσύνη ὁμονοοῦσα ἐν προκειμένῳ, παρὰ τὰς ὑπαρχούσας δογματικὰς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξακολουθήσουν δυστυχῶς ἴσως ἐπὶ πολὺ μακρὸν διάστημα ὑφιστάμεναι, θὰ πρέπει νὰ διακηρύξῃ τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ μηνύματος τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὅλαι αἱ μεγάλαι χριστιανικαὶ ὁμολογίαι εἶναι σύμφωνοι, καὶ νὰ καταβάλῃ ἐντατικὴν καὶ συστηματικὴν προσπάθειαν πρὸς ἐφαρμογήν των, ἤτοι νὰ διακηρύξῃ τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη μας πρέπει νὰ καταλάβῃ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν, τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὁλο-

κλήρου, τὴν πρώτην καὶ κυρίαν της θέσιν, ὅπως τὴν καθώρισεν αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος.

2. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀνεξαρτήτως φύλου, φυλῆς, ἔθνους, κοινωνικῆς θέσεως, θρησκευτικῶν, φιλοσοφικῶν, πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν πεποιθήσεων εἶναι ἀδελφοί μας καὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται μεταξύ των ὡς ἀδελφοί, ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ οὐρανίου Πατρός, τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον «καὶ γένος ἐσμὲν» (Πράξ. ιζ', 28).

3. Ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ γενικὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφέρον εἶναι τὸ μέτρον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου θὰ πρέπει νὰ κρίνωνται αἱ σχέσεις τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων μεταξύ των, καὶ ὡς ἀτόμων καὶ ὡς κοινωνιῶν, καὶ ὡς ἐθνῶν.

4. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαραβίαστος.

5. Ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐν γένει, ἡ πολιτική, ἡ ἐθνικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐλευθερία εἶναι πρωταρχικὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου.

6. Ἡ μόρφωσις, ὅσον τὸ δυνατὸν ἀρτιωτέρα καὶ πλουσιωτέρα, πρέπει νὰ γίνῃ προσιτὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους.

7. Ἡ ὑλικὴ εὐημερία εἶναι κοινὸν δικαίωμα πάντων τῶν ἀνθρώπων.

8. Ἡ τελειοποίησις τῆς προσωπικότητος ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς συστηματικῆς θρησκευτικῆς, πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς καλλιεργείας. Ἐντεῦθεν ἡ δυνατότης τῆς καλλιεργείας ταύτης πρέπει νὰ ἐξασφαλισθῇ εἰς τοὺς πάντας.

9. Διερχόμεθα τὴν παροῦσαν παγκόσμιον κρίσιν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀξιοποιήσουν ἐπ' ἀγαθῷ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Καὶ

10. Ἡ ὅλη ἑπομένως προσπάθεια τῆς Χριστιανωσύνης πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τῶν καταλλήλων ἐκείνων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀξιοποιήσουν ὑπὲρ τοῦ συνόλου «πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθεν καταβαῖνον» καὶ ὡς ἀληθῆ ἀντίτυπα τοῦ Μονογενοῦς θὰ γίνωνται ἀφορμὴ δοξολογίας καὶ αἴνου τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὅπως ταῦτα καταστῶσιν ἐφικτά, πρέπει ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω δέκα σημείων νὰ ἐπιτευχθῇ πρῶτον μὲν ἡ στενὴ καὶ ἄμεσος συνεργασία πασῶν τῶν χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν πρὸς μελέτην διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν, δεύτερον δὲ ἡ ἐνίσχυσις καὶ ὑποβοήθησις

παντὸς ἀτόμου καὶ πάσης προσπαθείας, ὁθενδήποτε προερχομένης, βοηθούσης εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν ὡς ἄνω ἀρχῶν.

Σάλπισμα ἐπιστρατεύσεως ὁλοκλήρου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅσα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐλέχθησαν εἶναι μέρος τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ὁ ἑκάστοτε Προκαθήμενος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ὅμως ἀρκετὰ διὰ νὰ καταστήσουν σαφὲς ἀφ' ἑνὸς μὲν πόσον εἶναι τεράστιος ὄγκος τῆς εὐθύνης, τὴν ὁποίαν ἔναντι τοῦ Δομήτορος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ περιουσίου αὐτῆς Λαοῦ καὶ τῆς ἱστορίας ἀναλαμβάνει, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον οὔτε ἑνὸς μόνον προσώπου, οὔτε μόνον τῶν μετεχόντων εἰς τὴν Διοικοῦσαν Ἱερὰν Σύνοδον, οὔτε κἂν μόνον τοῦ συνόλου ἀριθμοῦ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν. Εἶναι ἔργον ὅλου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν μεγάλην μάχην, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ βοήθεια πάντων τῶν δυναμένων νὰ φέρουν ὅπλα. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἐνθρονιστήριος οὗτος δέον νὰ ἐκληφθῇ ὡς σάλπισμα ἐπιστρατεύσεως εἰς ἀγῶνα προσευχῆς πρὸς Ἐκεῖνον, ὁ Ὁποῖος εἶπεν ὅτι «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδὲν» (Ἰω. ιε', 5), διὰ νὰ φωτίζῃ καὶ ἐνδυναμώνῃ τοὺς πάντας, ὥστε καὶ ὀρθῶς νὰ σκεπτώμεθα καὶ ἐπιμελῶς καὶ ἐπωφελῶς νὰ ἐνεργῶμεν. Καὶ δεύτερον, ἐπιστράτευσιν εἰς ἀγῶνα συστηματικῆς καὶ συντονισμένης δράσεως, ὥστε ὅλων μας αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιστρατευθοῦν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, νὰ ἀγωνίζωνται νικηφόρως καὶ θεοφιλῶς. Στρατιῶται οἱ πάντες ὑπὸ ἕναν ἀρχηγόν· «τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν» (Ἑβρ. ιβ', 2), θὰ λάβωμεν τότε τὸν ἀτίμητον κότινον τῆς νίκης, «τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον» (Α' Πέτρ. ε, 4), τὸν ὁποῖον Ἐκεῖνος ἔχει διαφυλάξει εἰς πάντας τοὺς ἀνιδιοτελεῖς καὶ καλοὺς ἐργάτας τοῦ ἀμπελῶνός του.

Ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων Ὑμῶν.

⁂

Τὸ περιοδικὸν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» τοῦ ὁποίου ὁ Μακαριώτατος ὑπῆρξεν ἐκλεκτὸς συνεργάτης, ὑποβάλλον εὐλαβῆ συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ

ἐπαξίᾳ ἐκλογῇ, εὔχεται ὁλοψύχως, ὅπως ὁ τῆς Ἐκκλησίας οὐράνιος Δομήτωρ χαρίζηται ὑγείαν καὶ μακροβιότητα, σκέπη, ἐνισχύῃ καὶ φωτίζῃ διὰ τοῦ Παναγίου Πνεύματος τὸν νέον Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνοσωτηρίου ἀποστολῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς ἱερᾶς ταύτης Κιβωτοῦ τῶν χριστιανικῶν καὶ ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος Κοτσώνης, ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ὑστέρνια τῆς Τήνου τῷ 1905. Μετὰ τὴν ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ ἐγκύκλιον μόρφωσιν, ἐφοίτησεν εἰς τὴν Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν ἐξ ἧς ἀπεφοίτησεν ἀριστοῦχος καὶ τῷ 1924 ἐνεγράφη ὡς φοιτητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ πτυχίον μὲ τὸν βαθμὸν ἄριστα. Ἀκολούθως ἐπιτυχὼν εἰς προκηρυχθέντα διαγωνισμὸν ἀπεστάλη εἰς Γερμανίαν καὶ Ἀγγλίαν δι' εὐρυτέρας σπουδάς. Ἐπιστρέψας ἐχειροτονήθη διάκονος τῷ 1940 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου καὶ διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἱ. Συνόδου. Διωργάνωσε κατὰ τὸν πόλεμον τὴν πρόνοιαν τοῦ στρατιώτου, ἥτις ἐξειλίχθη εἰς τὸν γνωστὸν Ἐθνικὸν Ὀργανισμὸν Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης (ΕΟΧΑ). Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διοργανώσας τὸ «δέμα τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ» καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν ἐξόρμησιν διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν καταστραφέντων Ἱ. Ναῶν καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας διὰ τὸν ἐπαναπατρισμὸν τῶν ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν ἁρπαγέντων χιλιάδων Ἑλληνοπαίδων.

Ἀπὸ τοῦ 1950 - 1956 διετέλεσε Γ. Γραμματεὺς τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνος Ἐπιτροπῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κύπρου. Τῷ 1959 ἐξελέγη τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διατελῶν συγχρόνως καὶ Πρωθιερεὺς τῶν Βασιλικῶν Ἀνακτόρων. Ὡσαύτως ἀντιπροσώπευσε πολλάκις τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς διάφορα διεθνῆ συνέδρια καὶ ἀποστολὰς εἰς τὴν Εὐρώπην, Ἀμερικὴν καὶ Ἀφρικήν.

Ὁ Μακαριώτατος διεκρίθη καὶ ὡς δόκιμος συγγραφεὺς ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ ἄλλων ἐποικοδομητικοῦ χαρακτῆρος.

Εἶναι ὁ 17ος κατὰ σειρὰν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ τρίτος ὅστις ἀνέρχεται εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον ἐκ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος διακρίνεται διὰ τὴν ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν θεολογικὴν μόρφωσιν, διὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὸ ἀδιάβλητον τοῦ ἤθους, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν εὐγένειαν, τὴν διεκκλησιαστικὴν προβολήν, τὴν σωφροσύνην, τὴν εὐρύτητα ἀντιλήψεως, τὴν ἀκραιφνῆ ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν ὀρθοδόξων παραδόσεων τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ *

Ὑπὸ του Καθηγητοῦ Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ
Ἀκαδημαϊκοῦ

Σεβασμιώτατοι,
Κύριε Πρύτανι
Κυρίαι καὶ Κύριοι

Βαθέως συναισθάνομαι, τὸ μέγεθος τῆς προσγινομένης εἰς ἐμὲ σήμερον τιμῆς, δι' ὃ καὶ προάγομαι καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρός τε τοὺς ἀγαπητοὺς συναδέλφους τοὺς προτείνοντας τὴν ἀπονομὴν τῆς τιμῆς ταύτης καὶ πρὸς τὴν ὁμοθύμως υἱοθετήσασαν τὴν ἐν λόγῳ πρότασιν περίσεμνον Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, ὥς καὶ πρὸς τὸν ἐπίσης ἀγαπητὸν κύριον Πρύτανιν αὐτῆς, τὸν ἐγκρίναντα τὴν ἐκλογήν μου εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Θεολογίας. Ἰδιαιτέρως δὲ εὐχαριστῶ διὰ τὰς ἐγκαρδίους προσφωνήσεις των τοὺς ἀγαπητοὺς συναδέλφους, τὸν κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Σάββαν Ἀγουρίδην, τὸν ἐν αὐτῇ ἐκπρόσωπον τοῦ οἰκείου μου ἐπιστημονικοῦ κλάδου κ. Ἀθανάσιον Χαστούπην, ὥς καὶ τὸν πανοσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην Καθηγητὴν κ. Ἱερώνυμον Κοτσώνην. Θὰ παρακαλέσω ὅμως, πρὸ τοῦ νὰ εἰσέλθω, συμφώνως πρὸς τὰ πανεπιστημιακὰ ἔθιμα, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἐκλεγέντος θέματος, νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ διαδηλώσω καὶ τὴν ἰδιαιτέραν καὶ πάντοτε ἀνεξάντλητον συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι ἐπισκεπτόμενος τὴν μεγαλώνυμον καὶ πολλαχῶς ἱερὰν ταύτην πόλιν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ δὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν ἱδρυθεῖσαν καὶ ὑμνηθεῖσαν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὴν πόλιν τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ τοσούτων κλεινῶν ἱεραρχῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ δεινὸς

---

* Ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῇ αἰθούσῃ Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τῇ 29ῃ Ἀπριλίου 1966 ἐπὶ τῇ ἀναγορεύσει τοῦ ὁμιλητοῦ εἰς Ἐπίτιμον Διδάκτορα τῆς Θεολογίας τοῦ ἐν λόγῳ Πανεπιστημίου.

ὁμηριστὴς Εὐστάθιος καὶ οἱ σπουδαῖοι πρόμαχοι τῆς Ὀρθοδοξίας Συμεὼν καὶ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἰδιαιτέρως δὲ συγκινοῦμαι ἐπικοινωνῶν καὶ αὖθις μετὰ 27 ἔτη μετὰ τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν καὶ φοιτητῶν τοῦ δευτέρου Πανεπιστημίου τῆς χώρας ἡμῶν.

Καὶ νῦν προκειμένου, κατὰ τὸ προμνημονευθὲν ἔθιμον νὰ ἀναπτύξω ἓν θέμα τῆς εἰδικότητός μου ἐνώπιον τόσον ἐκλεκτῆς ὅσον καὶ ἀντιπροσωπευτικῆς τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν ὁμηγύρεως, προετίμησα, ἀντὶ ἄλλου εἰδικωτέρου, ἓν γενικώτερον μὲν θέμα, σχετιζόμενον ὅμως πρὸς αὐτὸ τὸ ἀπονεμόμενον εἰς ἐμὲ τιμῆς ἕνεκεν δίπλωμα, θέμα τὸ ὁποῖον, παρὰ τὴν ἀρχαιότητά του, δὲν παύει νὰ εἶναι πάντοτε νέον καὶ ἐπίκαιρον, οἷον εἶναι τὸ «περὶ τῆς θέσεως τῆς Θεολογίας ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ δὴ ἐν τῇ σημερινῇ UNIVERSITAS LITERARUM, ὡς καλοῦνται ἔκπαλαι ἐν τῇ Δύσει τὰ Πανεπιστήμια. Εἰς δὲ τὴν προτίμησιν τοῦ θέματος τούτου, ἃς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω, ὅτι συνετέλεσεν ἀμέσως μὲν τὸ εὐτυχὲς γεγονὸς τῆς ἐν τῇ Συγκλήτῳ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου παρουσίας ὡς ἀντιπρυτάνεως διακεκριμένου καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐμμέσως δέ, ἂν μοὶ τὸ ἐπιτρέπητε, τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ Ἑλληνιστοῦ καὶ ἀνθρωπιστοῦ WERNER JAEGER, ὅστις ἀπομακρυνθεὶς τῆς ἐν τῷ Βερολίνῳ πανεπιστημιακῆς θέσεώς του καὶ ἐγκατασταθεὶς πλέον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ HARVARD, ὅτε ἐκλήθη ὑπὸ τῆς Ἀριστοτελείου Ἑταιρείας τοῦ Πανεπιστημίου MARQUETTE ἐν MILWAUKEE νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ περιωνύμου θεολόγου καὶ φιλοσόφου Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του, ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῇ περὶ ἑνὸς ἐξειδικευμένου θέματος ἀναγομένου εἰς τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀκυνάτου πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, προετίμησε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ γνωστὸν εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν ἐκ τοῦ φερωνύμου μικροῦ βιβλίου του «HUMANITY AND THEOLOGY», μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτὸς μὲν ἐκλαβάνει ἐκεῖ τὴν θεολογίαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ καὶ γενικωτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, συνδυάζων αὐτὴν πρὸς τὸν ἀνθρωπισμόν, ὁ δὲ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῇ σήμερον πρὸς ὑμᾶς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν κυρίως τὴν χριστιανικὴν καὶ δὴ τὴν ὀρθόδοξον Θεολογίαν, ὡς ἐπιστήμην.

Ὅπως δήποτε εἶναι ἐν προκειμένῳ, ἄξιον ὑποδείξεως καὶ ἀναδείξεως, ὅτι τόσον ὁ ὅρος «θεολογία», αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, ὅσον καὶ ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη εἶναι, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, δημιούργημα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ δὴ τῆς προχριστιανικῆς ὁ πρῶτος καὶ τῆς χριστιανικῆς ὁ δεύτερος, τῆς ὁποίας ὅμως θεολογίας, τοὐλάχιστον τῆς τῶν

ἀρχαίων Ἑλλήνων πατέρων, κάτοχος ἦτο καὶ ὁ JAEGER, ὡς βλέπομεν, ἤδη ἐν τῷ πασιγνώστῳ μνημειώδει καὶ κλασσικῷ τριτόμῳ ἔργῳ του PAIDEIA καὶ ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ τὸ 1947 ἐν Ὀξφόρδῃ ὑπὸ τὸν τίτλον THE THEOLOGY OF THE EARLY GREEK PHILOSOPHAS (GILFORD LECTURES) περισπουδάστῳ ἐργασία του κυκλοφορησάσης προσφάτως καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει μεταξὺ τῶν γνωστῶν καθολικῶν EDITIONS LE CERF τῶν Παρισίων ὑπὸ τὸν κτυπητὸν τίτλον A LA NAISSANCE DE LA THEOLOGIE, (ὑπὸ τὴν ὁποίαν νοεῖται ἡ λεγομένη φυσικὴ ἢ φιλοσοφικὴ θεολογία) καὶ πρὸ παντὸς ἐν τῷ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του (τὸ 1961) ἀγγλιστὶ πρωτοτύπως, ἀμέσως δὲ καὶ ἐν Γερμανικῇ μεταφράσει κυκλοφορηθέντι κυκνείῳ του ἄσματι ὑπὸ τὸν τίτλον FRÜHES CHRISTENTUM UND, GRIECHISCHE, BILDUNG.

Καὶ αἱ μὲν πραγματικαὶ ρίζαι τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, ὡς ἐπιστήμης, ὑπάρχουν ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, τῆς ὁποίας δύο σπουδαιότατοι συγγραφεῖς, οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Ἰωάννης, παρὰ τὸ δέος των πρὸς τὰς ἀνεξερευνήτους βουλὰς τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. ια΄ 33, Α Κορ. β΄ 16, Ἰωάν., α΄ 18), θεολογοῦν καὶ εἶναι οἱ πρῶτοι κατ' οὐσίαν θεολόγοι, πρόδρομοι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οἱ προφῆται αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ χριστιανικῇ γραμματείᾳ πρῶτος φέρεται χρησιμοποιῶν τὸν ὅρον «θεολογία» καὶ δὴ ἤδη κατὰ τὸν β΄ αἰῶνα Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ἔπειτα δὲ ἄλλοι τε καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Ὠριγένης, παρὰ τοὺς δισταγμούς των πρὸς τὸν μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας συνυφασμένον ὅρον τοῦτον.

Ἀλλὰ τί ἐννοεῖται σήμερον κοινῶς ὑπὸ τὴν «Θεολογίαν» ὡς ἐπιστήμης;

Ἐννοεῖται ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς ἀπολύτου θρησκείας, τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ δὴ περὶ τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν αὐτοῦ «περὶ Θεοῦ καὶ θείων πραγμάτων» ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀφ' ἑνὸς καὶ περὶ τῶν ἀντιστοίχων ὑποχρεώσεων καὶ ἐκδηλώσεων τούτου πρὸς τὸν Θεὸν ἀφ' ἑτέρου. Οἱ πρῶτοι δὲ μετὰ τοὺς Ἀποστόλους θεολόγοι καὶ δημιουργοὶ τῆς Θεολογίας, καὶ δὴ ἑρμηνευταὶ τῆς Ἁγ. Γραφῆς, ἱστορικοί, συστηματικοὶ θεολόγοι, ἀπολογηταί, κανονολόγοι καὶ ἑρμηνευταὶ ἱερῶν κανόνων εἶναι Ἕλληνες. Ἑλληνικῆς δὲ προελεύσεως εἶναι καὶ ἡ πρώτη «Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς θείας Γραφὰς» (Ἀδριανὸς μοναχός), ἔστω καὶ περιεχομένου διαφόρου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοῦ

τῶν σημερινῶν εἰσαγωγῶν, καὶ ἡ πρώτη «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία» (Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας) καὶ τὰ πρῶτα δογματικὰ συστήματα καὶ δὴ ἡ πρώτη Δογματική, ἔστω καὶ ὑπὸ διάφορον ὄνομα (Ἔκδοσις τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ) κλπ., ὡς ἱδρυτοῦ τῆς Θεολογίας ὡς ἐπιστήμης εὐλόγως θεωρουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλ. Στεφανίδου τοῦ Ὠριγένους. Ἀλλὰ μήπως ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ δὲν θεωρεῖται ὡς ἡ κοιτὶς καὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος κλπ. τὰ ὁποῖα φέρουν ἐν πολλοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὡς ἀποδεικνύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὁ νῦν καθηγητὴς τοῦ Μαρβούργου ἐπιφανὴς θρησκειολόγος FR. HEILER ἐν τοῖς ἔργοις του URKIRCHE OSTKIRCHE (1938) καὶ ALTKIRCHLICHE AUTONOMIE UND P·A·PSTLICHER ZENTRALISMUS (1941); Ἢ μήπως δὲν ὑπέστη ζωηρὰν τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, τουλάχιστον κατὰ τὴν μορφὴν αὐτῆς, ἡ ἐν λόγῳ Θεολογία καὶ δὲν ἔφθασαν ἐπιφανεῖς διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι, ὡς ὁ πολύς, ADOLPH HARNACK, νὰ ὁμιλοῦν περὶ ἐξελληνισμοῦ καὶ αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ καὶ ὁ ἔγκριτος Σουηδὸς ἐπίσκοπος καὶ καθηγητὴς ANDERS NYGREN νὰ ὑποστηρίζῃ ἐν τῷ ἔργῳ του EROS UND AGAPE (β΄ ἔκδ. 1955) ἐπίδρασιν τοῦ πλατωνικοῦ θείου ἔρωτος καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν κορωνίδα τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, τὴν ἀγάπην; Ἢ μήπως δὲν ἔχῃ γίνει σήμερον πάλιν τοῦ συρμοῦ τὸ περίφημον ἐκεῖνο AD FONTES, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα, ἀντήχησε περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὀξφόρδης εἰς τὸ γνωστὸν φερώνυμον πνευματικὸν κίνημα, ὡς σύνθημα στροφῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, τῶν ὁποίων τὴν ἔκδοσιν ἤδη κατὰ τὰς πλέον σκοτεινὰς ἡμέρας τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου καὶ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς ἐν ἔτει 1942 ἤρχισεν ὁ προμνημονευθεὶς Γαλλικὸς οἶκος (EDITIONS DU CERF) ὑπὸ τὸν τίτλον SOURCES CHRÉTIENNES, συμπληρωθέντος πρὸ μικροῦ τοῦ ἀριθμοῦ 100 καὶ προσβλέποντος μετὰ πολλῶν ἐλπίδων πρὸς τὸ μέλλον; Ἢ μήπως δὲν περιβάλλεται μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ συμπαθείας ἐν τῇ Δύσει καὶ αὐτὴ ἡ σύγχρονος ἡμῶν ἑλληνικὴ θεολογία καὶ δὲν εἶχον ἀποβῆ καὶ ἡ Χάλκη καὶ αἱ Ἀθῆναι μέχρι τοῦ παγκοσμίου πολέμου κέντρα θεολογικῶν σπουδῶν διὰ τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, ὡς ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα κατὰ τὸ ἔτος 1936 καὶ ἕδρα τοῦ Α΄ Πανορθοδόξου θεολογικοῦ Συνεδρίου, ὅπως, εὐθὺς μετὰ τὸν β΄ παγ-

κόσμιον πόλεμον, ἀπέβησαν ἥ τε Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ τῆς Θεσσαλονίκης κέντρα μετεκπαιδεύσεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ θεολόγων οὐ μόνον ἐκ Σερβίας καὶ ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κλίματος τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀβησσυνίας καὶ τῆς Οὐγκάντας, ἀλλὰ καὶ ἐκ διαφόρων ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως;

⁂

Καιρὸς ὅμως εἶναι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν θέματος, δηλ. περὶ τῆς θέσεως τῆς Θεολογίας μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις πανεπιστημίοις. Πανεπιστήμια δὲ ἤρχισαν, ὡς γνωστόν, νὰ ἀποκαλῶνται τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ κατ' ἀρχὰς ἐπιστημονικὰ Ἱδρύματα ἀπὸ τοῦ 1200 περίπου, τὰ συγκροτηθέντα εἰς ἑνιαῖον σῶμα ὑπὸ τὸν τίτλον UNIVERSITAS LITERARUM κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἀρχαιοτέρου Πανεπιστημίου τοῦ διοργανωθέντος ἐν Παρισίοις. Ὡς πρώτη δὲ μεταξὺ τῶν τεσσάρων κατ' ἀρχὰς σχολῶν ἀνεγνωρίσθη, λόγῳ οὐ μόνον ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην, ἡ Θεολογία, μεθ' ἣν ἠκολούθει ἡ Νομική, ἡ Ἰατρική, ἡ Φιλοσοφικὴ περιλαμβάνουσα καὶ τὴν βραδύτερον ἀποχωρισθεῖσαν Φυσικομαθηματικήν. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην μεταξὺ τῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν διετήρησεν ἡ Θεολογικὴ σχολὴ κατά τε τοὺς χρόνους τῆς λεγομένης Διαφωτίσεως (AUFKLÄRUNG) καὶ τῆς ἐντάσεως τοῦ λεγομένου Ὀρθολογισμοῦ (RATIONALISMUS), ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατὰ τὸν ΙΘ αἰῶνα δημιουργηθέντων ἀντιχριστιανικῶν ρευμάτων καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὸ ὁλοκληρωτικὸν ἐθνικοσοσιαλιστικὸν καθεστὼς τοῦ HITLER, τοῦτο δὲ ἐκ λόγων οὐ μόνον παραδοσιακῶν, ἀλλὰ καὶ πολιτιστικῶν. Ὑψηλὰς καὶ ἐν μέρει καὶ μέχρι σήμερον διατηρουμένας ὑπηρεσίας προσέφερεν εἰς τὴν Θεολογίαν ὁ πολὺς θεολόγος καὶ φιλόσοφος FR. SCHLEIERMACHER διά τε τῆς μεγαλοφυοῦς διανοίας του καὶ τῆς εὐρυτάτης μορφώσεώς του, ἀλλὰ διὰ τοῦ τεραστίου ἐπιστημονικοῦ καθ' ὅλα κύρους του, δικαιώσας θεωρητικῶς καὶ συστηματοποιήσας τὴν θέσιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῆς UNIVERSITAS LITTERARUM καὶ ἐν γένει ἀνυψώσας τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτῆς κῦρος. Οὗτος ἀποχωρίσας τὴν Θεολογίαν ὡς ἐπιστήμην ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ συνδέσας αὐτὴν στενῶς μετὰ τοῦ θείου ἱδρύματος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς θεματοφύλακας τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπὶ πλέον ἀντιδιαστείλας αὐτὴν ἀπὸ τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, οἷα εἶ-

ναι κατ' ἐξοχὴν ἡ φιλοσοφία, κατέταξεν αὐτὴν μεταξὺ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, οὐχὶ ὑπὸ τὴν συνήθη θετικοκρατικὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς ὡς ἐπιστήμην λαμβάνουσαν τὸ περιεχόμενόν της τεθειμένον ἔξωθεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἀποβλέπουσαν εἰς πρακτικὸν σκοπόν, τ.ἔ. εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ὀρθὴν διαποίμανσιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, ὑφ' οἵαν ἔννοια εἶναι κατ' αὐτὸν θετικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἰατρική, ὡς λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ ἔξωθεν τὸ περιεχόμενόν των καὶ ἀποβλέπουσαι ἡ μὲν εἰς τὴν κατοχύρωσιν τῆς νομίμου συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑγιείας αὐτῶν, σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς Θεολογίας εἶναι ὑψηλότερος. Καθ' ἡμᾶς ὅμως ἡ Θεολογία, ἐκτὸς τοῦ πρακτικοῦ χαρακτῆρος καὶ σκοποῦ αὐτῆς, ἔχει ὅμως καὶ θεωρητικὸν χαρακτῆρα ἀνάλογον πρὸς τὸ ὕψος τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, χαρακτῆρα συμπίπτοντα μέχρι τινὸς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς Φιλοσοφίας καὶ μὴ παραβλαπτόμενον μήτε ὑπὸ τοῦ πρακτικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, τοῦ ὁποίου δὲν στερεῖται οὐδεμία τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θεραπευομένων ἐπιστημῶν, μήτε ὑπὸ τῆς θείας αὐθεντίας τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, ὡς θρησκείας ἐξ ἀποκαλύψεως, ὡς δὲν παραβλάπτεται ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ μήτε τῆς Ἰατρικῆς, μήτε τῆς Νομικῆς, μήτε τῆς ἱστορίας, αἵτινες παραλαμβάνουν ἔξωθεν τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐξεταζόμενον καὶ ἐπεξεργασίας τυγχάνον ὑλικόν.

Ἐπίσης δὲν παραβλάπτεται ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ τῆς Θεολογίας ἐκ τοῦ ὅτι αὕτη ὁρμᾶται ἐξ ὡρισμένων προϋποθέσεων, καθ' ὅσον, ὡς εἶναι γνωστόν, μάλιστα μετὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῆς λεγομένης θετικοκρατίας (τοῦ POSITIVISMUS) δὲν γίνεται σήμερον πλέον λόγος περὶ «ἀπροϋποθεσίας», ἀπεδειχθέντος ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπροϋπόθετος ἐπιστήμη ἀφ' οὗ δὲν ὑπάρχει ἀκόμη οὐδὲ Φυσικὴ ἐπιστήμη, οὐδὲ διανόησις ἄνευ ὡρισμένων προϋποθέσεων, χωρὶς νὰ θέλωμεν μὲ τοῦτο νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ἔχει παραιτηθῆ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς ἀπροκαταληψίας καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος, ἰδανικοῦ, ὡς γνωστόν, τόσον δυσεφίκτου, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀνεφίκτου. Καὶ ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα καὶ δὴ καὶ διὰ τὴν κατὰ τῆς θρησκείας πολεμικὴν τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου «ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος βαλλέτω λίθον» (Ἰωαν. Η′ 7). Ἐκτὸς δὲ τούτου, δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἐπιστήμη ἄνευ αἰνιγμάτων καὶ ἀλύτων προβλημάτων οὔτε ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐπιστημῶν τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὰ ἀντικείμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ προβολὴ τοιαύτης ἀξιώσεως προκειμένου περὶ ἐπι-

στήμης ἀσχολουμένης ἐν μέρει περὶ τὴν ὑπὲρ αἴσθησιν πραγματικότητα ὡρισμένων ἀληθειῶν ἐξ ἀποκαλύψεως, αἱ ὁποῖαι δὲν συλλαμβάνονται οὔτε διὰ τῶν αἰσθήσεων οὔτε διὰ τῆς διανοίας, εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς καρδίας, δι' ἧς ἰσχύει ὅ,τι εἶπεν ὁ PASCAL «ἡ καρδία ἔχει τοὺς λόγους της, τοὺς ὁποίους ὁ λόγος (δηλ. ἡ διάνοια) δὲν ἐννοεῖ», χωρὶς τοῦτο νὰ ἰσχύῃ ἵνα τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ τῆς περὶ τοιαύτην πραγματικότητα ἀσχολουμένης ἐπιστήμης.

Πάντως οὐδεμία ὑφίσταται πραγματικὴ μεταξὺ τῆς Θεολογίας καὶ οἱασδήποτε ἄλλης ἐπιστήμης σύγκρουσις, ὡς δὲν ὑφίσταται τοιαύτη σύγκρουσις οὐδὲ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς ἔχει διακηρύξει πλειὰς κορυφαίων ἐπιστημόνων αὐτοῦ τοῦ Κ' αἰῶνος, ἀνδρῶν τῆς περιωπῆς τοῦ R. MILLIKAN, τοῦ PLANK, τοῦ EINSTEIN, EDDINGTON, τοῦ JEENS καὶ εἴ τινος ἄλλου. Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ δὲ μόνον νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὴν ὅλως πρόσφατον διακήρυξιν πασιγνώστου πυρηνικοῦ ἐπιστήμονος τοῦ WERNER VON BRAUM, γενομένην ἐν SEATTLE τῶν Ἡν. Πολιτειῶν: «Ἐπιστήμη καὶ θρησκεία δὲν εἶναι ἐχθραί, ἀλλ' ἀδελφαί. Ἡ ἐπιστήμη προσπαθεῖ νὰ μανθάνῃ περισσότερα περὶ τῆς δημιουργίας, ἐνῷ ἡ θρησκεία ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἄρα γνῶσις καὶ πίστις δύνανται νὰ συνυπάρχουν... Τίποτε δὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς πίστεως». Ἐπίσης ἥκιστα πάσης ἄλλης ἱστορικῆς περιόδου ἔχει καταστῆ ἡ θρησκεία, πρὸ παντὸς δὲ ὁ Χριστιανισμός, περιττὸς εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς λεγομένης τεχνοκρατίας.

Τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τῆς Θεολογίας ἐξασφαλίζει ἡ ὑπ' αὐτῆς πλήρωσις τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων τῆς ἐπιστήμης θεωρουμένης α) ὡς ἐνδελεχοῦς μεθοδικῆς ἐρεύνης πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ ἑνὸς ὡρισμένου τομέως γνώσεων ἢ ὡρισμένου ἀντικειμένου καὶ β) ὡς αὐστηρῶς λογικῆς καὶ συστηματικῆς εἰς ἑνιαῖον ὅλον κατατάξεως τῶν διὰ τῆς τοιαύτης ἐρεύνης κτηθεισῶν γνώσεων. Ἐπίσης τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τῆς Θεολογίας ἐξασφαλίζει καὶ ἡ χρῆσις τῶν οἰκείων εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας (ὄχι τὰς φυσικὰς) ἐπιστημονικῶν μεθόδων ἰδίᾳ τῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς μεθόδου, προκειμένου περὶ τῆς ἑρμηνείας φιλολογικῶν πηγῶν. Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς μεθόδου ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν πηγῶν τίθενται εἰς τὸν θεολόγον (οὐχὶ ὑπό τινος συγκεκριμένης ἐξωπανεπιστημιακῆς ἀρχῆς) περιορισμοί τινες ὑπαγορευόμενοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν ὑπὸ φιλοσοφικῆς γνωσιολογίας ἀναγνωριζομένων πεπερασμένων ὁρίων τῆς ἀνθρωπί-

νης διανοίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ χαρακτῆρας ὡρισμένων θείων ἀληθειῶν, ἀφ' ἑτέρου, χωρὶς οὕτω νὰ παραβλάπτεται ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ τῆς Θεολογίας, ὡς δὲν καταλύεται ὁ ἐπιστημονικὸς χαρακτὴρ τῆς Νομικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καὶ πρὸ παντὸς ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ ὡρισμένων συμπερασμάτων καὶ ἀντιλήψεων ἐρχομένων εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν καθεστηκυῖαν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν τάξιν καὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἄλλως τε πᾶσα ἐπιστήμη θεραπευομένη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἑπομένως δὲ καὶ ἡ Θεολογία, δὲν ἀποτελοῦν αὐτοσκοπόν, συμφώνως πρὸς τὴν πεπαλαιωμένην ἤδη ἀρχὴν «ἡ ἐπιστήμη διὰ τὴν ἐπιστήμην», ἀλλ' ἔχει καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα καὶ σκοπόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ καλόν, τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸν κοινωνικὸν δὲ τοῦτον χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης εἶχον διαγνώσει ἤδη καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ διεκήρυξαν καὶ νεώτεροι ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι, ἐν οἷς καὶ ὁ FICHTE ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τὰς ἐν Ἰένῃ περιφήμους πανεπιστημιακὰς παραδόσεις του «περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ λογίου ἀνθρώπου» (UBER DAS WESEN DES GELEHRTEN).

Ἐκτὸς τούτου, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιστητόν, δηλ. τὸ ἀντικείμενον τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης ἀποτελεῖ ἑνότητα μετὰ διαφόρων ὄψεων ἑκάστη τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προαχθῇ μεμονωμένως ἐρευνωμένη ἀλλὰ μόνον ἐν συνδυασμῷ καὶ ἐν στενοτάτῃ συνεργασίᾳ μεθ' ἑκάστης τῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ μετὰ τοῦ συνόλου αὐτῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀποβλέπει καὶ ἡ συνένωσις αὐτῶν ἐν ὡρισμένῳ Ἱδρύματι, σκοπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐπικουρία καὶ ἐνίσχυσις τῶν ἐπιστημῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συνεργάζονται καὶ ἀλληλοενισχύονται, πρᾶγμα προβλεπόμενον καὶ ὑπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς νομοθεσίας. Οὕτω συγκεκριμένως συνδέεται στενῶς ἡ Θεολογία καὶ συνεργάζεται κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ DO UT DES μετά τε τῆς Κλασσικῆς φιλολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς, ὡς καὶ μετὰ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Νομικῆς, αἵτινες ἐπιστῆμαι πληρέστερον καὶ ἀποδοτικώτερον, καλλιεργοῦνται ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετ' ἀλλήλων, χωρὶς ὁ χρόνος νὰ μοὶ ἐπιτρέπῃ νὰ ἀναφέρῳ συγκεκριμένα παραδείγματα. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ μνημονεύσω τὴν μεταξὺ Θεολογίας καὶ Φιλοσοφίας συγγένειαν καὶ τὸν στενὸν σύνδεσμον μαρτυρούμενον ἐξ ὅλων τῶν περιόδων τῆς ἱστορίας ἀπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Ὠριγένους καὶ τοῦ Γρηγορίου τῆς Νύσσης καὶ τῶν μεγάλων Σχολαστικῶν Θεολόγων μέχρι τοῦ SCH-

LEIERMACHER καὶ τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χρήστου Ἀνδρούτσου, τοῦ Θεοφίλου Βορέα, τοῦ Ν. Λούβαρι, τοῦ Κων)νου Σπετσιέρη, τοῦ Ι. Θεοδωρακοπούλου καὶ τοῦ Χαραλ. Γιεροῦ, παρορμηθέντων καὶ ἐνισχυθέντων εἰς τὰς φιλοσοφικάς των σπουδὰς ἐκ τῆς θεολογικῆς των καταρτίσεως τῶν μὲν τεσσάρων πρώτων ἐν ὀρθοδόξοις Θεολογικαῖς Σχολαῖς, τῶν δὲ δύο τελευταίων ἐν τῇ Ριζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ μετὰ τῆς πενταετοῦς φοιτήσεώς της, εἰς οὓς προσθετέος καὶ ὁ κ. Εὐάγγελος Παπανοῦτσος, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον πτυχίον τυγχάνει νὰ εἶναι Θεολογικὸν καὶ τὰ πρῶτα δημοσιεύματα ἐνεφανίσθησαν ἐν θεολογικοῖς περιοδικοῖς, ἀσχέτως πρὸς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξίν του.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐπωφελοῦς δι' ἁπάσας συνεργασίας τῆς Θεολογίας μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τῶν τροφίμων αὐτῶν, πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ εὐρυτέρα ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐν γένει ὠφέλεια, προκύπτουσα δι' ὅλους ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν παρουσίας τῆς Θεολογίας ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις. Καὶ ἡ μὲν Θεολογία καὶ διὰ μέσου αὐτῆς καὶ ἡ Ἐκκλησία ὠφελεῖται πνευματικῶς ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος, ὃν προσλαμβάνει συμπαρεδρεύουσα καὶ συνεργαζομένη μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τῆς ἐν λόγῳ συνεργασίας καὶ ἀλληλεπιδράσεως συντελούσης κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς καθαρότητος τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ παρουσία τῆς ἱερᾶς ταύτης (λόγῳ τοῦ περιεχομένου της), ἐπιστήμης ἀναγνωρίζεται ἐν ἅπασι τοῖς Πανεπιστημίοις ὡς καὶ ἐν ταῖς Ἀκαδημίαις ὡς εὐεργετικὴ ἅτε ἀνυψοῦσα τὰς καρδίας τῶν ἐπιστημόνων πρὸς τὸν ἐπουράνιον Πατέρα τῶν φώτων καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπενθυμίζουσα ἀφ' ἑνὸς τὸ «ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου» καὶ τὸ πεπερασμένον καὶ ἐπισφαλὲς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ γνώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν αἰωνιότητα, καὶ πολλαχῶς συμβάλλουσα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν διαφόρων πνευματικῶν ρευμάτων ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, τῆς πνευματικῆς κινήσεως, τῆς ὁποίας ὁ κυριώτερος φορεὺς ἅμα καὶ ρυθμιστὴς εἶναι ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀκαδημιῶν, καὶ τὰ Πανεπιστήμια. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἡ Θεολογία συνεργαζομένη μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ὑποβοηθεῖ σοβαρῶς καὶ εἰς τὴν συγκρότησιν πνευματικῆς ἑνότητος ἐκ τῆς ἀτελευτήτου διασπάσεως τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμαις, διὰ τὸ ὁποῖον ἔργον παρουσιάζεται εὐθετωτέρα ἡ ἐπιστήμη αὕτη μετὰ τῆς σταθερᾶς καὶ ὑπερόχου κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας αὐτῆς, ὡς εὐθετω-

τέρα τῆς Φιλοσοφίας μετὰ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων φιλοσοφημάτων αὐτῆς, προκειμένου μάλιστα περὶ λαοῦ, ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ ὁποίου. ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐθνεγερσίας του, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζεται ὡς «ἡ ἐπικρατοῦσα», τ.ἔ. ὡς ἡ ἐπίσημας θρησκεία αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ὑπὸ τὸν ὅρον, τὸν ὁποῖον θέτει ὁ ἐπιφανὴς Ἑλβετὸς θεολόγος ἅμα καὶ φιλόσοφος, καθηγητὴς τῆς Ζυρίχης EMIL BRUNNER, καθ' ὃν καὶ ἡ Θεολογία «πρὸς δικαίωσιν τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θέσεώς της πρέπει νὰ ἀναδειχθῇ πιστὴ εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς».

Πόσον δὲ βαθέως τυγχάνει ἐρριζωμένη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔστω καὶ κατὰ μέγα μέρος αὐτοῦ κατ' ὄνομα μόνον χριστιανικοῦ κόσμου ἡ συναίσθησις τῆς ἀναγκαιότητος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς ὀλίγων καὶ προχείρων παραδειγμάτων ἐκ τῆς Γερμανίας. Ἐν πρώτοις προταθείσης πρὸ ἐτῶν τῆς ἱδρύσεως Πανεπιστημίου ἐν Δρέσδῃ ἄνευ Θεολογικῆς Σχολῆς, ὁ γνωστὸς διαπρεπὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας ἱστορικὸς LAMPRECHT ἐν ἄρθρῳ του δημοσιευθέντι ἐν τῇ LEIPZIGER NEUESTE NACHRICHTEN ἐκαυτηρίαζεν ὡς κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴν μυωπικῆς τάσεως πρὸς οἰκονομίας τὴν πρότασιν ἐκείνην. Ἐν ἔτει 1919 πρότασις ἀριστερᾶς προελεύσεως περὶ καταργήσεως τῶν Θεολογικῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν ἐν Γερμανίᾳ, προεκάλεσε τὴν ἐξέγερσιν τοῦ πανεπιστημιακοῦ κόσμου καὶ τὴν διαμαρτυρίαν ἁπάντων τῶν Γερμανικῶν πανεπιστημίων. Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας τυγχάνει ἡ σχετικὴ διαμαρτυρία τοῦ ἐν Βερολίνῳ πανεπιστημίου ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «Ἡ Νομική, ἡ Ἰατρικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ διαβλέπουν εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς πλήρως ἰσότιμα μέλη τῶν πανεπιστημίων... Ἐὰν δὲ πρόκειται, ὡς πάντες εὔχονται, νὰ ἀποτελέσωσι ταῦτα ἐν τῷ μέλλοντι, περισσότερον παρ' ὅσον συμβαίνει σήμερον, φυτώρια τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ οὐδεμίαν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποστῇ ζημίαν ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, διότι συνδέεται στενῶς πρὸς τοσαῦτα ἄλλα πεδία τῆς γνώσεως... καὶ διὰ ζωηρᾶς μετὰ τῶν ἄλλων συνεργασίας συνέβαλεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς νεωτέρας Γερμανικῆς ἐπιστήμης... Διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν τὴν διοίκησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμη χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Κράτους, ἀφήσῃ ἀμείωτον εἰς τὰς Θεολογικὰς σχολὰς τὴν παλαιάν των θέσιν ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν Πανεπιστημίων ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἐπιστήμης καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ». Ἐντονωτάτη δὲ καὶ χαρακτηριστικὴ ὑπῆρξε μάλιστα ἡ δήλωσις τοῦ πρυτάνεως τοῦ ἐν

Τυβίγγη πανεπιστημίου HENNING, καθηγητοῦ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν διακηρύξαντος ὅτι «ἡ κατάργησις τῶν θεολογικῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν θὰ ἀπετέλει ἀξιοθρήνητον πτώχευσιν διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀντιπροσωπευομένην Σχολήν». Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς γενικῆς ταύτης ἐξεγέρσεως ἦτο, διὰ τοῦ ἄρθρου 439 τοῦ Συντάγματος τῆς Βαϊμάρης ρητῶς νὰ κατωχυρωθῇ ἡ θέσις τῶν Θεολογικῶν σχολῶν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, δόξα τῷ Θεῷ, τοιοῦτό τι ζήτημα δὲν ἔχει τεθῆ εἰσέτι παρ' ἡμῖν, ὅπου καὶ κατὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλεως ταύτης, ἐν μέσῃ Κατοχῇ, συμπεριελήφθη καὶ Θεολογικὴ σχολή, οὐδὲ εἶναι εὔκολον νὰ τεθῇ ποτὲ τοιοῦτον ζήτημα, λαμβανομένης μάλιστα πρὸ ὀφθαλμῶν ὄχι μόνον τῆς μνημονευθείσης ἰδιαζούσης θέσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καὶ πρὸ παντὸς τῆς παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ συνυφάνσεως τῆς ἐθνικῆς του ἱστορίας μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας του, συνυφάνσεως χρονολογουμένης ἤδη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ θείου Ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ μάλιστα τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου. Εἶναι δὲ πολὺ εὐχάριστον καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου, ὅτι συμπεριελήφθη καὶ Θεολογικὴ σχολὴ εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ καὶ δὲν παρέστη ἀνάγκη ἱδρύσεως Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας, κεχωρισμένης ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου ὡς συνέβη ἐν Ρωσσίᾳ πρός μεγάλην βλάβην τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἀκούομεν κατὰ καιροὺς καὶ ἀπὸ τὰ στόματα ἀρχιερέων τινῶν, μὴ φανταζομένων τὴν ζημίαν, ἣν ἤθελεν ὑποστῇ ἡ Θεολογία καὶ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς δημιουργίας ἑνὸς τοιούτου Γκέτο ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν βίῳ διὰ τὴν ἐπιστήμην ταύτην.

Τούτων οὕτως ἐχόντων δὲν ἔχω κατακλείων τὸν λόγον παρὰ νὰ ἐκφράσω καὶ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου βήματος τῆς Βορείου Ἑλλάδος τὴν διάπυρον ἐλπίδα καὶ εὐχήν, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ θεολογία συνδεομένη στενώτατα πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, κατὰ τὸν WERNER JAEGER, ἐξακολουθήσῃ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑψηλὰς καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας της εἰς τὸ ἡμέτερον Ἔθνος ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν τοῦ ἱεροῦ του κλήρου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ λαοῦ ἡμῶν ἀνύψωσιν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, δι' ὃν ἀνέκαθεν εἶχε ζωηρότατα ἐνδιαφερθῇ ἡ Ἐκκλησία αὕτη, κατὰ τὸν JAEGER, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἀνάδειξιν θεολόγων, κληρικῶν καὶ

λαϊκῶν καὶ ποιμένων ἐκκλησιαστικῶν κατὰ πάντα ἀξίων μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος, συμφώνως πρὸς τοὺς πασιγνώστους λόγους αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίᾳ του «Ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς, ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἁλισθήσεται» καὶ «ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» καὶ πρὸ παντὸς τὸ «οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. Ε΄ 13 - 16).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΤ' ΕΚΛΟΓΗΝ

G. Heinrici. Encyklopädie der Theologie. (1893).

Paul Werner. Einführung in das Theologische Studium (1921 [3]).

Ad. Harnack. Die Entstehung der Chistlichen Theologie (1926).

G. Rabeau. Introduction à l'Étude de la Théologie (1926).

A. Gilg. Der Sinn der Theologie (1929).

H. Mulert. Religion, Kirche, Theologie? (1931).

J. Bilz. Einführung in die Theologie (1935).

Martin Dibelius. Wozu Theologie? (1941).

E. Fuchs. Was ist Theologie ? (1953).

W. von Loewenich. Glaube, Kirche, Theologie (1958).

L. Reinisch. Theologie heute [3] (1963), Καθολ.

Theologie — Studium. Entwurf einer Reform von Wolfgang Herrman und Gerd Leintner (1965).

Φιλ. Παπαδοπούλου. Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας. (1906).

Δ. Σ. Μπαλάνου. Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη; (1906).

Δ. Σ. Μπαλάνου. Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. (1937).

Π. Ι. Μπρατσιώτου. Ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία ἀπὸ 1900 - 1950. (1948).

Ἱερωνύμου Κοτσώνη. Die Griechische Theologie ἐν P. Bratsiotis, The Orthodox Kirche in Griechischer Sicht II Stuttgart. σελ. 7 - 76.

Π. Ν. Τρεμπέλα. Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς Θεολογίας. (1964).

Π. Χρήστου. Θεολογία. Ἄρθρον ἐν Θρησκευτικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ. 6ος Τόμ. σελ. 252 - 264.

Θεολογία, Ἀλήθεια καὶ Ζωή. Ἔκδοσις «Ζωῆς». (1962).

Ο ΕΧΘΡΟΣ ΩΣ ΠΛΗΣΙΟΝ *

Ὑπὸ ΠΑΝΑΓ. Χ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς
Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

«Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς» (Ματθ. ε΄ 44).

Ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τοῦ θείου νόμου τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον· Εἶναι ὄντως ἡ ἀσφαλεστέρα δοκιμασία τῆς γνησίας καὶ ὀρθῆς στάσεως ἡμῶν ὡς χριστιανῶν ἔναντι τοῦ πλησίον ἡμῶν. Εἶναι ἀκόμη ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: πηγάζει πράγματι ἡ συμπεριφορὰ ἡμῶν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκ τῆς θείας ἀγάπης καὶ ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς αὐτήν; Ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς διδασκόμεθα ὅτι ὁ Θεὸς Ἀγάπη ἐστὶ (Α΄ Ἰω. δ΄ 8, 16). Ὡς ἀγάπη ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἡ θεία ἀγάπη δὲν εἶναι ἀγάπη μόνον πρὸς φίλους (Ἰω. ιε΄ 15)· εἶναι ἐπίσης καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ ἀγάπη πρὸς ἐχθρούς. «Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεός, ὡς λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε» καὶ οὕτως ἡμεῖς «ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε΄ 8, 10). Ὄντως δὲ εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀφετηρίας αὐτῆς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀγάπη πρὸς ἐχθροὺς μᾶλλον ἢ ἁπλῶς πρὸς ἁμαρτωλούς. Σκοπὸς τῆς θείας ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς ἔχθρας καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν τέως ἐχθρῶν εἰς φίλους αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι τόσον ὑψηλὸς καὶ θεμελιώδης διὰ τὸ περὶ ἀνθρώπου σχέδιον τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἡ τιμὴ τὴν ὁποίαν προσφέρει ὁ Θεὸς χάριν αὐτοῦ εἶναι ὁ θάνατος τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ.

Μὲ μέτρον κρίσεως τὴν ἀγάπην ταύτην τοῦ Θεοῦ συμπεραίνομεν ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἔχει ἀναφορὰν πρὸς

* Διάλεξις δοθεῖσα ἐνώπιον τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἐν τῇ αἰθούσῃ διαλέξεων τοῦ νέου Μητροπολιτικοῦ μεγάρου, τὴν 13ην Ἀπριλίου 1967.

τὸν ἐχθρὸν καθ' ὃ μέτρον καὶ οὗτος καλεῖται ὑπὸ τῆς θείας ἀγάπης νὰ γίνῃ φίλος τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καλούμεθα καὶ ἡμεῖς. Ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς λοιπὸν εἰς τὴν πρώτην καὶ γνησίαν πηγήν της εἶναι εἰλικρινὴς ἐπιθυμία νὰ προσφέρῃ τις εἰς τὸν ἐχθρόν του τὸ ἀνώτερον πάντων τῶν ἀγαθῶν, τοῦτ' ἔστι τὴν φιλίαν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι καλὴ θέλησις πρὸς συμμετοχὴν εἰς θείαν μετ' ἀλλήλων φιλίαν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ φιλία προσλαμβάνει τὸ τελειότατον αὐτῆς νόημα, ἐπειδὴ ἔχει σκοπὸν νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔχθραν εἰς φιλίαν ἐν Θεῷ. Διὰ τοῦτο ἡ ἐξωτερικὴ προσέγγισις τοῦ «ἐχθροῦ» ὑφ' ἡμῶν ὀφείλει νὰ γίνεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε εἰς ἑκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν νὰ ἐκλέγεται ἡ κατάλληλος συμπεριφορὰ ἡ ὁποία θὰ χειραγωγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πλησίον τοῦ Θεοῦ·

Ἡ προτροπὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν νὰ στρέφωμεν εἰς τὸν ραπίσαντα ἡμᾶς ἐπὶ τὴν μίαν παρειὰν καὶ τὴν ἄλλην (Ματθ. ε´ 39, Λουκ. στ´ 29) προϋποθέτει ἐσωτερικὴν κυριαρχίαν καὶ ἀγαπῶσαν ὑπομονὴν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμόν. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι καὶ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ κατὰ γράμμα ἐκπλήρωσιν ἑνὸς τόσον ὑψηλοῦ ἰδεώδους, ὅταν τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ἢ τοὐλάχιστον ὠφέλιμον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ τοιαύτη αὐτοκυριαρχία οὐδαμῶς πρέπει νὰ νοῆται ὡς ἀνοχὴ ἡμῶν ἔναντι τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ αὐθάδεια καὶ ἡ ἀδιαλλαξία των ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἁμαρτίας κατὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν κατὰ τὴν συμπεριφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως εἶναι ἡ ἀρίστη ἑρμηνεία τῆς προτροπῆς «στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην». Ὁ Κύριος φέρει ἐν ὑπομονῇ τὴν προσβολὴν μὲ τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀτάραχον ἀξιοπρέπειαν τοῦ τελείου ἁγίου, ἀλλ' ὁ ἐξιλαστήριος αὐτοῦ θάνατος ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν του ἀποτελεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπερτάτης ἀπαιτήσεως τῆς θείας ἀγάπης, ἡ ὁποία εἶναι ἀπείρως μείζων οἱασδήποτε κατὰ γράμμα στροφῆς καὶ τῆς ἄλλης παρειᾶς πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Τῆς ἀγάπης ταύτης πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἥτις προσκαλεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν θείαν φιλίαν, ἡ πρώτη ἐκδήλωσις ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ προσευχὴ κατὰ ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ. «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς» (Ματθ. ε´ 44). Ἐνταῦθα ἔχομεν οὐ μόνον τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῶν ἀντιποίνων, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀρνητικὴ ὄψις τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἤτοι ἡ συγγνώ-

μη, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν θετικήν, τὴν ἀποτελεσματικὴν διάθεσιν τῆς ἀγάπης ἐν Θεῷ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου μας νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἀπαιτεῖ τι μεῖζον τῆς ἁπλῆς συγχωρήσεως. Ἀπαιτεῖ νὰ εὐεργετῶμεν τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς (Ματθ. ε´ 44). Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη ἐγωϊστικῶν κινήτρων καὶ ἐξαίρει τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην ὑπὲρ τὴν ἀγάπην τοῦ εἰδωλολάτρου, ὅστις ἀγαπᾷ μόνον τοὺς φίλους αὐτοῦ· Διότι εἰς τὸν χῶρον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν πάντα τὰ μέλη αὐτῆς εἶναι τέκνα Θεοῦ δὲν ὑπάρχει θέσις διὰ τὴν ἔχθραν. Ἡ ἀγάπη αὕτη καὶ μόνον δεικνύει ὅτι οἱ ἔχοντες αὐτὴν εἴμεθα ἀληθινὰ τέκνα Θεοῦ, ἡ δὲ ἄσκησις αὐτῆς μᾶς κάμνει ὄντως «τέκνα τοῦ ἐπουρανίου πατρὸς ἡμῶν», τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς πάντας ἀγάπη δύναται νὰ χρησιμεύῃ δι' ἡμᾶς ὡς πρότυπον τῆς ἀγάπης ἡμῶν καὶ ὡς τὸ εὐγενέστερον κίνητρον τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους συμπεριφορᾶς μας (Ματθ. ε´ 45 ἑξ.).

Ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπη ἐν τῇ πράξει, ὡς διδάσκει καὶ ὁ Παῦλος, ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ πρὸ πάντων εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ πλησίον. Πρὸς τοῦτο παραθέτει μὲ πολλὴν ἔμφασιν τὸ χωρίον τῶν Παροιμ. κε´ 21 ἑξ. «ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ»· καὶ προσθέτει· «μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν» (Ρωμ. ιβ´ 20 - 21). Ξένοι τινὲς ἑρμηνευταὶ τοῦ Παύλου, ὡς ὁ Max Scheler, δὲν ἐπρόσεξαν τὴν προτροπὴν τοῦ Παύλου «νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν» καὶ κατέληξαν εἰς τὴν ἀλλόκοτον παρανόησιν ὅτι ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ἐκφράζει συγκεκαλυμμένην τινὰ μνησικακίαν, ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸν νὰ μειώσῃ τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ ἀδικουμένου λόγῳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκδικήσεως, ἵνα μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἀναγκάσῃ τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐντραπῇ καὶ οὕτω μετατρέψῃ τὴν πρὸς ἐκδίκησιν τάσιν εἰς ἀγάπην πρὸς τοὺς ἐχθρούς. (M. Scheler, Ressentment, N. York, 1961 σελ. 109). Τοῦτο εἶναι τελείως ἐσφαλμένον. Ὅλως τοὐναντίον, ἡ προτροπὴ τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς χριστιανοὺς νὰ εὐεργετοῦν τοὺς ἐχθρούς των, δὲν ἀντιπροσωπεύει καμμίαν συγκεκαλυμμένην χαιρεκακίαν διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ σκοπεῖ εἰς τὸ νὰ γεννήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὴν ἀνωτέρας ποιότητος ἐκείνην ἐντροπήν, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ ἐντελῶς ἀφίλαυτος ἀγάπη, ἡ σκοποῦσα νὰ προσελκύσῃ τὸν ἐχθρόν, νὰ γεννήσῃ εἰς τὴν ψυχήν του αἴσθημα μετανοίας καὶ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν θανάσιμον ἀγκάλην τῆς ἔχθρας.

Ἡ παραίνεσις τοῦ Παύλου «μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ» κατευθύνει

τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς περαιτέρω ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν ὀρθὴν ἄσκησιν τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπης. Τὸ μῖσος ἐναντίον ἐχθροῦ τινος εἶναι ἐπικίνδυνος ἑστία ἠθικῆς μολύνσεως, τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ ἀποφύγῃ μόνον ἐὰν προσφύγῃ εἰς ἰσχυρότατα ἀντίδοτα. Εἰς τὴν τάσιν νὰ δώσωμεν διέξοδον εἰς τὸ μῖσος ἐναντίον τινὸς παραμονεύει ὁ κίνδυνος τῆς ἐπιθυμίας νὰ καταστρέψωμεν τὸ μισούμενον πρόσωπον. Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν ἕνα τοιοῦτον κίνδυνον τὸ μόνον ἀντίδοτον εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἡ προδιάθεσις τῆς ἀγάπης καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἀγάπη ἐν τῇ πράξει προστατεύει καὶ διασφαλίζει τὸ Ἐγὼ καὶ ἀφοπλίζει τὸ ἐπιθετικὸν Σύ. Ἐφαρμόζοντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ εὐλογῶμεν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μᾶς κακοποιοῦν καὶ ἀγωνιζόμενοι νὰ εὐεργετῶμεν πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἀνεξαρτήτως φίλων καὶ ἐχθρῶν (πρβλ. Ρωμ. ιβ´ 14, Α´ Θεσ. ε´ 15), κατορθώνομεν νὰ νικῶμεν τὴν ἔνστικτον τάσιν τοῦ θυμοῦ, τὴν ὁποίαν ἡ προσβολὴ τῶν μισούντων ἡμᾶς ἐγείρει ἐντὸς ἡμῶν (πρβλ. Ἐφ. δ´ 26), πρὶν ἢ ὁ ἥλιος δύσῃ καὶ κλείσῃ ἡ ἡμέρα, ὡς συμβουλεύει ὁ Παῦλος.

Ἐφ᾽ ὅσον ἔχομεν κληθῆ πάντες νὰ κληρονομήσωμεν τὰς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐπίσης ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα κομισταὶ τοῦ μηνύματος τῆς θείας εὐλογίας πρὸς τοὺς πλησίον ἡμῶν, τόσον τοὺς φίλους ὅσον καὶ τοὺς ἐχθροὺς (Α´ Πέτρ. γ´ 9). Καθὼς δὲ αἰσθανόμεθα καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν τὴν ἀνάγκην νὰ ζητῶμεν συγγνώμην διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀπὸ τὸν Θεόν, οὕτως ὀφείλομεν συνεχῶς νὰ συγχωρῶμεν τοὺς ἀδικοῦντας ἡμᾶς (πρβλ. Σοφ. Σειρ. κη´ 1 ἑξ., Ματθ. στ´ 14 ἑξ., ε´ 28, Μάρκ. ια´ 25 ἑξ.). Μόνον μία ἀτελὴς ἀγάπη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρθῇ εἰς ὕψος ἀνώτερον τοῦ αἰσθήματος τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἐχθρῶν. Τοὐναντίον ἡ γνησία καὶ τελεία χριστιανικὴ ἀγάπη ἐπιβάλλει γνησίαν φροντίδα περὶ αὐτῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Ματθαίου «ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου» (Ματθ. ε´ 23 ἑξ.). Αὐτὸς οὗτος, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ ἀντικείμενον περιφρονήσεως καὶ μίσους, ἀκόμη καὶ ἐὰν εἶναι ἀθῶον θῦμα τῆς ἀδικίας ἄλλου τινός, δὲν δύναται νὰ πλησιάσῃ τὸν Θεὸν διὰ νὰ προσφέρῃ δῶρα ἀγάπης, ἐὰν μὴ προηγουμένως, καίτοι ἀνένοχος, δὲν καταβάλῃ προσπάθειαν ὅπως διὰ τῆς ἀγάπης ἐξαλείψῃ τὸ μῖσος καὶ τὴν πικρίαν ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἐκδηλώσεως ἐχθρότητος ἐναντίον ἡμῶν ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν μεταβάλλεται εἰς πλησίον ἡμῶν. Ἡ ἐχθρότης αὐτοῦ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς ὅταν καὶ ἔνθα μόνον ἡ ἐνεργὸς ἀγάπη ἡμῶν ἠμπορεῖ νὰ ἄρῃ ἀποτελεσματικῶς τὸ φοβερὸν βάρος τῆς πικρίας καὶ τοῦ μίσους αὐτοῦ. Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀποξένωσις, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ διάθεσις μίσους, τόσον μεγαλυτέρα ἐμφανίζεται καὶ ἡ δυστυχία τῶν ψυχῶν, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ τὸ μῖσος. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας μόνον ἡ γενναιόδωρος καὶ πλουσία ἀγάπη ἡμῶν δύναται νὰ ἁπαλύνῃ καὶ ἐξαλείψῃ τὸ μῖσος. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς πρέπει νὰ εἶναι τὸπρότυπον καὶ τῆς ἰδικῆς μας ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Ἔχομεν πάντες προσωπικὴν πεῖραν πόσον συχνὰ γινόμεθα θύματα τῆς λύπης καὶ τῆς δυστυχίας, τὴν ὁποίαν δημιουργοῦν αἱ μισηταὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτωλαὶ ἡμῶν πράξεις. Ἐκ τῆς τοιαύτης δυστυχίας μόνον ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς. Ἡ ἁμαρτία μᾶς ἐκρήμνισεν ὁλοκληρωτικῶς εἰς τὸ βάραθρον καὶ μᾶς ἔφερεν εἰς κατάστασιν ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Καθ' ὅμοιον τρόπον πᾶς ἄνθρωπος συλληφθεὶς εἰς τὰ δίκτυα τοῦ μίσους ἀναμένει τὴν συγχωροῦσαν ἀγάπην ἐκείνου, τὸν ὁποῖον προσέβαλε διὰ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ μίσους.

Πᾶς πονηρὸς λόγος, πᾶν ἐχθρικὸν βλέμμα ἢ πρᾶξις, αἰτία τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἔχθρα ἐναντίον ἡμῶν, εἶναι ἐκδήλωσις ἀπευθυνομένη εὐθέως πρὸς ἡμᾶς. Συνεπῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ἢ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀποφύγωμεν νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς αὐτήν, διότι ζῶμεν ἀναποφεύκτως εἰς κοινωνίαν ὑποχρεωτικῶν σχέσεων πρὸς τοὺς πλησίον ἡμῶν, τῶν ὁποίων πᾶς λόγος ἀπευθυνόμενος πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν ἀπαιτεῖ ἀπάντησιν. Ἀλλ' εἰς ἑκάστην περίπτωσιν πρέπει νὰ προσέχωμεν ὥστε ἡ ἀπάντησις ἡμῶν νὰ εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ ἠθικὴ τάξις καὶ ὄχι ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὑπαγορεύουν τὰ ἐσωτερικά, τὰ συνήθως ἁμαρτωλά, κίνητρα ἡμῶν· Πᾶς λόγος ἐχθρότητος ἀπευθυνόμενος πρὸς ἡμᾶς ἠμπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίζεται ἀποτελεσματικῶς μόνον μὲ τὸν ἀκριβῶς ἀντίθετόν του, τὸν λόγον τῆς ἀγάπης ἡμῶν. Ὁ λόγος μίσους κατατρώγει ἀπὸ τῆς ρίζης των τὰς μεταξὺ Ἐγὼ καὶ Σὺ σχέσεις, τὰς στηριζομένας ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης. Καθὼς λοιπὸν τὸ μῖσος καταστρέφει τὰς ἀγαθὰς σχέσεις μεταξὺ μισοῦντος καὶ μισουμένου, οὕτως ἀντιστοίχως ἡ ἀγάπη, ὅταν εἶναι γνησία, θεραπεύει τὸ μῖσος καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀφυπνίζει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ μισοῦντος τὴν ἀγάπην. Ἄνευ τῆς τοιαύτης ἀνταποκρίσεως τῆς ἀγάπης, ἀμφότερα, τὸ Ἐγὼ καὶ τὸ Σύ, εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς σοβαρὸν κίνδυνον.

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν οὐ μόνον ὑποχρέωσιν ἀλλὰ καὶ συμφέρον νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἥτις κατ' ἀλήθειαν δεσμεύει τὴν συνείδησιν ἡμῶν, τονίζεται κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην (Λευΐτ. ιθ΄ 17) «οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου τῇ διανοίᾳ σου»· (Ἰὼβ λα΄ 29) «εἰ δὲ καὶ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτώματι ἐχθρῶν μου» (Παροιμ. κε΄ 21) «ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου τρέφε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτὸν» (πρβλ. καὶ Σοφ. Σειρ. κη΄ 1 ἑξ.). Δύο δὲ ἀπὸ τὰ ἀνώτερα παραδείγματος ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι ἡ φιλόστοργος μέριμνα τοῦ Ἰωσὴφ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν του οἵτινες εἶχον πωλήσει αὐτὸν ὡς δοῦλον καὶ ἡ μεγαλοψυχία τοῦ Δαυὶδ ἔναντι τοῦ Σαούλ. Ἐξ ἄλλου ἡ Παλαιὰ Διαθήκη οὐδαμοῦ λέγει «μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου» (πρβλ. Ματθ. ε΄ 43), ἀλλὰ τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἐνετέλλοντο τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶχον ἑρμηνευθῆ ὑπὸ τῶν ραββίνων ὡς ἁπλαῖ συμβουλαὶ καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἑρμηνείας ταύτης παρουσιάσθησαν ὡς νὰ ἐσήμαινον «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου». Ἀντιθέτως ὁ Ἰησοῦς οὐ μόνον ηὔρυνε τὸ νόημα τῆς Π.Δ. περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ ἐτόνισεν ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἶναι καθῆκον. Πράγματι δέ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γίνωμεν δεκτοὶ ὡς τέκνα Θεοῦ ἐκτὸς ἐὰν ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς... ἵνα γένησθε τέκνα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς» (Ματθ. ε΄ 44).

Ἐκ τῶν ὅσον εἴπομεν μέχρι τοῦδε κατεφάνη ὅτι ἡ ἀγάπη καὶ τὸ μῖσος εἶναι δύο ἰσχυρότατα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖαν ἀντιμάχονται ἄλληλα. Ὅταν τὸ μῖσος ἐμφιλοχωρήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν φυγαδεύεται ἐκεῖθεν ἡ ἀγάπη. Τὸ μῖσος δὲν εἶναι προσδιοριστικὸν ἁπλοῦ τινος παροδικοῦ πάθους, ὡς μορφαί τινες θυμοῦ, ἀλλὰ μονίμου στάσεως ἢ διαθέσεως ψυχικῆς, ἡ ὁποία ἐκτρέφει τὴν κακίαν, σχεδιάζει τρόπους καὶ καραδοκεῖ εὐκαιρίας νὰ προκαλέσῃ τὴν ζημίαν ἢ τὴν ταπείνωσιν ἢ καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ μισουμένου προσώπου. Διακρίνεται τῆς ἀντιπαθείας, ἡ ὁποία εἶναι ἁπλῶς συναισθηματικὴ ἢ ὀργανικὴ ἀποστροφή, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παράλογος, ἀπὸ προσώπου τινος, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν προφύλαξιν ἢ τὴν ἀποφυγὴν ἐπαφῆς μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν καταστροφήν του, ὡς βλέπει τις εἰς τὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὸ δέος, ἅτινα προκαλεῖ ἀκόμη καὶ ἡ ἁπλῆ θέα ἀβλαβῶν τινῶν ἑρπετῶν εἰς πολλούς, ἰδίᾳ εἰς τὰς γυναῖκας. Τὸ μῖσος ἔχει τὴν ρίζαν του εἰς τὴν διεφθαρμέ-

νην ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ κατατάσσεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν κατωτέρων παθῶν καὶ μονίμων ροπῶν, ὅπως ὁ φθόνος, ἡ ζηλοτυπία, ἡ ἐκδίκησις καὶ τὰ ὅμοια. Εἶναι κατ' οὐσίαν πάθος ἀντικοινωνικὸν καὶ ἐγωκεντρικόν.

Ἡ ἀγάπη τοὐναντίον εἶναι αἴσθημα ἀκριβῶς ἀντίθετον τοῦ μίσους, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ ἑκατέρου γίνονται σαφέστερον ἀντιληπτὰ ὅταν ἀντιπαραβάλωμεν αὐτὰ πρὸς τὰ τοῦ ἄλλου. Ἐὰν λοιπὸν θεωρήσωμεν ἀμφότερα καθ' ἑαυτὰ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μὲν ἀγάπη εἶναι δύναμις συντηρητικὴ καὶ ἑλκυστικὴ πρὸς ἑαυτήν, ἐνῷ τοὐναντίον τὸ μῖσος εἶναι δύναμις καταστροφικὴ καὶ ἀπωθητική. Ἐὰν πάλιν συγκρίνωμεν αὐτὰ ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰ ὑποκείμενά των, ἡ μὲν ἀγάπη εἶναι αἴσθημα εὐχαριστήσεως καὶ ἱκανοποιήσεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δώσῃ ἑαυτὴν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀγαπημένου προσώπου, ἢ νὰ προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ, τὸ δὲ μῖσος εἶναι αἴσθημα δυσαρεσκείας ἔναντι τοῦ μισουμένου ἀντικειμένου, μεμειγμένου μετὰ τῆς ἐπιθυμίας νὰ βλάψῃ αὐτὸ ἢ νὰ διαιωνίσῃ καὶ ἐπιτείνῃ τὴν κακοδαιμονίαν του. Ἐντεῦθεν ἡ ἀγάπη περιβάλλει τὸ ἀντικείμενόν της μὲ ὅλας τὰς ἀγαθὰς ἰδιότητας καὶ εἶναι τυφλὴ πρὸς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς ἐλλείψεις του, ἐνῷ τὸ μῖσος τοὐναντίον.

Ἔτι πλέον, ἀμφότερα τὰ αἰσθήματα ταῦτα θεωρούμενα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ὑποκείμενά των, παρουσιάζονται ἡ μὲν ἀγάπη ὡς ἓν τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἀποτελεσματικωτέρων μέσων διὰ νὰ μεταβάλῃ τις ἕνα ἐχθρὸν εἰς φίλον, διὸ καὶ ὁ Κύριος παραγγέλλει τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὡς δυναμένην νὰ μεταβάλῃ αὐτοὺς εἰς φίλους οὐ μόνον ἰδικούς μας ἀλλὰ καὶ εἰς φίλους τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ μῖσος ὡς τεῖνον πάντοτε νὰ μεταστρέψῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς φίλους εἰς ἐχθρούς. Ἡ ἀγάπη γεννᾷ ἀγάπην, ἐνῷ τὸ μῖσος περισσότερον μῖσος.

Ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως εἶναι εὔκολον νὰ ἴδωμεν διατὶ τὸ μῖσος σφοδρότατα καταδικάζεται. Ἡ εὐχαρίστησις, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ ἱκανοποίησίς του δυνατὸν νὰ εἶναι ἔντονος, ἀλλὰ πληρώνεται πολὺ ἀκριβά. Αἱ συνέπειαι, τὰς ὁποίας κληροδοτεῖ εἶναι ἀσύλληπτοι καὶ εἰς ἀφάνταστον ἔκτασιν καταστροφικαί. Ἀφήνει ἐλεύθερα πολλὰ τῶν πλέον μοχθηρῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, οἷα ἡ ἀνταπόδοσις ἀντιποίνων καὶ ἡ ἐκδίκησις, ἐντεῦθεν δὲ ἀποδίδομεν εἰς τὸ μῖσος ἐπίθετα, ὡς τὰ «ἀπάνθρωπον» «θανάσιμον», «ἄγριον», «διαβολικὸν» κ.ἄ. Ἀντικειμενικὸς αὐτοῦ σκοπὸς εἶναι ἡ βλάβη ἢ καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ μισουμένου ἀντικειμένου, διὸ καὶ διαστρέφει τὸν ψυχικὸν χαρακτῆρα τοῦ μισοῦντος εἰς

τρόπον ὥστε νὰ στερῇ αὐτὸν συμπαθείας, νὰ σκοτίζῃ καὶ διαστρεβλώνῃ τὴν κρίσιν του. Πρὸ πάντων εἶναι ἡ αἰτία τῆς πλήρους ἀποξενώσεως τοῦ μισοῦντος ἀπὸ τῶν μισουμένων, τῆς ματαιώσεως τῆς ἀδελφώσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς παραβάσεως τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς ἀγάπης καὶ εἰδικώτερον ἐμποδίζει τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀμοιβαίας συμπαθείας καὶ ἀλληλεγγύης, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ ὕπαρξις τῆς κοινωνίας. Καθόσον δὲ ὁ τελικὸς ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ μίσους εἶναι ἡ καταστροφὴ εἶναι ἑπόμενον ὅτι ἀντὶ νὰ ἑνώνῃ διχάζει καὶ ἀντὶ νὰ στερεώνῃ διαλύει τοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δεσμούς. Ἰδοὺ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐντελλόμεθα νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Διὰ νὰ μὴ ἀφήνωμεν εἰς τὴν καρδίαν μας χῶρον εἰς τὴν ἔχθραν καὶ τὸ μῖσος, εἰς συναισθήματα τὰ ὁποῖα κλείουν εἰς ἡμᾶς τὴν θύραν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τὸ μῖσος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν πολλάκις προκαλεῖ ἡ ὑπὸ τῶν κακῶν ἀνθρώπων σκοπίμως προξενηθεῖσα ὑλικὴ ἢ ἠθικὴ βλάβη καὶ ἡ ὁποία ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς εἶναι φυσικῶς ἐγγενὴς εἰς πάντα ἠθικὸν ἄνθρωπον. Τὸ αἴσθημα μάλιστα τοῦτο τῆς ἀγανακτήσεως, ὅταν ἐλέγχεται καὶ κατευθύνεται ὑπὸ τῆς λογικῆς, ἀποβαίνει ἰσχυρὰ διάθεσις ψυχική, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς ἠθικὴ ἢ ἱερὰ ἀγανάκτησις, ἀποτελοῦσα αὐτόματον διαμαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως ἐναντίον τοῦ κακοῦ. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Κυρίου ἐναντίον τῶν ἐμπόρων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ἱεροῦ, οἱ ὁποῖοι δι᾽ οὐδὲν ἄλλο ἐνδιαφερόμενοι εἰ μὴ διὰ τὸ χρῆμα, εἶχον μεταποιήσει τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ οἴκου προσευχῆς εἰς οἶκον ἐμπορίου (Ἰω. β´ 16). Ἡ ἠθικὴ ὅμως ἀγανάκτησις σημαίνει τι πλέον τῆς ἁπλῆς διαμαρτυρίας τῆς συνειδήσεως. Σημαίνει μῖσος, ἀλλὰ μῖσος οὐχὶ ἀνθρώπου ἐναντίον ἀνθρώπου, ἀλλ᾽ ἐναντίον παντὸς πράγματος, ὅπερ ἤθελεν ὑπεισέλθῃ εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἵνα διαστρέψῃ τὴν κανονικὴν καὶ ἀνωτέραν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γενικῶς. Κατὰ ταῦτα, τὸ μῖσος ἐναντίον τῆς κακίας ἢ τῆς ἀνηθικότητος, οὐ μόνον δὲν ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἠθικῶς. Πλὴν ὅμως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ κακοῦ ἢ τῶν κακῶν πράξεων οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον πράττει τὸ κακόν. Εἶναι ἡ παράβασις ἡ ὁποία πρέπει νὰ μισῆται καὶ ὄχι ὁ παραβάτης· Τοιοῦτόν τι συνιστᾷ καὶ ὁ θεῖος λόγος παραγγέλλων «ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε» (Ἐφ. δ´ 26, ψαλμ. δ´ 5). Ἐντεῦθεν καὶ ἡ καταδίκη τῆς μισανθρωπίας ὑπὸ

τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ ἡ ἐντολὴ «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν». Ἡ μισανθρωπία εἶναι κακία ἐγωϊστική, ἀνώμαλος καὶ ἀντικοινωνική, καταστροφικὴ αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων ὡς μελῶν τῆς κοινωνίας. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηριζομένη ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ καταδικάζει τὸν πόλεμον ὡς μέσον ἐπιλύσεως τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν κρατῶν. Ὁ πόλεμος εἶναι γέννημα τοῦ μίσους ἀνθρώπων ἐναντίον ἀνθρώπων εἰς μεγάλην κλίμακα, οὗτινος τὸ τρομερώτερον ἐπακόλουθον εἶναι ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια τῶν σπερμάτων τοῦ μίσους ἐναντίον ξένων ἐθνῶν καὶ τῶν πολιτῶν αὐτῶν. Εἷς ἐκ τῶν λόγων δι' οὓς ὁ κομμουνισμὸς καταδικάζεται ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς, ὁ σοβαρώτερος ἴσως, δὲν εἶναι ἡ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας ὑπ' αὐτοῦ, ὡς συνήθως ἐσφαλμένως πιστεύεται, ἀλλ' ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ μίσους τῶν μαζῶν ἐναντίον τῶν ὑποτιθεμένων «ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ», ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ κοινωνικῶν τάξεων ἐν τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀνατρεπτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν. Εἶναι κοινὸν μυστικὸν ὅτι τὸ μῖσος καὶ ἡ ἔχθρα εἶναι οἱ μεγαλύτεροι ὑπεύθυνοι τῶν σφοδρῶν ἰδεολογικῶν ἀντιθέσεων, τῶν ὁποίων ἀπότοκοι εἶναι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν κοινωνικὴ κακοδαιμονία. Ἀνθρώπους πρότερον ἡμέρους καὶ φιλαδέλφους ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῦ μίσους καὶ τῆς ἔχθρας μεταβάλλει εὐθὺς εἰς μισαδέλφους εἰδεχθεῖς καὶ αἱμοδιψεῖς φονεῖς, ὡς μαρτυρεῖ ἡ πεῖρα εἰς περιπτώσεις κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς περιπτώσεις ἐμφυλίων πολέμων ὧν τὰ κίνητρα ἦσαν κομμουνιστικά. Ἔτι μᾶλλον ὁ πόλεμος καταδικάζεται, διότι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὡς ἀρχὴ συμπεριφορᾶς σημαίνει μῖσος εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ὅπερ καταλλήλως ὑποθαλπόμενον δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἐξαφάνησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἀκόμη καὶ τὰ ἀντίποινα καταδικάζει ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, διότι ἐρείδονται οὐχὶ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, ὡς συνήθως κηρύσσεται, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδικήσεως, καὶ σημαίνουν τὴν ἱκανοποίησιν τῆς διεστραμμένης φύσεως ἐκείνου, ὅστις ἐπιβάλλει αὐτά. Ἄνθρωποι, εἴτε ὡς ἰδιῶται, εἴτε ὡς νομοθέται, ἐὰν ἐπιβάλλουν ποινὰς ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ μίσους εἶναι ἐπίσης σφόδρα καταδικαστέοι.

Πάντα ταῦτα, τὰ ὁποῖα διδάσκει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἐξαίρει καὶ ἐνισχύει ἔτι μᾶλλον ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία. Διότι, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καταδίκην τοῦ μίσους καὶ τῆς ἔχθρας ὡς δυνάμεων καταλυτικῶν τῶν ἀνωτέρων ἠθικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία διδάσκει περαιτέρω ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πᾶς

ἄνθρωπος, ἀδιάφορον ἂν φίλος ἢ ἐχθρός, εἶναι κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλασμένος καὶ ὡς τοιοῦτος ὀφείλει νὰ εἶναι ἀντικείμενον ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ καὶ οὐχὶ μίσους, ἀκόμη καὶ ὅταν εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν ἐσχάτης καταπτώσεως. Κατὰ τοιαύτην θεώρησιν τοῦ ἀνθρώπου, πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀγαπᾶται ὡς ἀνωτέρα ἠθικὴ ἀξία καὶ καθ' ὃ μέτρον ἀγαπᾶ αὐτὸν ὁ Θεὸς ὡς τὴν κορωνίδα πάντων τῶν δημιουργημάτων του καὶ ὡς τέκνον αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον ἁπλῶς νὰ ἀγαπᾶται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνθαρρύνεται νὰ πραγματοποιῇ τὰς ἐν δυνάμει ὑπαρχούσας ἐν αὐτῷ ἠθικὰς ἱκανότητας αὐτοῦ. Τοῦτο ἀναβιβάζει αὐτομάτως τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἐκείνου εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖ αὐτὸν ἡ ἁπλῆ ἠθικὴ περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψις. Ἡ ἰδέα ἀτόμου ὡς πνευματικοῦ προσώπου, συγγενοῦς πρὸς τὸ θεῖον προσδίδει εἰς αὐτὸ μεγαλυτέραν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀξίαν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἔχει τοῦτο θεωρούμενον ἁπλῶς ὡς ἠθικὸν πρόσωπον. Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία οὕτως ἐξαίρουσα τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐντείνει τὸ μῖσος ἐναντίον παντὸς ὅ,τι ἤθελεν ὑποβαθμίσει τὴν ἐκτίμησιν ταύτην τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου καὶ προχωρεῖ ἔτι πέρα τῆς ἁπλῆς ἠθικῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς κακίας ἢ τοῦ κακοῦ ὡς πράγματός τινος σφόδρα μισητοῦ, ὑποκαθιστῶσα αὐτὸ διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας ἢ τῆς ἐνοχῆς, καὶ διαγράφει οὕτω τὴν οὐσιαστικὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, τὸν Θεόν. Τοιουτοτρόπως αἱ συνέπειαι τοῦ μίσους ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν εἰδεχθεστέραν αὐτῶν ὄψιν, ἐπειδὴ «πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστίν». (Α´ Ἰω. γ´ 15). Διὰ τοῦτο τὸ μῖσος, ὡς πάθος κατ' ἐξοχὴν ἁμαρτωλὸν εἶναι μισητὸν καὶ ὡς τοιοῦτο ὀφείλει νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ σκοτίζει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ διότι χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τὸ λογικὸν δημιούργημα ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ του, τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ ἐπουρανίου πατρὸς αὐτοῦ. Τὴν πλήρη σημασίαν αὐτοῦ βλέπει τις μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου ἔργου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἐν ταὐτῷ καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν τρομερῶν συνεπειῶν τῆς ἁμαρτίας. Αὕτη εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἁγ. Γραφῆς περὶ τοῦ μίσους, ἥτις βαίνει ἔτι περαιτέρω καὶ ἐπιρρωνύει τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ μισοῦντος ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ ἑπομένως ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Διότι «ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισεῖ ψεύστης ἐστίν· ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν, ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακε πᾶς δύναται ἀγαπᾶν;ς (Α. Ἰω. δ´ 20).

᾿Εξ ὅλων αὐτῶν κατεφάνη ὅτι τὸ μῖσος καὶ ἡ ἔχθρα ὀφείλουν νὰ ἐκλείψουν ἀπὸ τὰς μεταξὺ ἡμῶν σχέσεις. Ἡ μόνη δύναμις ἥτις εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀπαλείψῃ αὐτὰ εἶναι ἡ συγχωροῦσα χριστιανικὴ ἀγάπη. ᾿Αλλ᾿ ἡ συγχώρησις τῶν ἀδικούντων καὶ μισούντων ἡμᾶς πρέπει νὰ προχωρῇ πέραν ἑνὸς ἁπλοῦ τύπου λέξεων. ᾿Οφείλει νὰ εἶναι ἀληθῶς ἐσωτερικὴ καὶ νὰ προέρχεται ἐξ εἰλικρινοῦς διαθέσεως, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐζήτησε συγγνώμην. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὅρος τὸν ὁποῖον αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔθεσεν ἵνα καὶ αὐτὸς συγχωρήσῃ τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἁμαρτίας ἡμῶν (Ματθ. στ´ 12 ἑξ.). Τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐκδίκησις δὲν ἠμποροῦν πνευματικῶς νὰ ἐναρμονισθοῦν πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἰδανικά. ᾿Ασφαλῶς ἡ λήθη τῆς ἔχθρας καὶ ἡ εἰλικρινὴς συγγνώμη πρὸς τοὺς ἐχθρούς τινος, δυνατὸν νὰ μὴ ἐξαλείφῃ ἀπὸ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τὴν πικρίαν ἐκ τῆς προσγενομένης εἰς αὐτὸν ἀδικίας, καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα μεγίστην καὶ ἀνεπανόρθωτον ζημίαν εἰς αὐτὸν ἢ εἰς λίαν ἀγαπητὰ εἰς αὐτὸν πρόσωπα. Διὰ τοῦτο συχνάκις ἀκούομεν εἰς παρομοίας περιπτώσεις τὴν δικαιολογίαν «δύναμαι νὰ συγχωρήσω, ἀλλ᾿ ὄχι καὶ νὰ λησμονήσω». Ἡ τοιαύτη ὅμως συγχώρησις ἄνευ τῆς ἀποφάσεως νὰ λησμονήσῃ τις καὶ τὴν προσγενομένην εἰς αὐτὸν ἀδικίαν, στερεῖται τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Διότι τὸ νὰ ἔχῃ τις διαρκῶς ἐν νῷ τὴν ἐνθύμησιν τῆς ἀδικίας εἶναι ὡσὰν νὰ ἐκτρέφῃ ὁ ἴδιος ἕνα πειρασμόν, ὅστις θέτει σταθερῶς εἰς κίνδυνον τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθοῦς συγγνώμης, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ ἐντολὴ τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπης.

᾿Εξ ἄλλου ἡ εἰλικρινὴς συγγνώμη οὐδαμῶς ἀπαλλάσσει τὸν βλάψαντα τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν, ἀλλ᾿ οὐδὲ ἀκυροῖ τὸ δικαίωμα τοῦ συγχωροῦντος νὰ ἀπαιτήσῃ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς δικαιοσύνης τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ζημιωθείσης καλῆς φήμης τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἢ τῆς εἰς ὑλικὰ ἀγαθὰ προξενηθείσης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ζημίας. Ἡ ὁδὸς ὅμως τῆς δικαιοσύνης ὀφείλει νὰ ἀκολουθῆται ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀγάπην μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ συνέσεως, διότι πολλάκις ἡ ἀγάπη διὰ τὴν δικαιοσύνην μεταποιεῖται ἀνεπαισθήτως εἰς ὑποκριτικὸν μανδύαν ὑπὸ τὸν ὁποῖον κρύπτεται ἄσπονδον μῖσος καὶ πόθος ἐκδικήσεως ἄσβεστος. Πρὸ τοῦ τοιούτου κινδύνου εἶναι προτιμότερον νὰ παραιτῆται τις τῶν νομίμων δικαιωμάτων του, παρὰ νὰ ἐμπλέκεται εἰς δικαστικοὺς ἀγῶνας συνεπαγομένους μεγίστους ἠθικοὺς κινδύνους. Πέρα τῆς σφαίρας τῶν νομίμων δικαιωμάτων ὑπάρχει καὶ ἡ περιοχὴ τῆς ἑκουσίας παραιτήσεως ἀπὸ παντὸς δικαιώματος

ἐπὶ τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν καὶ ἡ θυσία ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἀκόμη καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν χάριν τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Εἰς τὴν τοιαύτην συμπεριφορὰν προηγήθησαν ἡμῶν οἱ ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὰ πάντα καὶ ἀφιέρωσαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς σωτηρίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν των, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ὅστις ἔδωκεν ἑαυτὸν εἰς θάνατον ὑπὲρ φίλων καὶ ἐχθρῶν καὶ δὴ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν σταυρωτῶν του, οὓς ὁ ἴδιος μὲν συνεχώρησεν, παρεκάλεσε δὲ καὶ τὸν ἐπουράνιόν του Πατέρα διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν (Λουκ. κγ´ 34).

Πάντες οἱ χριστιανοί, κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ χριστιανοὶ ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, ὅπως σεῖς καὶ ὁ ὁμιλῶν πρὸς ὑμᾶς, οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου μας ὅτι τότε θὰ γνωρίσουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ὅτι εἴμεθα ἀληθεῖς μαθηταί Του «ἐὰν ἀγάπην ἔχωμεν ἐν ἀλλήλοις» (Ἰω. ιγ´ 35). Ἡ Χριστιανικὴ ἀγάπη εἶναι ἐντολὴ καινή, διότι δὲν εἶναι ἁπλῶς ἀγάπη πρὸς φίλους, ἀλλὰ καὶ ἀγάπη πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἀδιάφορον ἂν χριστιανὸν ἢ μή, φίλον ἢ ἐχθρόν. Ἐὰν δὲ ὡς ἁπλοῖ χριστιανοὶ ἐλάβομεν τὴν ἐντολὴν νὰ ἔχωμεν τοιαύτην ἀγάπην, πολλῷ μᾶλλον ὡς πνευματικοὶ ἡγέται καὶ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι τοῦ λαοῦ. Ἂς μὴ διαφεύγῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ γνησία ἀγάπη εἶναι τὸ εὐγλωττότερον καὶ πειστικώτερον κήρυγμα διὰ τὴν προσέλκυσιν ψυχῶν εἰς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν· Ὁ διδάσκαλος, μάλιστα δὲ ὁ ἱερεὺς ποιμήν, ὅταν εἶναι πρότυπον ἀρετῆς καὶ ἀγάπης, διδάσκει ἐμπράκτως καὶ ἐποπτικῶς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀρετὴν εἰς τοὺς ἄλλους. Διότι ἡ ἀληθὴς καὶ γνησία ἀγάπη τοῦ ποιμένος γεννᾷ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ποιμαινομένων ἀντίστοιχον ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν πρὸς αὐτόν, ἡ ἀμοιβαία δ' αὐτὴ ἀγάπη ποιμένος καὶ ποιμνίου, διδασκάλου καὶ διδασκομένων, εἶναι ὁ κυριώτερος παράγων ἐπιτυχίας, καθόσον, ὡς λέγει ὁ ἱ. Χρυσόστομος, «οὐδὲν οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγὸν ὡς τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι» (PG, 62, 529). Ἐὰν δὲ τὸ ἔργον ἡμῶν ὡς μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ εἶναι κατὰ κύριον λόγον ἡ ἔξωσις τῆς ἔχθρας καὶ τοῦ μίσους ἀπὸ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἐπιτύχωμεν εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν τοῦτο μόνον ἐὰν ἀγαπῶμεν οὐ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς. Οὕτω μόνον θὰ ἠμποροῦμεν νὰ εἴμεθα ἀληθεῖς φορεῖς καὶ διαγγελεῖς τοῦ μηνύματος τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς πάντας, πρὸς τοὺς μακρὰν καὶ τοὺς ἐγγύς, πρὸς

τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐχθρούς. Διὰ νὰ εἴμεθα ὅμως πράγματι φορεῖς τοῦ μηνύματος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν κόσμον εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν τὸν Χριστὸν ὁδηγὸν εἰς πάσας τὰς πρὸς τὸν πλησίον σχέσεις ἡμῶν. Κάτι περισσότερον τούτου. Νὰ ἔχωμεν Αὐτὸν ὡς κανόνα πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ προσωπικοῦ ἡμῶν βίου, νὰ σκεπτώμεθα μὲ τὴν σκέψιν Ἐκείνου, νὰ ζῶμεν τὴν ἰδικήν Του ζωὴν οὕτως, ὥστε νὰ ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν τὴν ἀγάπην Ἐκείνου ὡς μέτρον ἀλάνθαστον τῶν πράξεων ἡμῶν, ἵνα πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶς λόγος ἡμῶν ἀποτελεῖ ζῶσαν ἔκφρασιν τοῦ θελήματος Αὐτοῦ. Θέλημα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὑπέρτατον εἶναι νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βοηθήσωμεν αὐτοὺς νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ φίλοι τοῦ Χριστοῦ καὶ σωθοῦν. Ἐὰν ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς θεωρήσωμεν τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἀγάπην, θὰ ἴδωμεν ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ὑπεράνθρωπόν τι ἔργον, ἀφύσικον καί, κατ᾽ ἀκολουθίαν, ἀκατόρθωτον. Τοὐναντίον θὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι καὶ δυνατὴ εἶναι καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀναγκαία, μάλιστα δὲ εἰς τὰς παρούσας ἡμέρας, καθ᾽ ἃς τὰ ποικίλα κηρύγματα τοῦ μίσους καὶ τῆς μισαλλοδοξίας εἰς τὰς ψυχὰς πολλῶν εὑρίσκουν δυστυχῶς ἀπήχησιν ἀποτελοῦσαν σοβαρὸν κίνδυνον καὶ δι᾽ αὐτὴν τὴν ὕπαρξίν μας. Εἰς τὰ ἄφρονα ταῦτα κηρύγματα τοῦ μίσους καὶ τῆς ἔχθρας ἐναντίον ἀλλήλων οὐδὲν ἔχομεν οἱ χριστιανοὶ νὰ ἀντιτάξωμεν ἀποτελεσματικώτερον ἀντίδοτον, εἰ μὴ μόνον τὸ μήνυμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς πάντας, φίλους καὶ ἐχθρούς, ἡ ὁποία καταλλήλως κηρυσσομένη καὶ ἀληθῶς καὶ γνησίως ἀσκουμένη ἐκδιώκει τὴν ἔχθραν καὶ τὰ μίση ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἐγκαθιστᾷ τὴν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ, τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν (Φιλιπ. δ´ 4), ἐκ τῆς ὁποίας κυρίως ἐξαρτῶνται ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς ἡμῶν εἰς τὸν κόσμον, ἡ εἰρηνικὴ καὶ εὐτυχὴς συμβίωσις, ἐν τελευταίᾳ δ᾽ ἀναλύσει, καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν.

FRANK THOMAS*

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ "ΚΥΡΙΑΚΗΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΝ„

Μετάφρασις ὑπὸ ΙΩ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης

«Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον».

Πολλοὶ πολλάκις ἐπέστησαν τὴν προσοχή μας στὴν ἀσυνήθιστη μορφὴ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία τοποθετεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ τὰ συμφέροντα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀσυνήθιστον εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικό της: ὅτι ὁ Ἰησοῦς μᾶς διδάσκει ν' ἀρχίζουμε τὰ προσωπικά μας αἰτήματα μὲ τὴν αἴτηση τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ὁ ἐπιούσιος ἄρτος πρὸ παντὸς εἶναι ὁ ὑλικὸς ἄρτος, ὁ σωματικὸς ἄρτος, καὶ ἂν θέλῃ κανεὶς νὰ ἐκλάβῃ τὴν ἔκφραση αὐτὴ μὲ ἔννοια πνευματική, πάντως θὰ τὸ κάμῃ κατὰ δεύτερο λόγο.

Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ὁ Κύριος δίνει στὴν καρδιὰ καὶ στὰ χείλη μας τὴν αἴτηση τοῦ ὑλικοῦ ἄρτου πρὶν ἀπὸ τὴν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν μας; Ὁ Ἰησοῦς ἐγνώριζεν ἀναμφιβόλως ποιὰ σημασία ἔχει ἡ πεῖνα. Ὁ πρῶτος Του πειρασμὸς δὲν παρουσιάστηκε ὅταν ἐπείνασε: Καταλαμβάνω λοιπὸν γιατὶ μᾶς παριστάνει τὸν ἄσωτον υἱὸν νὰ ἐπιστρέφῃ στὸ πατρικὸ σπίτι παρακινούμενος μᾶλλον ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς πείνης παρὰ ἀπὸ τὶς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του (Λουκ. 15, 17). Ἐξ ἄλλου κάθε φορὰ ποὺ συναντᾶ ὁ Ἰησοῦς ἕναν ἀσθενῆ, τοῦ ἀποδίδει τὴν ὑγεία. Ὅταν βλέπει τοὺς μαθητάς Του κουρασμένους, γιὰ νὰ τοὺς ἀναψύξῃ, τοὺς παρακινεῖ νὰ διασχίσουν τὴν λίμνη. Τέλος δὲ δυὸ φορὲς ἔκαμε τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ἄρτων καὶ τῶν ἰχθύων στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ χορτάσῃ τὸ πλῆθος, ὅταν τὸ εἶδε πεινασμένο καὶ χωρὶς τροφή.

Γι' αὐτὸ ἂς μὴ παραξενευώμεθα, ὅταν ἀκοῦμε τὸν Ι. Χριστὸν ὕστερα ἀπὸ τὰ τρία πρῶτα αἰτήματα τῆς Κυριακῆς προσευχῆς νὰ λέγῃ: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον». Ἔτσι κατε-

---

* **Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 92 τοῦ προηγουμένου τεύχους.**

βαίνει ἀπὸ τὰ ὕψη, ὅπου μᾶς μετέφερε, γιὰ νὰ τοποθετηθῇ μαζί μας ἐνώπιον τοῦ πιὸ πεζοῦ ζητήματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πιὸ ζωτικοῦ μεταξὺ ὅλων, τοῦ ζητήματος τῆς ὑλικῆς συντηρήσεως.

Τὸ τελείως ἀνθρώπινο τοῦτο μέρος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς μᾶς φαίνεται πιὸ ὑπέροχο σχεδὸν παρὰ τὸ θεϊκὸ μέρος τῶν πρώτων αἰτημάτων. Κάποιος εἶπεν, ὅτι τὰ δυὸ ζητήματα, ποὺ συνταράσσουν τὸν ἄνθρωπο, τόσο τὸν σύγχρονο ὅσο καὶ τὸν ἀρχαῖο, συνοψίζονται στὶς δυὸ αὐτὲς λέξεις: ψωμὶ καὶ ἔρως, τὸ μὲν ψωμὶ γιὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν ἀτομικὴ ζωή, ὁ δὲ ἔρως γιὰ νὰ τῆς δώσῃ ἀκτινοβολία.

Ἤθελα λοιπὸν νὰ παρακαλέσω ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας μου, ποὺ δὲν γνωρίζουν τὴν ἀγωνία τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, διότι ἔχουν τὰ πάντα ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἑπομένως δύσκολα μποροῦν νὰ καταλάβουν τὴν σημασία τοῦ αἰτήματος τούτου, νὰ δοκιμάσουν νὰ ἀναπαραστήσουν μὲ τὴν φαντασία τους καὶ κυρίως μὲ τὴν καρδιά τους, τὴν κατάσταση μιᾶς μεγάλης μερίδος τῶν ἀδελφῶν τους καὶ τότε δὲν θὰ ἔχουν πλέον τὴν ἰδέα νὰ θέλουν μὲ κάθε τρόπο νὰ πνευματοποιήσουν τὸ αἴτημα τοῦτο, ἀλλὰ θὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ ὑλικὴ ἔννοιά του εἶναι ἡ περισσότερον βαθειὰ καὶ πραγματική.

Ἂς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὑπάρχουν πλήθη ἀνθρώπινα, τὰ ὁποῖα δὲν σιτίζονται ἐπαρκῶς[1]. Ὁ Ρῶσσος Νόβικωφ ἔγραψε πρό τινων ἐτῶν, ἴσως κάπως ἐξωγκωμένα, τὰ ἀκόλουθα: «Ἐπὶ 10 κατοίκων τῆς γῆς οἱ 9 δὲν τρώγουν ἐπαρκῶς. Ἐπὶ 100 ἀνθρώπων οἱ 99 εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν συντριπτικὴν φροντίδα τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἐπὶ 1000 οἱ 900 στεγάζονται σὲ παραπήγματα καὶ τέλος ἐπὶ 10.000 οἱ 9999 δὲν δαπανοῦν οὐδὲ 100 φράγκα ἐτησίως χάριν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀπολαύσεων».

Ὑπελογίσθη ὅτι στὴν Ἀγγλία ὑπάρχουν 1.250.000 πλούσιοι, 3.250.000 εὐποροῦντες καὶ 38.000.000 ἄνθρωποι ζοῦν σὰν σὲ ἔνδεια. Μιὰ ράπτρια τῆς Γενεύης ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα στὸν W. Monod. «Εἴμεθα τέσσερα παιδιὰ στὸ σπίτι μὲ τοὺς γονεῖς μας καὶ ποτὲ δὲν ἔτυχε νὰ ἴδω τὸν ἄρτο μας ἐξασφαλισμένο. Κατάλαβα τὶ σημαίνει νὰ θέλῃ κανεὶς ν' ἀνταποκριθῇ στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς οἰκογενείας μὲ τόσα μόνον λεπτά, ὅσα χρειάζονται γιὰ νὰ μὴ πεθάνῃ ἀπὸ τὴν πεῖνα.

---

[1] Οἱ σχετικὲς στατιστικὲς τοῦ ΟΗΕ ἔχουν διαπιστώσει στὴν ἐποχή μας, ὅτι ἀπὸ τὰ 3 δισεκατομμύρια τῶν κατοίκων τῆς γῆς μόνον τὸ ⅓ σιτίζεται ἐπαρκῶς, τὸ ἄλλο ⅓ ὑποσιτίζεται καὶ τὸ ἄλλο ⅓ πεινᾷ (σημ. Μ.).

Ἐγνώρισα φοβεροὺς ἐξευτελισμούς, ὅταν ἐπήγαινα ν' ἀγοράσῳ ὀλίγη τροφὴ μὲ «μπόνα». Μετὰ τὸν θάνατο τῆς μητέρας μου ἀπεφάσισα νὰ προτιμήσῳ νὰ φάγῳ μόνο ξερὸ ψωμὶ παρὰ νὰ ξαναπεράσῳ ἀπὸ παρόμοιους ἐξευτελισμούς.

Στὴν ἐφημερίδα Avant - Garde (τῆς 15 Ἀπριλίου τοῦ 1903) ἀναγιγνώσκουμε τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ χειμώνας ποὺ τελειώνει ἐσημείωσε στὴ Χάβρη μιὰ φοβερὴ κρίση ἀνεργίας. Γνωρίζω ἐξαιρετικοὺς ἐργάτας, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ 25 καὶ 30 ἐτῶν ἐργάζονται στὸ ἴδιο ἵδρυμα, ποὺ ἀπελύθησαν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τους. Ἕνας ἀπελπισθεὶς αὐτοκτόνησε. Ἄλλος 67 ἐτῶν ξακρυσμένος ἐργάτης μόλις ἔμαθε τὴν ἀπόλυσή του, προσεβλήθη ἀπὸ φρενοβλάβεια καὶ ἀπέθανε στὸ νοσοκομεῖο. Σέ πολλὰ σπίτια ἐπικρατεῖ μαύρη ἀνέχεια. Ἕνας ἐργάτης γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν βαρυθυμία του γιὰ ν' ἀποδιώξῃ τὶς μαῦρες ἰδέες, πηγαίνει τὸ ἀπόγευμα νὰ συναντήσῃ τὴν κόρη του στὴν ἔξοδο τοῦ σχολείου. Στὴν στροφὴ ἑνὸς δρόμου τὴν βλέπει νὰ κάθεται ἐπάνω σὲ μιὰ πέτρα καὶ νὰ ἔχῃ τὸ πρόσωπό της κρυμμένο στὰ χέρια. Τὴν πλησιάζει καὶ τὴν ρωτᾶ: «Τί ἔχεις μικρούλα μου;». Καὶ ἡ κόρη ξεσκεπάζει τὸ δακρύβρεκτο πρόσωπό της καὶ ἀπαντᾶ: «Ὦ πατέρα μου, μοῦ πονεῖ τὸ στομάχι, γιατὶ πεινῶ πολύ».

Ἕνας Γερμανὸς δάσκαλος διηγεῖται, ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητάς του κοιμήθηκε στὴν τάξη. Τὸν ἐφώναξε καὶ ἔμαθεν, ὅτι ξυπνοῦσε τὸ πρωὶ στὶς 3,30', γιὰ νὰ μοιράσῃ ψωμιὰ στοὺς πελάτας κάποιου ψωμᾶ. Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ ἀπορροφοῦσε 2,30 ὧρες. Τὸ ἀπόγευμα μετὰ τὸ σχολειὸ μετέφερε κάρβουνα ἀπὸ τὶς 2 ὧρες μέχρι τὶς 7. Καὶ ἔπειτα ἔκαμνε τὰ μαθητικά του καθήκοντα. Ἔτσι τὸ παιδάκι αὐτὸ τῶν 12 ἐτῶν ἐκοπίαζε 13 ὧρες τὸ μερόνυκτο!

Ξεύρω, βέβαια, ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξη κάποτε κάμνει ἄσκοπα μεγάλα ἔξοδα. Θὰ μοῦ ἀναφέρουν, ἴσως, ἀριθμοὺς ποὺ ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Monod, ὅτι στὴν Rouen ἀπὸ 5 καπνοπωλεῖα, παρμένα τυχαίως, τὸ πρῶτο πωλοῦσε ἐτησίως καπνὰ 14.400 φρ. τὸ δεύτερο 35.000, τὸ τρίτο 36.000, τὸ τέταρτο 48.000 καὶ τὸ πέμπτο 70.000 ἐν συνόλῳ 203.000 φρ. Κατὰ τὸ 1898 ὑπῆρχον στὴν Rouen 80 καπνοπωλεῖα. Ἂν τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ πωλοῦσε κατὰ μέσον ὅρον 40.680 φρ, ἐτησίως, θὰ φθάναμε στὸ ποσὸν τῶν 3.256.400 φράγκων γιὰ καπνὸ μοναχά, δηλ. περισσότερον ἀπὸ 28 φρ. κατὰ κεφαλὴ σὲ μιὰ πόλη μὲ 115.000 κατοίκους.

Θὰ μποροῦσαν νὰ μοῦ ἀναφέρουν, ἴσως, καὶ τοὺς ἑπόμενους ἀ-

ριθμούς, παρμένους ἀπὸ μιὰ εὐσυνείδητη ἔρευνα: ὅτι τὰ 673 «σαλόνια τῶν πτωχῶν» στὴν Γενεύη κάθε Σαββατόβραδο εἰσπράττουν ἀπὸ πώληση ποτῶν φράγκα 134.600 καὶ τὸ κέρδος τοῦ καθενὸς στὶς δυὸ αὐτὲς μέρες εἶναι φράγκα 200 - 240.

Αὐτὰ ὅλα τὰ γνωρίζω καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη, ποὺ δὲν εἶναι διόλου ἐποικοδομητικὰ καὶ ὅμως ὅση καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀναντίρρητη εὐθύνη πολλῶν ἐργατῶν, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση στὴν χώρα μας [1] εἶναι τοιαύτη, ὥστε ὑπάρχουν ἀκόμη ἄνθρωποι ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ πεῖνα. Δὲν εἶχε λοιπὸν ἄδικον ὁ Ι. Χριστὸς νὰ μᾶς διδάσκῃ νὰ ζητοῦμεν: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον»..

Πραγματικῶς, τὸ ζήτημα τοῦ καθημερινοῦ ἄρτου εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ ζωτικότερα, εἶναι τὸ ζωτικότερον ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀπασχολοῦν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Πῶς θέλετε τώρα νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει ἀπὸ τὴν πεῖνα; Πῶς θέλετε νὰ συντελεσθῇ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ποὺ ὑποφέρῃ ἀπὸ τὴν πεῖνα;

Μιὰ παροιμία λέγει: «ἡ πεινασμένη κοιλιὰ δὲν ἔχει αὐτιά». Εἶναι κοροϊδεία νὰ ὁμιλῇ κανεὶς περὶ σωτηρίας πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν πεῖνα. Ὅταν κανεὶς στερεῖται τὸν ἐπιούσιον ἄρτο, στερεῖται τὰ πάντα, διότι τίποτε δὲν μπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψή του. Ἔπειτα, τὸ ψωμὶ φαίνεται πὼς ἔχει ὑψίστη σπουδαιότητα, ὅταν σκεφθοῦμε τὶ ἐστοίχισε σὲ κόπους καὶ μόχθους: ἕνα κομμάτι ψωμί, ἕνα ἁπλὸ κομμάτι ψωμὶ πρέπει ν' ἀντικρύζεται μὲ ἅγιο σεβασμό, ἀφοῦ εἶναι τὸ προϊὸν τοῦ κόπου ἢ μᾶλλον τοῦ ἱδρῶτος καὶ πολλὲς φορὲς τοῦ αἵματος μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Τὸ λησμονοῦμε πολὺ συχνά, ἐπειδὴ εἴμεθα πολὺ συνηθισμένοι. Μᾶς φαίνεται πολὺ φυσικὸν νὰ ἔρχεται μόνο του τὸ ψωμὶ στὸ τραπέζι μας. Ἂν ἐσκεπτόμεθα περισσότερον μὲ ποιὸ τρόπο φθάνει ἕως τὸ τραπέζι μας, θὰ καταλαβαίναμε πολὺ καλλίτερα τὴν ἀξία του.

Γιὰ νὰ ἐξάρω τὴν σημασία τοῦ ψωμιοῦ, προσθέτω ὅτι ὁ ἀπαραίτητος γιὰ τὴν συντήρησή μας καθημερινὸς ἄρτος εἶναι δῶρον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον». Ἂν εἶναι δῶρον, εἶναι χάρισμα, δοσμένο ἀπὸ εὔνοια καὶ ὄχι ἀπὸ ὀφειλή. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὸ δεχώμεθα μ' εὐγνωμοσύνη καὶ ἂν ὁ Θεὸς μᾶς τὸ δίνει σὲ ἀφθονία καὶ τὸ συνοδεύει μὲ τὸ περιπλέον, χρεωστοῦμε

---

[1] Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὴν Ἑλβετίαν (σημ. Μ.).

ὄχι μόνον νὰ εἴμεθα εὐγνώμονες, ἀλλὰ καὶ νὰ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ βοηθοῦμε τοὺς ἐνδεεῖς.

Ὁ πληθυντικὸς «δὸς ἡμῖν» τὸν ἐπιούσιον ἄρτον σημαίνει ὅτι ἡμεῖς ποὺ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸν ἄρτον εἴμεθα πολλοί· ἀναμφιβόλως πρόκειται γιὰ τὴν ἀνθρώπινη οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ ζητήση παρ' Αὐτοῦ τὴν τροφή της. Ἂν λοιπὸν οἱ ἀδελφοί μας στεροῦνται τὸ ψωμί, τὸ ἀναντίρρητο καθῆκον μας εἶναι νὰ τοὺς βοηθήσουμε στὴν ἐξασφάλιση τοῦ ψωμιοῦ των.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀπάντηση, ποὺ ἔδωσεν ἡ κόρη τοῦ μυλωνᾶ, ποὺ ἄκουε κάθε μέρα τὸν πατέρα της νὰ παρακαλῇ γιὰ κάποια πτωχὴ οἰκογένεια τῆς γειτονιᾶς τὸν Θεὸν καὶ νὰ Τοῦ ζητᾶ νὰ τὴν βοηθήση. Κάποια μέρα μετὰ τὴν προσευχὴν ἔλαβε μιὰ ποσότητα ἀλεύρου καὶ ἑτοιμαζόταν νὰ βγῇ, ὅτε ὁ μυλωνᾶς τὴν ἠρώτησε τὶ σκοπεύει νὰ κάμη τὸ ἀλεύρι. Ἡ κόρη του ἀπήντησε: «Πάγω νὰ πραγματοποιήσω ἐκεῖνο ποὺ ζήτησες στὴν προσευχή σου, πατέρα μου».

Ἄ! πιστεύουμε, βέβαια, στὴν θεία Πρόνοια καὶ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ Θεὸς θὰ προνοήση γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες μας, ἂς μὴ λησμονοῦμεν ὅτι καὶ ὁ Θεὸς συχνὰ ἔχει τὴν ἀνάγκη μας, γιὰ νὰ εἰσακούση αἰτήματα σὰν ἐκεῖνο ποὺ ἐξετάζουμε τώρα.

Ὅσο περισσότερον ὁ ἐπιούσιος ἄρτος μᾶς φαίνεται σὰν μιὰ χάρη τοῦ Θεοῦ, σὰν μιὰ φανερὴ χάρη, τόσο περισσότερον ἔχουμε καθῆκον νὰ τὸν μοιραζώμεθα μὲ ὅσους τὸν στεροῦνται. Ἀλλὰ θέλω ν' ἀποταθῶ ἐδῶ σ' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐκ πείρας γνωρίζουν τὴν φροντίδα γιὰ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Χρεωστοῦν αὐτοὶ νὰ τὸν ζητοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸν μὲ ὅλη τὴν καρδιά τους καὶ νὰ ἔχουν τὴν βεβαιότητα ὅτι Ἐκεῖνος δὲν θὰ τοὺς τὸν ἀρνηθῇ. Εἶναι πολὺ παρήγορον ν' ἀκούῃ κανεὶς ἀφηγήσεις γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν προσευχῶν πολλῶν πτωχῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶχον ἀναθέσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους στὸν Θεὸν καὶ ὅταν διαπιστώνη τὶς θαυμάσιες ἀπολυτρώσεις, ποὺ ἔχουν ἐπιτύχει σὲ κρισιμώτατες στιγμὲς τῆς ζωῆς των, ἀλλὰ μὲ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον ν' ἀρχίσουν ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ πρέπει δηλ. ἀπὸ τὴν συμφιλίωσή τους μὲ τὸν ἐπουράνιον Πατέρα τους, τὸν Ὁποῖον ἔχουν προσβάλει.

Τὶ θὰ ἐσκέπτεσθε γιὰ τὸν πατέρα τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, ἂν κάθε μῆνα καὶ κάθε μέρα ἔστελνε προμήθειες στὸ παιδί του, καθ' ὃν χρόνον αὐτὸ ζοῦσε σὲ ἀκολασία; Ἢ ἂν ἐδεχόταν στὸ τραπέζι του, ποὺ ἀφθονοῦσε ἀπὸ καλὰ καὶ ἀγαθά, τὸν ἄσωτον υἱόν του, χωρὶς προηγουμένως ν' ἀκούση μία κἂν λέξη μετανοίας ἀπὸ τὸ στόμα του; Ἂν ἐνερ-

γοῦσε ἔτσι, θὰ χειροτέρευε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ διορθώση. Μόνον ὅταν ὁ νεώτερος υἱὸς ἐπέστρεψε στὸ πατρικὸ σπίτι καὶ ἀνεφώνησε τὸ «Ἥμαρτον» παραχωρήθηκε σ' αὐτὸν μὲ ἀφθονία τὸ ψωμὶ καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐχρειάζετο.

Δὲν νομίζετε ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ παραπονοῦνται, διότι δὲν γίνονται ἀκουστοὶ ἀπὸ τὸν Θεόν, θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν συμφιλίωση μὲ Αὐτόν; «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην Αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν» (Ματθ. 6, 33). Πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἐπρόσεξαν ποτὲ σ' αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Ι. Χριστοῦ, ἐκλαμβάνουν παρὰ ταῦτα γιὰ λ)σμό τους τοὺς λόγους ποὺ προηγοῦνται: «Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τὶ φάγετε ἢ τί πίετε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τὶ ἐνδύσεσθε. Καταμάθετε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀτενίσατε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ... Μὴ λέγετε: τὶ φάγωμεν, ἢ τὶ πίωμεν ἢ τὶ περιβαλλώμεθα» (Ματθ. 6, 25 - 31).

Γιὰ πολλοὺς ἀναγνώστας μου εἶναι πολὺ πιθανὸν οἱ ὑλικὲς δυσκολίες νὰ εἶναι ἕνα σχολεῖον, νὰ εἶναι ἕνα μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς θέλει νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ κοντά Του. Χάνουν λοιπὸν τὸν καιρό τους, ὅταν ζητοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἐφόσον δὲν ἔχουν τοποθετηθῆ στοὺς ὅρους ἐκείνους, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι, γιὰ νὰ λάβουν ἐκεῖνο ποὺ ζητοῦν.

Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ κάποιος ἄλλος ὅρος οὐχ' ἧττον σπουδαῖος, ποὺ πρέπει νὰ τηρηθῇ, ἂν θέλουμε νὰ εἰσακούσῃ ὁ Θεὸς τὸ αἴτημά μας γιὰ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ὁ Θεὸς δὲν θέλει λαὸν ὀκνηρό, δὲν εἶπε ποτὲ στὸν ἄνθρωπο νὰ περνᾷ τὸν καιρό του σὲ ὀκνηρία, ἀναμένων χωρὶς καμμιὰ νὰ κάμῃ προσπάθεια, τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν του. Τοὐναντίον παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ Θεὸς παρακινεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἐργασία. Ὅποιος ζητεῖ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον καὶ δὲν ἐργάζεται γιὰ νὰ τὸν ἐξασφαλίσῃ λησμονεῖ τοὺς λόγους τοῦ ἀπ. Παύλου «ὁ μὴ ἐργαζόμενος μηδὲ ἐσθιέτω» (2 Θεσ. 3, 10). Εἶναι ἀσυμβίβαστα πράγματα τὸ νὰ ζητᾷ κανεὶς ἀπ' τὸν Θεὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον καὶ νὰ κάμνῃ ἄσκοπα ἔξοδα, νὰ μὴ ἔχῃ στὴ ζωή του τάξη καὶ οἰκονομία καὶ νὰ δαπανᾷ γιὰ τὴν πολυτέλεια καὶ τὴν φιληδονία. Εἶναι λυπηρὸν νὰ βλέπῃ κανεὶς πολλὲς φορὲς τοὺς μὲν πλουσίους νὰ ἐξοδεύουν μὲ περίσκεψη καὶ οἰκονομία σὲ βαθμόν, ὥστε νὰ φαίνωνται φιλάργυροι - φιλάργυροι ὅμως κάποτε γιὰ τὸν ἑαυτό τους, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξοδεύουν περισσότερα χάριν τῶν ἄλλων - ἐνῷ πολλοὶ πτωχοὶ ξοδεύουν ἀλογάριαστα τὸ κάθε τι ποὺ κερδίζουν.

Γιὰ νὰ ἔχουμε ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσουμε θαρραλέα ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, πρέπει νὰ κάνουμε προηγουμένως κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ τὸν ἐξασφαλίσουμε. «Βοήθησε τὸν ἑαυτό σου καὶ ὁ οὐρανὸς θὰ σὲ βοηθήση» λέγει κάποια παροιμία. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον: «Φιλέει τῷ κάμνοντι συγκάμνειν θεός». Καὶ ἕνας νεώτερος σοφὸς εἶπε πολὺ εὔστοχα: «Ἂς ἐργαζώμεθα σὰν νὰ μποροῦμεν νὰ ἐπιτύχουμε τὰ πάντα, ἂς προσευχώμεθα δὲ σὰν νὰ μὴ εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐπιτύχουμε τίποτε».

Θέλω ὅμως νὰ συμπληρώσω ὅ,τι προεῖπα, ὑπανθυμίζοντας ὅτι ὁ ὑλικὸς ἄρτος δὲν εἶναι τὸ πᾶν. Ὑπάρχει καὶ ἄλλος ἄρτος, ὁ ἄρτος τῆς ψυχῆς, στὸν ὁποῖον ὀφείλουμε ν' ἀποδώσουμε μεγαλύτερη σημασία. Παράξενο πρᾶγμα! Ὁ Κύριος ἡμῶν ὁ Ὁποῖος τόσον ἐνδιαφέρετο γιὰ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν ἑπομένην τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων ἐλυπήθη παραπολύ, ὅταν εἶδε στὴν Καπερναοὺμ νὰ Τὸν πλησιάζῃ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον παρεκινεῖτο ἀπὸ τὰ ἴδια ἐκεῖνα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα παρακινοῦσαν τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τοὺς αὐτοκράτοράς των μὲ τὴν ἐπίκλησιν: «Panem et circenses» δηλ. ἄρτον καὶ θεάματα. «Ἀληθῶς, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὰ πλήθη, μὲ ζητεῖτε ὄχι διότι εἴδατε τὰ θαύματά μου, ἀλλὰ διότι ἐφάγατε τοὺς ἄρτους καὶ ἐχορτάσατε». «Ἐργασθῆτε ὄχι διὰ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, τὴν ὁποίαν θὰ σᾶς δώσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου... Ὁ Μωϋσῆς δὲν σᾶς ἔδωκεν ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου σᾶς ἔδωκε τὸν ἀληθινὸν ἄρτον τοῦ οὐρανοῦ, διότι ὁ ἄρτος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ κατερχόμενος ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν ζωήν του ποὺ προσφέρει ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Ὁ ἐρχόμενος πρός με δὲν θὰ πεινάσῃ καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ δὲν θὰ διψάσῃ. Οἱ πατέρες σας ἔφαγον τὸ μάννα στὴν ἔρημον καὶ ἀπέθανον. Ἐδῶ εἶναι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ ἵνα πᾶς ὁ τρώγων ἐξ αὐτοῦ μὴ ἀποθάνῃ. Εἶμαι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ὅστις τρώγει ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου θὰ ζήσῃ αἰωνίως καὶ ὁ ἄρτος ποὺ θὰ τοῦ δώσω εἶναι ἡ σάρξ μου, τὴν ὁποίαν θὰ προσφέρῳ χάριν τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. 6, 26 - 51).

Κατὰ τὸν πειρασμὸ τῆς ἐρήμου ὁ Ι. Χριστὸς εἶπεν εἰς τὸν Σατανᾶν, ὁ ὁποῖος τὸν προέτρεπε νὰ μεταβάλῃ τοὺς λίθους εἰς ἄρτον: «Γέγραπται· οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ ἐκ στόματος Θεοῦ» (Ματθ. 4, 4).

Ἄ! πόσον καλὰ ἐγνώριζεν ὁ Κύριος τὴν ἄπειρη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου! Ἐγνώριζεν ὅτι, ἂν ὑπάρχῃ στὸν ἄνθρωπον ἕνα ζωῶδες σῶ-

μα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην νὰ τραφῇ καὶ νὰ ἱκανοποιηθῇ, ὑπάρχει καὶ μιὰ ψυχή, ἀσυγκρίτως πολυτιμώτερη παρὰ τὸ σῶμα, τῆς ὁποίας ψυχῆς οἱ ἀνάγκες εἶναι ἐπίσης ἐπιτακτικές, καὶ τὴν ὁποίαν ψυχὴν ἀδυνατεῖ νὰ ἱκανοποιήση ἡ ὑλικὴ ζωή. Ἀλλοίμονο ὅμως! Γιατὶ λησμονοῦμε τόσον εὔκολα τὴν εὐγενέστερη μερίδα τῆς ὀντότητός μας σὲ βαθμόν, ὥστε νὰ τὴν ἀφήνουμε πολλὲς φορὲς νὰ ὑποφέρῃ καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ἀπὸ ἀσιτία; Γιατὶ τόσοι ἄνθρωποι ἀσυναίσθητα καταντοῦν νὰ μὴ ζοῦν παρὰ μονάχα τὴν ὑλικὴ ζωή, ὡσὰν ἡ ζωὴ αὐτὴ νὰ ἦτο τὸ πᾶν; Εὑρισκόμεθα στὸ ἔδαφος τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ Θεὸς διωργάνωσε τὰ πράγματα κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι δυνατὸν ν' ἀφήσουμε τὴν ψυχή μας ν' ἀποθάνῃ ἀπὸ πεῖνα, χωρὶς νὰ ὑποφέρουμε γι' αὐτό. Καὶ ὅμως τέτοιο πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον, ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον μᾶς κάμνει νὰ ὑποφέρουμε φρικτά, ὁσάκις πεινᾷ. Θὰ μποροῦσε, βέβαια, νὰ συμβαίνῃ τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ψυχή μας, ἀλλὰ τότε δὲν θὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ τὸ ἱερώτερο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου θὰ παρεβιάζετο. Εἶναι δυνατὸν λοιπὸν ν' ἀποθάνουμε ὑπὸ ἔποψη πνευματικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γρήγορα, ὅταν παραμελοῦμε τὴν ζήτηση καὶ τὴν προμήθεια τοῦ πνευματικοῦ ἄρτου μας.

Πόθεν προέρχεται ἡ τόσον συχνὴ αὐτὴ ἀμέλεια; Ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἴμεθα ὄντα ὑλικὰ συγχρόνως καὶ πνευματικά, ἀλλὰ διότι ἀποδίδουμε στὴν ὕλη σημασία πολὺ μεγαλύτερη παρὰ στὸ πνεῦμα, ἐπειδὴ οἱ ἱκανοποιήσεις τοῦ σώματος κοστίζουν ὀλιγώτερο κόπο παρὰ οἱ ἄλλες καὶ ἀπαιτοῦν ὀλιγώτερες προσπάθειες, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον καὶ διότι ἡ πνευματικὴ τροφὴ μᾶς δίδεται δωρεάν.

Ὁ Ι. Χριστός, ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ἐδόθη καὶ δίδεται ἀκόμη πλουσιοπάροχα, γενναιόδωρα, ἀνυπολόγιστα. Ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσία Του εἶναι ἀπόδειξη τῆς παντοτινῆς προσφορᾶς τοῦ Ἑαυτοῦ Του καὶ ὅταν ἀπαγγέλλουμε: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον», θὰ ἔπρεπε ἀμέσως νὰ προσθέταμε: «Εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, δι' ὅσα μᾶς δίδεις, ὅταν προσφέρεσαι εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματός Σου. Εὐχαριστοῦμεν Σοι, διότι ἡμέραν παρ' ἡμέραν μεταδίδεσαι στὴν ψυχή μας σύμφωνα μὲ τὸ μέτρον, ὅπου αὐτὴ ζητεῖ νὰ οἰκειοποιηθῇ τὴν φύση Σου».

Εἶπα μερικὰ πρὸ ὀλίγου σχετικὰ μὲ τὸ θλιβερὸ θέαμα τοῦ ἀνθρωπίνου πλήθους, τὸ ὁποῖον σ' ὅλο τὸν κόσμο ζητεῖ τὸ ψωμί, ποὺ μὲ τόσον κόπο προμηθεύεται. Γνωρίζω δὲ ἕνα θέαμα πολὺ ἀλγεινότερο: εἶναι τὸ

θέαμα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Ὁποῖος ἐνῷ ἐξέρχεται πρὸς συνάντηση τῶν ἀδελφῶν Του καὶ προσφέρει σ' αὐτοὺς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα Του, αὐτὴν τὴν ζωή Του, ὅμως τοὺς βλέπει ν' ἀπομακρύνωνται ἀπ' Αὐτὸν συχνὰ μὲ περιφρόνηση, κάποτε μάλιστα μὲ ἀγανάκτηση. Ἡ θεία Εὐχαριστία δὲν μᾶς ἀναγγέλλει, ὅτι ὁ Θεὸς προσφέρεται σ' ἐμᾶς διὰ τοῦ Ι. Χριστοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς προσφέρεται σὲ καθένα, ποὺ θέλει νὰ Τὸν οἰκειοποιηθῇ; Καὶ πόσοι ἄνθρωποι ὑπάρχουν ποὺ ἀποκρούουν τὴν προσφορὰν αὐτήν; Καὶ ὅμως στὸ ἱερὸν αὐτὸ μυστήριον δὲν ἐνυπάρχει ἡ ὑπέροχη σύνθεση τοῦ πνευματικοῦ ἄρτου μὲ τὸν ὑλικόν; Ὑπὸ μορφὴν ὑλικήν, ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ποὺ μποροῦμε νὰ ἐγγίσουμε καὶ νὰ γευθοῦμε, μᾶς προσφέρεται ὁ πνευματικὸς ἄρτος, ἡ τροφὴ τῆς ψυχῆς μας, καὶ γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἄρτος αὐτὸς ἐστοίχισε στὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν θυσίαν τοῦ Γολγοθᾶ.

Διηγοῦνται ὅτι ἕνας πτωχὸς ἐργάτης ποὺ ἔφερε κάποιο βράδυ στὰ παιδιά του ἕνα κομμάτι ψωμί, ἄκουσε τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ νὰ λέγῃ: «Ἆ πατέρα, ὑπάρχει αἷμα ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ ψωμί». Καὶ ὁ πατέρας ἀπήντησε: «Δὲν πειράζει, παιδί μου, εἶναι μιὰ σταγόνα ἀπὸ τὸ αἷμα μου, διότι ἐπληγώθηκα στὸ χέρι, ὅταν ἐργαζόμουνα, γιὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσω!».

Ὅταν ὁ Ι. Χριστὸς μᾶς προσφέρει τὸν ἅγιον ἄρτον τῆς θ. Εὐχαριστίας εἶναι τρόπον τινὰ ζυμωμένος μὲ αἷμα. Ὁ ἄρτος αὐτοῦ Τοῦ ἐστοίχισε τὴν ζωὴ καὶ ἂν ἔχουμε τὴν ζωή μας πλουσιοπάροχη, χρεωστοῦμε τὸ δῶρο αὐτὸ στὴν δική Του ζωὴ ποὺ μᾶς προσέφερε. Ἆ! γιατί, γιατὶ νὰ παραμελοῦμε τὸν ἑαυτό μας μέχρι τοῦ ν' ἀποθνήσκουμε ἀπὸ πεῖνα, ἀφοῦ ἔχουμε τόσο κοντά μας τὸν ἄρτο, τὸν ἄρτο ποὺ ἔχει καταβῆ ἀπ' τὸν οὐρανό;

Στὸ ἑξῆς, ὅταν ἀπαγγέλλουμε τὴν Κυριακὴ προσευχή, ἂς μὴ λησμονοῦμε ποτὲ ὅτι Ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν Ὁποῖον ζητοῦμε τὸν ἐπιούσιον ἄρτο μας εἰσήκουσεν ἤδη τὴν προσευχή μας καὶ δὲν περιμένει ἀπὸ μᾶς παρὰ νὰ δεχθοῦμε μ' ἐμπιστοσύνη τὸν ἄρτο ποὺ μᾶς προσφέρει, γιὰ νὰ χρησιμεύσῃ σὰν τροφή τῆς ψυχῆς μας. Ἐφόσον δὲ οἱ ψυχές μας θὰ τραφοῦν θὰ διαπιστώσουμε - ὢ θαῦμα θαυμάτων! - ὅτι καὶ τὰ σώματά μας θὰ συντραφοῦν, διότι πιστὸς εἶναι ὁ Θεός, ὁ Ὁποῖος ἔχει διαβεβαιώσει διὰ τοῦ Ι. Χριστοῦ: «Ἐμὸν βρῶμα ἐστί, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω Αὐτοῦ τὸ ἔργον» (Ἰωάν. 4, 34).

Ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου

Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΝ ΘΕΣ)ΝΙΚΗ

Ὑπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΚΑΝΟΥΛΗ
Ἐπιτίμου Γεν. Ἐπιθ. Μέσης Ἐκπ)σεως

«Ἡμεῖς γὰρ ἐστὲ ἡ δόξα ἡμῶν καὶ χαρὰ» (Πρὸς Θεσ)νικεῖς Α΄. κεφ. Β΄. 20). Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διαλάμπει εἰς τὸ στερέωμα τῆς Ἐκκλησίας διότι ὑπῆρξε τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, ὅπως ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Κύριος (Πράξ. Θ΄. 15), ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν, διότι ἐκήρυξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ εἰς τὰ εἰδωλολατρικὰ Ἔθνη, τὸ στόμα τοῦ Κυρίου, ὁ πρωτόθρονος καὶ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων, τὸ καύχημα τῆς Οἰκουμένης, ὁ οὐρανόθεν τὴν κλῆσιν παρὰ Θεοῦ κομισάμενος, ὁ μέχρι τρίτου Οὐρανοῦ ἀναβάς, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Β΄. Ἐπιστολῇ αὐτοῦ (Β΄. Κορινθ. 12, 2).

Εἶναι ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν ἐκπολιτιστὴς καὶ διεθνὴς Ἀπόστολος, ὅστις ὅπως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διέδωσε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τὰ βάρβαρα Ἔθνη, οὕτω καὶ αὐτὸς διέδωσε τὸν Χριστιανισμόν, ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη. Κατὰ τὴν Β΄. Ἀποστολικὴν περιοδείαν του (49 - 52 μ.Χ.) μαζὺ μὲ τοὺς βοηθούς του τὸν Τιμόθεον, τὸν Σίλαν καὶ τὸν Ἀπόστολον Λουκᾶν διῆλθεν ἀπὸ πολλὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἱδρύων Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Τρῳάδα. Ἐκεῖ εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του τὸ ἑξῆς θεῖον ὅραμα: Ἔμπροσθεν αὐτοῦ παρουσιάσθη ἀνὴρ Μακεδών, δηλ. ἐκ τῆς ἀπέναντι Εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου, καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν παρακλητικῶς «Διαβὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν βοήθησον ὑμῖν» (Πράξεις Ἀποστόλων 16, 9). Δηλαδή, Ἀπόστολε Παῦλε, σὲ παρακαλῶ νὰ ἔλθῃς εἰς τὴν Μακεδονίαν νὰ βοηθήσῃς καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐθνικοὺς καὶ νὰ διαδώσῃς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ εἰς ἡμᾶς. Ὁ Παῦλος τὸ ὅραμα ἐκεῖνο τὸ ἐθεώρησεν, ὡς θείαν προσταγήν, εἰσ-

ἦλθε μετὰ τῶν συντρόφων του εἰς ἓν πλοιάριον καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Σαμοθράκην καὶ ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν σημερινὴν Καβάλαν καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς Φιλίππους, μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἀποικίας τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ· Ἀπὸ τοὺς Φιλίππους ἦλθεν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν παρὰ τὸν Στρυμόνα, ἔπειτα εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, πόλιν πολυάνθρωπον καὶ ἀκμαιοτάτην.

Εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν Συναγωγὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὡμίλησε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ πρὸς τοὺς προσηλύτους Ἕλληνας ἐπὶ τρία Σάββατα ἐν συνεχείᾳ καὶ στηριζόμενος εἰς τὰς Ἁγίας Γραφὰς ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον προαναγγείλει οἱ Προφῆται, καὶ ἔπαθε διὰ νὰ σώσῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Τὸ πρῶτον αὐτὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εἶχε πολὺ σπουδαῖα ἀποτελέσματα διὰ τὴν διάδοσιν ἐν αὐτῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ μάλιστα οἱ σεβόμενοι Ἕλληνες, ὅσοι εἶχον προσηλυτισθῆ προηγουμένως εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀναφέρονται ἐκ παραδόσεως ὁ Ἰάσων, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Σεκοῦνδος καὶ ἄλλοι καὶ μάλιστα μερικαὶ γυναῖκες ἰδίᾳ ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν ἤκουσαν τὴν διδασκαλίαν του ἐπίστευσαν καὶ προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἵδρυσαν τὴν πρώτην Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης περὶ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ τοὺς συνεκδήμους του Τιμόθεον καὶ Σίλαν· Τὸ κέντρον τῆς χριστιανικῆς ταύτης κοινότητος ἀπετέλεσεν ἡ οἰκία τοῦ Ἰάσονος, ὅπου συνηθροίζοντο οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἐγένοντο Χριστιανικὰ κηρύγματα. Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς μὴ πιστεύσαντας εἰς τὸν Χριστὸν Ἰουδαῖοι συνεκέντρωσαν μερικοὺς ἀέργους καὶ πονηροὺς ἀνθρώπους, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Ἰάσονος, εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν διὰ νὰ συλλάβουν τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσουν ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Ἡ Ἑβραϊκὴ ὅμως κοινότης τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο αὐτόνομος ὀργανισμὸς καὶ ἡ δικαιοδοσία της ἦτο περιωρισμένη μόνον μεταξὺ τῶν μελῶν της. Διὰ τοῦτο οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ τοὺς ὁδηγήσουν ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς των, ἀλλὰ ἐνώπιον τῶν Ρωμαϊκῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, τῶν πολιταρχῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰάσονος δὲν εὗρον τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, συνέλαβον ἀντ᾽ αὐτῶν τὸν Ἰάσονα καὶ μερικοὺς Χριστινανοὺς καὶ ὡδήγησαν αὐτοὺς πρὸς τοὺς πολιτάρχας, ὅπου διετύπωσαν τὴν κατηγορίαν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι διέπραττον ἔγκλημα κα-

θοσιώσεως κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης καὶ ἐφώναζον· «Οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων τοῦ Καίσαρος πράττουσι, βασιλέα ἕτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν (Πράξ. ΙΖ΄., 7)» στηριζόμενοι εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ «περὶ πνευματικῆς βασιλείας» καὶ παρεξηγοῦντες αὐτήν. Ἡ καταγγελία αὐτὴ ἐτάραξε τὸν ὄχλον καὶ τὰς Ρωμαϊκὰς ἀρχὰς τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἰάσων διὰ νὰ προλάβῃ περιπλοκὴν τῆς ὑποθέσεως ἐδωροδόκησε τοὺς ἁρμοδίους μὲ ἱκανὰ ἀργύρια καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερος αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι Χριστιανοί·

Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σίλας δὲν ἔπρεπε νὰ παραμείνουν πλέον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ δι᾿ αὐτὸ κατὰ τὴν νύκτα οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ὡδήγησαν μυστικῶς εἰς τὴν Βέροιαν. Ἐκεῖ κατ᾿ ἀρχὰς ἔμειναν ἀνενόχλητοι, ἐπειδὴ οἱ εὑρισκόμενοι ἐκεῖ Ἰουδαῖοι ἦσαν εὐγενέστεροι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ πολλαὶ Ἑλληνίδες γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως.

Οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ φανατικοὶ Ἰουδαῖοι μόλις ἐπληροφορήθησαν τὴν πρόοδον τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Βέροιαν, μετέβησαν ἐκεῖ καὶ προεκάλεσαν θόρυβον καὶ ταραχήν. Τὸ μῖσος αὐτῶν ἐστρέφετο ἰδιαιτέρως κατὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις ἐπειδὴ ἐβιάζετο τότε νὰ μεταβῇ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν Χριστιανισμόν, ἄφησεν ἐκεῖ τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ μερικοὺς Χριστιανοὺς τῆς Βεροίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἦτο ἑπόμενον, δὲν ἐσταμάτησαν τοὺς διωγμούς των κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐκακοποίησαν καὶ τοὺς νέους Χριστιανούς. Ἅμα ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ Παῦλος ἀνησύχησε καὶ ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἠθικόν των. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε πολλὰς ἀσχολίας παρήγγειλεν εἰς τὸν ἐν Βεροίᾳ διαμένοντα Τιμόθεον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν καὶ ἀφοῦ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ τὸν πληροφορήσῃ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μακεδονίας. Ὁ Τιμόθεος καθὼς καὶ ὁ Σίλας ἔφεραν εὐχαρίστους εἰδήσεις εἰς τὸν Παῦλον διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ὁποῖοι παρ᾿ ὅλους τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἰουδαίων εἶχον παραμείνει ἀκλόνητοι εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 53 μ.Χ. ὁ Παῦλος εὑρισκόμενος εἰς τὴν Κόρινθον, ἔγραψεν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν Α΄. ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ὑπέφερον τὰ

πάνδεινα ἀπὸ τοὺς ᾿Ιουδαίους καὶ νὰ μορφώσῃ αὐτοὺς ἠθικῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διαλύσῃ τὰς ἐσφαλμένας ἰδέας των, ὅτι ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ Β΄. παρουσία τοῦ Κυρίου. Δι' αὐτὸ τότε ἐλυποῦντο πολὺ τοὺς ἀποθνήσκοντας καὶ τοὺς ἐθεώρουν δυστυχεῖς, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐθεώρουν εὐτυχεῖς, ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔζων μέχρι τῆς Β΄. παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (πρὸς Θεσ)νικεῖς Α΄. 4, 13 - 17). ᾿Επαινεῖ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Θεσ)νίκης διὰ τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην των εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὑπομονήν των εἰς τοὺς διωγμούς, τοὺς ὁποίους ὑφίσταντο ἀπὸ τοὺς ᾿Ιουδαίους· ᾿Αποκαλεῖ αὐτοὺς ἀδελφοὺς ἠγαπημένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἐγένοντο τύπος πᾶσι τοῖς πιστεύουσι ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ ᾿Αχαΐᾳ (Πρὸς Θεσ)νικεῖς Α, 1 - 7). Διαδηλώνει ἐπίσης τὴν μεγάλην του ἐπιθυμίαν νὰ ἔλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν Θεσ)νίκην διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ἐν αὐτῇ Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι εἶναι ἡ δόξα αὐτοῦ καὶ ἡ χαρὰ (Α΄. Θεσ)νικεῖς 2, 17 - 20) καὶ εὔχεται νὰ διασώζῃ ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ καὶ ἁγιότητι συμφώνως πρὸς τὰς διδαχθείσας ὑπ' αὐτοῦ ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅταν θὰ γίνῃ ἡ δευτέρα Παρουσία πάντες οἱ Χριστιανοὶ θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἐπιζῶντες θὰ ἁρπαγῶσιν ἐν νεφέλαις πρὸς προϋπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς τὸν ἀέρα. ᾿Αλλὰ ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶναι ἄγνωστος καὶ διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἕτοιμοι καὶ ὡπλισμένοι δὰ τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης. ᾿Επικαλεῖται νὰ ἔλθῃ ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτῶν, ἀσπάζεται ἐν φιλήματι ἁγίῳ ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τελειώνει τὴν ἐπιστολὴν διὰ τῆς ἀποστολικῆς εὐλογίας του.

῾Ο ᾿Απόστολος Παῦλος ἔγραψε πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ δευτέραν συντομωτέραν ᾿Επιστολὴν διὰ νὰ δώσῃ ἀκριβεστέρας ἰδέας πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας, διότι ἐθορυβήθησαν καὶ ἐταράχθησαν ἀπὸ διαφόρους εἰδήσεις καὶ ἐπιστολὰς καὶ μερικαὶ ἐκφράσεις τῆς πρώτης ἐπιστολῆς του διὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν παρεξηγήθησαν. ᾿Επεσήμανεν, ὅτι θὰ προηγηθῇ τῆς δευτέρας Παρουσίας ἡ ἐμφάνισις τοῦ ᾿Αντιχρίστου, δηλ. τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας. Οὗτος διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Σατανᾶ θὰ κάμῃ ψευδῆ θαύματα διὰ νὰ περιπλανήσῃ τοὺς μένοντας ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ προωρισμένους εἰς ἀπώλειαν (Θεσ. Β΄. κεφ. 2, 3). Λοιπὸν οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ προσεύχωνται, νὰ κρατοῦν τὰς παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθησαν, ἐάν τις δὲν θέλει νὰ ἐργάζεται μηδὲ ἐσθιέτω, ὁ δὲ Κύριος τῆς εἰρήνης καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ νὰ εἶναι μαζύ των.

Τὴν Θεσ)νίκην ὁ ᾿Απόστολος Παῦλος ἐπεσκέφθη διὰ πρώτην φο-

ρὰν τὸ 49 μ.Χ. κατὰ τὴν Β΄. περιοδείαν του. Ἀλλὰ τὴν ἐπεσκέφθη ἀναμφιβόλως καὶ διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὴν τρίτην περιοδείαν του (Πράξεις 19 - 1 ἕως 20 - 1) καὶ τρίτην φορὰν κατὰ τὴν τετάρτην περιοδείαν του (πρὸς Τιμόθεον Α΄. 1 - 3)).

Ὅπως ἐμφαίνεται ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκ τῆς Α΄. πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς του διέτρεξε τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπομένως διῆλθε καὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε ἦτο τότε ἡ Μητρόπολις τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ τοῦ 18ου αἰῶνος προΐστατο ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Δικαίως ὅθεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κατατάσσεται μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῆς παγκοσμίου Ἱστορίας. Ὡς ἄνθρωποι, ὡς Χριστιανοὶ καὶ ὡς Ἕλληνες ὀφείλομεν πολλὰ εἰς αὐτόν, καθόσον ἐνεβάθυνεν εἰς τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐχειραφέτησε τὸν Χριστὸν ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμόν, ἔγραψε τὸ κήρυγμά του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰργάσθη διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ὅλα τὰ Ἔθνη καὶ διὰ τὴν διοργάνωσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἕνα - τὸν Χριστόν! «Ὅταν Παῦλον εἴπω γράφει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τὸν Χριστὸν λέγω πάλιν. Ὁ μὲν γὰρ ἥλιος τὰς ὄψεις φωτίζει, ὁ δὲ Παῦλος εἰς αὐτὰς ἀναπτεροῖ τὰς ἁψῖδας τῶν οὐρανῶν».

ΟΙ ΝΗΠΤΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὑπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ
Ὑφηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς

Πολὺς λόγος γίνεται σήμερον περὶ τῶν νηπτικῶν Πατέρων καὶ τῆς διδασκαλίας των. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς παράδοξον, διότι ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν νηπτικῶν Πατέρων εἶναι πράγματα τελείως ξένα καὶ ἀντίθετα πρὸς τὴν νοοτροπίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὸ γενικὸν πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὐτὴ ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὴν κυρίαν αἰτίαν, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν νηπτικὴν θεολογίαν. Ἡ ὑπερβολικὴ ἐξωστρέφεια καὶ ἡ πραγματικὴ διάχυσις τῆς ψυχῆς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ὠθοῦν αὐτὸν διαλεκτικῶς πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεώς του καὶ ἐπανεύρεσιν τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ του.

Ἐντὸς τῆς γενικωτέρας ταύτης ροπῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἐπανεύρεσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, παρουσιάζεται καὶ τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον προκαλοῦν σήμερον οἱ νηπτικοὶ Πατέρες. Ποῖοι ὅμως εἶναι οἱ νηπτικοὶ Πατέρες καὶ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ διδασκαλία των; Νηπτικοὶ Πατέρες καλοῦνται ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔζησαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν «νῆψιν». Ἀτιπροσωπευτικὴν συλλογὴν νηπτικῶν συγγραμμάτων εὑρίσκομεν εἰς τὴν Φιλοκαλίαν τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν, ἡ ὁποία ἐφιλοτεχνήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κορίνθου Μακαρίου Νοταρᾶ (1749 - 1809) καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου. Αὕτη ἐξετυπώθη διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ ἔτος 1782 εἰς Βενετίαν, ἤδη δὲ κυκλοφορεῖ εἰς τρίτην ἔκδοσιν (Ἀθῆναι 1957 κ. ἑ.). Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν ζωὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν νηπτικῶν Πατέρων εἶναι ἡ «νῆψις», δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον τῆς νήψεως, διὰ νὰ ἴδωμεν καὶ τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν.

Ἡ λέξις νῆψις προέρχεται ἐκ τοῦ ῥήματος νήφω, τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν ἀντίθετον πρὸς τὴν τοῦ ῥήματος μεθύω· «τό γε νήφειν καὶ τὸ μεθύειν ἐναντία», σημειώνει ὁ Φίλων[1].

---

[1] Περὶ φυτουργίας 172.

Νῆψις λοιπὸν εἶναι ἡ κατάστασις τῆς σωφροσύνης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς μέθης. Ἀλλ' εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ εἰς τὰ κείμενα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τὸ ρῆμα νήφω χρησιμοποιεῖται ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ. Μεταφορικῶς ἐπίσης χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ πατερικὰ κείμενα καὶ ἡ λέξις νῆψις. Ἡ νῆψις ὡς ἐγρήγορσις καὶ πνευματικὴ ἐπαγρύπνησις πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ πάντοτε τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Τοῦτο ὑπογραμμίζων ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει πρὸς τὸν Τιμόθεον· «σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον» [2]. Τὴν αὐτὴν προτροπὴν ἀπευθύνων καὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους γράφει τὰ ἑξῆς· «ἐκνήψατε δικαίως καὶ μὴ ἁμαρτάνετε» [3]. Διὰ νὰ διατηρήσῃ ὁ πιστὸς τὴν πνευματικήν του ἀκμήν, διὰ νὰ πληροφορήσῃ τὴν ἀποστολήν του καὶ νὰ νικήσῃ τὴν ἁμαρτίαν, πρέπει νὰ νήφῃ.

Ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ νῆψις, εἶναι ἡ συναίσθησις τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀνακαινίσεως αὐτοῦ καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ προσδοκία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Λυτρούμενος ὁ πιστὸς διὰ τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ καθιστάμενος μέτοχος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἤδη ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἀναμένων τὴν φανέρωσιν αὐτῆς κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, γρηγορεῖ καὶ νήφει διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν δωρεὰν καὶ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα. Ἡ νωθρότης καὶ ἡ ἀκηδία ἀποτελοῦν θανασίμους ἐχθροὺς τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρατηρεῖ ὅτι οἱ πιστοὶ ὡς υἱοὶ φωτὸς καὶ υἱοὶ ἡμέρας ὀφείλομεν νὰ μὴ καθεύδωμεν, ἀλλὰ νὰ γρηγορῶμεν καὶ νὰ νήφωμεν· «οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσι, καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσιν· ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν» [4]. Μόνον διὰ τῆς νήψεως θὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ τὰς παγίδας τοῦ διαβόλου καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν αἰώνιον δόξαν τοῦ Θεοῦ. «Νήψατε, γρηγορήσατε», παραγγέλλει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος· «ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τινα καταπιεῖν· ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν τῷ κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖται» [5]. Ἰγνάτιος ὁ καὶ Θεοφόρος γράφων πρὸς τὸν Πολύκαρπον Σμύρνης λέγει· «νῆφε ὡς Θεοῦ ἀθλητής» [6]. Ἡ νῆψις συνδέεται ἀμέσως

---

[2] Β' Τιμ. 4,5.

[3] Α' Κορ. 15,34.

[4] Α' Θεσ. 5,6-7.

[5] Α' Πέτρ. 5,8-9.

[6] Πρὸς Πολύκαρπον 2,3.

μετὰ τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεόν, τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος, τῆς προσευχῆς, τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ὅλου ἐν γένει πνευματικοῦ βίου τοῦ πιστοῦ.

Εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἔργα τῶν ἱερῶν νηπτικῶν γίνεται συχνὰ λόγος περὶ νήψεως, ὡς μέσου πνευματικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ ὅρος «νῆψις» λαμβάνει ἰδιαίτερον περιεχόμενον καὶ μεταβάλλεται εἰς τεχνικὸν ὅρον. Ὡς συνώνυμα τοῦ ὅρου αὐτοῦ συναντῶμεν συνήθως τὰς λέξεις «προσοχή», «φυλακὴ καρδίας» κ. ἄ.[7] Ἡσύχιος ὁ Σιναΐτης εἰς τὸ ἔργον του *Περὶ νήψεως καὶ ἀρετῆς* δίδει διαφόρους ὁρισμοὺς περὶ νήψεως. Οὕτω εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου του ὁρίζει τὴν νῆψιν ὡς ἑξῆς: «Νῆψίς ἐστι μέθοδος πνευματική, ἐμπαθῶν νοημάτων καὶ λόγων καὶ πονηρῶν ἔργων πάμπαν τὸν ἄνθρωπον σὺν Θεῷ ἀπαλλάττουσα, χρονίζουσα καὶ προθύμως ὁδευομένη· γνῶσίν τε ἀσφαλῆ Θεοῦ τοῦ ἀκαταλήπτου ὁδευομένη χαρίζεται, καθ' ὅσον ἐφικτόν, καὶ μυστηρίων θείων καὶ ἀποκρύφων λύσιν· ὑπάρχει τε πάσης ἐντολῆς Θεοῦ Παλαιᾶς τε καὶ Νέας Διαθήκης ποιητικὴ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος παρεκτική. Αὕτη δὲ κυρίως ἐστὶν ἡ τῆς καρδίας καθαρότης, ἥτις διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν διὰ τὴν ἀμέλειαν ἡμῶν, σπανίζει σήμερον πάνυ ἐν μοναχοῖς, ἣν ὁ Χριστὸς μακαρίζει λέγων· «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται»[8]. Τοιαύτη οὖν οὖσα, πολλοῦ ἀγοράζεται. Νῆψις ἐν ἀνθρώπῳ χρονίζουσα ὀρθοῦ καὶ θεαρέστου βίου ὁδηγὸς γίνεται· τοῦτο καὶ ἐπίβασις θεωρίας, καὶ τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς δικαίως κινεῖν ἡμᾶς ἐκδιδάσκει, τὰς αἰσθήσεις τε ἀσφαλῶς τηρεῖν, καὶ τὰς γενικὰς τέσσαρας ἀρετὰς ἐν τῷ μετόχῳ αὐτῆς καθ' ἡμέραν αὔξει»[9]. Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου του ὁ Ἡσύχιος ὁρίζει τὴν νῆψιν ὡς «ὁδὸν πάσης ἀρετῆς καὶ ἐντολῆς Θεοῦ»[10]. Καὶ ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ὁρισμοῦ καθίσταται ἐμφανὲς ὅτι ἡ νῆψις δὲν ἀποτελεῖ ἐπὶ μέρους ἀρετὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλὰ γενικωτέραν πνευματικὴν προσπάθειαν, ἡ ὁποία συνδέεται μετὰ τοῦ ὅλου ἔργου τῆς κατὰ Χριστὸν τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαρκεῖ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς αὐτοῦ[11].

---

[7] Βλ. I. Hausherr, La méthode d'oraison hésychaste, ἐν «*Orientalia Christiana*», IX - 2, Roma 1927, σ. 161.

[8] Ματθ. 5,8.

[9] *Φιλοκαλία ἱερῶν νηπτικῶν*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1957, σελ. 141· PG 93, 1480D - 1481A.

[10] Ἔνθ' ἀνωτ.

[11] «Ὅσον γὰρ ζῇ τις χρήζει τῆς νήψεως καὶ τῆς ἐπιμελείας καὶ τοῦ ἐξυ-

Οὕτω διὰ τῆς νήψεως ἐπιδιώκεται ἐν πρώτοις ἡ κάθαρσις τοῦ νοῦ ἀπὸ «ἐμπαθῶν νοημάτων καὶ λόγων καὶ πονηρῶν ἔργων». Ἡ κάθαρσις αὕτη ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν, προκειμένου νὰ ὁδηγηθῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Ὅταν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καθαρθῇ ἀπὸ παντὸς πάθους καὶ μολυσμοῦ, παρατηρεῖ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἱκανοῦται νὰ γνωρίσῃ πράγματα ἄγνωστα εἰς τοὺς μὴ καθαρθέντας [12]. Γνωρίζων οὕτω ὁ ἄνθρωπος καλλίτερον τὸν Θεὸν κατανοεῖ καὶ ἐφαρμόζει εἰς τὴν ζωήν του πληρέστερον τὸ θέλημά του.

Εἰς τὸν πρῶτον ὅμως ὁρισμὸν ἔχομεν καὶ τὸ ἑξῆς ἐνδιαφέρον στοιχεῖον· ἡ νῆψις χαρακτηρίζεται ὡς «θεωρίας ἐπίβασις». Ἐνταῦθα ἡ νῆψις τοποθετεῖται εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὴν «πρᾶξιν». Συγκεκριμένως δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν παραλλαγὴν τῆς γνωστῆς φράσεως Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «πρᾶξις θεωρίας ἐπίβασις» [13].

Ὡς εἰδικωτέρους τρόπους νήψεως ἀναφέρει ὁ Ἡσύχιος τὴν ἐπαγρύπνησιν πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης προσβολῆς τοῦ διαβόλου, τὴν διατήρησιν τῆς καρδίας εἰς κατάστασιν ἡσυχίας καὶ προσευχῆς, τὴν ἐν ταπεινώσει αἴτησιν βοηθείας παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ τὴν ἀδιάλειπτον μνήμην τοῦ θανάτου [14]. «Αὗται πᾶσαι αἱ ἐργασίαι», παρατηρεῖ ἀκολούθως

πνισμοῦ, τοῦ φυλάξαι τὸν ἑαυτοῦ θησαυρόν», Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγος 38, ἔκδ. Ἰ. Σπετσιέρη, Ἀθῆναι 1895, σελ. 165.

[12] «Ὅταν οὖν ἀμιγὴς πάσης κακίας, καὶ πάθους ἐλεύθερος, καὶ παντὸς κεχωρισμένος μολύσματος ὁ ἐν σοὶ λογισμὸς ᾖ, μακάριος εἶ τῆς ὀξυωπίας, ὅτι τὰ τοῖς μὴ καθαρθεῖσιν ἀθέατον, ἐκκαθαρθεὶς κατενόησας, καὶ τῆς ὑλικῆς ἀχλύος τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων ἀφαιρεθείσης, ἐν καθαρᾷ τῇ τῆς καρδίας αἰθρίᾳ τηλαυγῶς βλέπεις τὸ μακάριον θέαμα. Τοῦτο δέ ἐστι τί; Καθαρότης, ὁ ἁγιασμός, ἡ ἁπλότης, πάντα τὰ τοιαῦτα τὰ φωτοειδῆ τῆς θείας φύσεως ἀπαυγάσματα, δι' ὧν ὁ Θεὸς ὁρᾶται», Εἰς μακαρισμοὺς 6, PG 44, 1272C.

[13] Λόγος 4, 113 καὶ 20, 12, PG 35, 649B καὶ 1080B. Βλ. τὴν παρατήρησιν ταύτην εἰς I. Hausherr, L'hésychasme, ἐν «Orientalia Christiana Periodica» 22 (1956), σελ. 277.

[14] «Εἷς οὖν τρόπος νήψεως, τὸ τὴν φαντασίαν πυκνὰ σκοπεῖν, ἤγουν τὴν προσβολήν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν σατανᾶν χωρὶς φαντασίας λογισμοὺς δημιουργεῖν καὶ παραδεικνύειν τῷ νῷ πρὸς ἀπάτην ψευδῆ. Ἕτερος δέ, τὸ ἔχειν καρδίαν βαθέως σιωπῶσαν διὰ παντὸς καὶ ἡσυχάζουσαν ἀπὸ παντὸς λογισμοῦ καὶ εὔχεσθαι. Ἄλλος, τὸ παρακαλεῖν τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς βοήθειαν συνεχῶς ἐν ταπεινώσει. Ἕτερος δὲ τρόπος, τὸ μνήμην ἔχειν θανάτου ἀδιάλειπτον τῇ ψυχῇ», Φιλοκαλία, τόμ. Α', σελ. 143· PG 93, 1485 B.

ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεύς, «τὰς πονηρὰς ἐννοίας δίκην πυλωρῶν κωλύουσιν» [15], οὕτω δὲ διατηροῦν τὸν ἄνθρωπον μακρὰν τῆς ἁμαρτίας. Ἡ νῆψις λοιπὸν ὡς γενικωτέρα προσπάθεια καθάρσεως τοῦ παθητικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ὡς εἰδικωτέρα διαρκὴς ἐπαγρύπνησις ἐπὶ τῶν λογισμῶν συνθέτει τὴν «πρᾶξιν» ἤ, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸν ὅρον Εὐαγρίου τοῦ Ποντικοῦ, τὴν «πρακτικήν», τ.ἔ. τὴν μέθοδον πνευματικῆς καθάρσεως τοῦ ἀνθρώπου [16].

Ἡ νῆψις ἀποτελεῖ τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀπάθειαν. Εὐάγριος ὁ Ποντικὸς χαρακτηρίζει τὴν ἀπάθειαν ὡς ἄνθος τῆς πρακτικῆς, θεωρεῖ δὲ τὴν ἀγάπην ἔκγονον τῆς ἀπαθείας· «ἀπαθείας ἔκγονον ἀγάπη· ἀπάθεια δέ ἐστιν ἄνθος τῆς πρακτικῆς»[17]. Ἡ ἔννοια τῆς ἀπαθείας κατέχει κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν, εἶναι δὲ εὔκολον νὰ παρερμηνευθῇ, διότι τὸ πραγματικὸν περιεχόμενόν της εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶναι τελείως διάφορον τῆς ἀρχικῆς ἐτυμολογικῆς σημασίας τῆς λέξεως. Ὁ ὅρος ἀπάθεια εἰσαχθεὶς ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν ἐσήμαινε τὴν ἀπόλυτον ψυχικὴν ἀταραξίαν, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς πλήρους ὑποταγῆς τῶν κινήσεων τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐπειδὴ κατ᾽ αὐτοὺς τὰ πάσης φύσεως πάθη ἐμποδίζουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ λόγου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀληθὴς σοφὸς ὀφείλει νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ πάσης ἐπιδράσεως τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπάθειαν. Εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ὁ Πλωτῖνος συνδέει τὴν ἀπάθειαν μετὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιώσεως· «τὴν δὴ τοιαύτην διάθεσιν τῆς ψυχῆς, καθ᾽ ἣν νοεῖ τε καὶ ἀπαθὴς οὕτως ἐστίν, εἴ τις ὁμοίωσιν λέγει πρὸς Θεόν, οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι» [18]. Παραλαβόντες οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς τὸν ὅρον αὐτὸν ἐκ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ γνωρίζοντες τὴν παράλληλον ἀνάπτυξιν τῆς περὶ ἀπαθείας διδασκαλίας εἰς τοὺς κύκλους τῶν Νεοπλατωνικῶν διεμόρφωσαν ἰδίαν περὶ ἀπαθείας διδασκαλίαν, ἡ ὁποία διαφέρει ριζικῶς τῆς θύραθεν [19].

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὀρθῶς τὴν περὶ ἀπαθείας διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὰς ἀνθρωπολογι-

---

15 Ἔνθ᾽ ἀνωτ.

16 Βλ. Κεφάλαια πρακτικὰ 50, PG 40, 1233 A.

17 Αὐτόθι 53, PG 40, 1233 B.

18 Ἐννεάδες 1, 2, 3.

19 Βλ. Γ. Μαντζαρίδου, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 78 κ.έ.

κὰς αὐτῶν προϋποθέσεις. Κατὰ τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν οὐδὲν φυσικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατ' οὐσίαν κακόν, διότι ἔχει ὡς αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς του τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός. «Πάντα καλὰ καὶ καθαρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα», σημειώνει ὁ Μ. Ἀθανάσιος· «οὐδὲν γὰρ ἄχρηστον ἢ ἀκάθαρτον ὁ τοῦ Θεοῦ πεποίηκε Λόγος»[20]. Γρηγόριος ὁ Νύσσης παρατηρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἀπαθὴς τὴν φύσιν· «τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν»[21]. Γρηγόριος δὲ ὁ Παλαμᾶς λέγει ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνέγκλητα, ὡς «παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πεποιημένα, ἵνα δι' αὐτῶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς περιπατήσωμεν»[22]. Ὁ Θεὸς οὔτε αἴτιος οὔτε δημιουργὸς τοῦ κακοῦ ἢ τῆς ἁμαρτίας εἶναι. Ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία συνιστᾷ καὶ τὸ κυρίως κακόν, «ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἤρτηται, ἐφ' ἡμῖν ὄντος ἢ ἀπέχεσθαι τῆς πονηρίας ἢ μοχθηροὺς εἶναι»[23]. Τὰ ἁμαρτωλὰ πάθη κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν προκαλοῦνται διὰ τῆς παρὰ φύσιν ἐκτροπῆς τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀρνητικὰ στοιχεῖα ἐντὸς τῆς ὑπάρξεώς του, δὲν ὑφίσταται θέμα νεκρώσεως ἢ ἐκριζώσεως ψυχικῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἀλλὰ μεταστροφῆς καὶ ἐπαναφορᾶς αὐτῶν εἰς τὸν ὀρθὸν προσανατολισμόν. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἀντιλαμβάνεταί τις εὐκόλως ὅτι ἡ ἀπάθεια κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν δὲν ἀποτελεῖ νέκρωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μεταμόρφωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θείου ἐκείνου «πάθους», τὸ ὁποῖον ἀντικαθιστᾷ καὶ ἐξαφανίζει τὸ πάθος τῆς σαρκός, φέρον ἀντ' ἐκείνου τὸν θησαυρὸν τῶν ἀρετῶν. Οὕτω Διάδοχος ὁ Φωτικῆς ὁμιλεῖ περὶ «πυρὸς ἀπαθείας»[24]. Κατὰ Ἰωάννην τὸν Σιναΐτην «ἡ ἀπάθεια τὰς ἀρετὰς κόσμον» ἔχει, ἀπαθὴς δὲ ψυχὴ εἶναι «ἡ οὕτω πιωθεῖσα ταῖς ἀρεταῖς, ὡς οἱ ἐμπαθεῖς ταῖς ἡδοναῖς»[25]. Βεβαίως ἡ ἀπάθεια δὲν συνεπάγεται καὶ ὁλοσχερῆ ὑπέρβασιν τῶν προσβολῶν τοῦ κακοῦ. Οἱ ἀπαθεῖς ὅμως ἄνθρωποι, μολονότι ὑφίστανται προσβολάς, δὲν ὑποκύπτουν εἰς αὐτάς, «ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀρετῶν, ὧν ἐκτήσαντο τῶν φανερῶν καὶ κρυπτῶν»[26].

---

[20] Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμούν, PG 26, 1169A.

[21] Κατηχητικὸς μέγας 6, PG 45, 29 B.

[22] Πρὸς Ξένην, PG 150, 1069 A.

[23] Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 5, PG 31, 337 D - 340 A.

[24] Κεφάλαια γνωστικὰ 17, ἔκδ. Weis - Liebersdorf, σελ. 22.

[25] Κλῖμαξ 29, PG 88, 1148B - 1149 A.

[26] Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγος 81, Σπετσιέρη, σελ. 310.

Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀποκρούων τὴν γνώμην τοῦ Βαρλαάμ, ὁ ὁποῖος ἐδέχετο τὴν ἀπάθειαν ὡς νέκρωσιν τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, λέγει τὰ ἑξῆς· «ἀλλ' ἡμεῖς οὐ τοῦτ' εἶναι ἀπάθειαν ἐδιδάχθημεν, ὦ φιλόσοφε, τὴν τοῦ παθητικοῦ νέκρωσιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω μετάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα καθ' ἕξιν ἐνέργειαν, ὁλικῶς ἀπεστραμμένου τὰ πονηρὰ καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς τὰ καλά, καὶ οὗτος ἡμῖν ἀπαθής, ὁ τὰς πονηρὰς ἕξεις ἀποκτησάμενος καὶ ἐν ταῖς ἀγαθαῖς πλουτήσας»[27]. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπλάσθη διὰ νὰ νεκρωθῇ, ἀλλὰ διὰ νὰ ζήσῃ. Ἡ ζωὴ ὅμως αὐτοῦ δύναται νὰ ἔχῃ εἴτε θεῖον εἴτε δαιμονικὸν χαρακτῆρα. Δαιμονικὸν δὲ χαρακτῆρα προσλαμβάνει ἡ ζωὴ ὄχι μόνον διαστρέφουσα, ἀλλὰ καὶ ἀρνουμένη τὸν προορισμόν της. Ἡ στωϊκὴ ἀπάθεια κρινομένη ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐμπαθείας, παρὰ τὴν ἡρωϊκὴν καὶ ἐντυπωσιακὴν ἐξωτερικὴν μορφήν της. Τὸ ψυχολογικὸν ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπον οἱ νηπτικοὶ Πατέρες ἀσκοῦντες τὴν νῆψιν καὶ ἐπιζητοῦντες τὴν ἀπάθειαν, εἶναι ἡ ἀποκατάστασις, τῆς ψυχῆς εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἕξιν αὐτῆς. Εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὸ παθητικὸν μέρος αὐτῆς, πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸ λογιστικόν. Ὅταν δὲν γίνεται τοῦτο, δημιουργεῖται ψυχικὴ ἀναταραχὴ καὶ προκαλοῦνται τὰ πάθη. Πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ἁρμονίας ἀπαιτεῖται ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἡγεμονίας τοῦ νοῦ εἰς τὴν ψυχήν· Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τέλειος ἄνθρωπος, ἤτοι ἀπαθής, δὲν εἶναι ὁ νεκρώσας τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς, διότι οὗτος «καὶ πρὸς τὰς θείας ἕξεις καὶ σχέσεις καὶ διαθέσεις ἔσται ἀκίνητός τε καὶ ἀνενέργητος, ἀλλ' ὁ τοῦθ' ὑποτάξας, ὥστε διὰ τοῦ πείθεσθαι τῷ νῷ, φύσει λαχόντι τὴν ἡγεμονίαν, πρὸς Θεοῦ ἀγόμενον ᾗ δέον, ἀνατείνεσθαι διὰ τῆς ἀδιαλείπτου μνήμης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ δι' αὐτῆς εἰς ἕξιν ἀφικνεῖσθαι τῆς θείας διαθέσεως καὶ εἰς ἀρίστην ἕξιν προβιβάζειν ταύτην»[28].

Προκειμένου νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς νήψεως εἰς τὴν ἀπάθειαν διέρχεται διάφορα στάδια πνευματικῆς προόδου. Κατὰ τὴν πορείαν του αὐτὴν ἐνδυναμοῦται διαρκῶς διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν ἀσκητικὴν καὶ μυστικὴν θεολογίαν ἡ πορεία αὕτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πνευματικὴν τελείωσιν περιγράφεται κατὰ ποι-

---

27. Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων 2, 2, 19, Π. Χρήστου, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 526.

28 Γρηγ. Παλαμᾶ, αὐτόθι, σελ. 527.

κίλους τρόπους. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ὁμιλεῖ περὶ τεσσάρων βαθμῶν ἀπαθείας. Πρώτη ἀπάθεια εἶναι «ἡ παντελὴς ἀποχὴ τῶν κατ' ἐνέργειαν κακῶν»· δευτέρα εἶναι «ἡ παντελὴς κατὰ διάνοιαν περὶ τὴν τῶν κακῶν συγκατάθεσιν ἀποβολὴ λογισμῶν»· τρίτη «ἡ κατ' ἐπιθυμίαν περὶ τὰ πάθη παντελὴς ἀκινησία», καὶ τετάρτη «ἡ καὶ αὐτῆς τῆς ψιλῆς τῶν παθῶν φαντασίας παντελὴς κάθαρσις». Ὅταν ὁ ἄνθρωπος διέλθῃ τὰ τέσσαρα αὐτὰ στάδια τῆς ἀπαθείας, ἤτοι ὅταν χωρισθῇ παντελῶς ἀπὸ πάσης κακῆς πράξεως, ἀπὸ παντὸς κακοῦ συλλογισμοῦ, ἀπὸ πάσης κακῆς ἐπιθυμίας καὶ πάσης πονηρᾶς φαντασίας, ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων καὶ κατευθύνεται «πρὸς τὴν θείαν καὶ εἰρηνικὴν τῶν νοητῶν λῆξιν»[29]. Εἶναι φανερὸν ἐνταῦθα ὅτι οἱ διάφοροι βαθμοὶ ἀπαθείας περιγράφουν τὴν διὰ τῆς νήψεως, ὑπὸ τὴν γενικωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, πορείαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τελείωσιν. Μόνον οὕτω δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ καθαρθῇ πραγματικῶς καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος παριστῶν εἰς τὰς τριάκοντα βαθμίδας τῆς Κλίμακός του τὰ στάδια τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου τοποθετεῖ εἰς τὴν κορυφὴν τὴν ἀγάπην. Ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐνταῦθα ταυτίζεται μετὰ τῆς ἀπαθείας, ἀπὸ τῆς ὁποίας διακρίνεται μόνον κατὰ τὸ ὄνομα[30]. Ὅπως ὅμως ἡ ἀγάπη, οὕτω καὶ ἡ ἀπάθεια ἔχει διαφόρους διαβαθμίσεις. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ὁ Ἰωάννης ὁμιλεῖ περὶ διαφόρων σταδίων ἀπαθείας· «ἔστιν ἀπαθὴς καὶ ἀπαθοῦς ἀπαθέστερος»[31]. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν καθημερινὴ προσπάθεια πρὸς πνευματικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπίτευξιν πλήρους ἀπαθείας.

Πρέπει τέλος νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἡ ἀπάθεια, εἰς τὴν ὁποίαν δύναται οὗτος νὰ φθάσῃ, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν φύσιν του. Τοῦτο ὑπογραμμίζων καὶ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέγει ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτυγχανομένη ἀπάθεια δὲν εἶναι ἀγγελική, ἀλλὰ ἀνθρωπίνη· «ἀπάθεια γοῦν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἀγγέλων, ἀλλ' ἀνθρωπίνη ζητεῖται»[32]. Ἂν ὅμως καὶ διὰ τοὺς εἰς τὴν ἔρημον διαβιοῦντας ἡ ἀπάθεια

---

[29] Πρὸς Θαλάσσιον 55, PG 90, 544 CD.

[30] «Ἀγάπη καὶ ἀπάθεια καὶ υἱοθεσία τοῖς ὀνόμασι καὶ μόνοις διακέκριται. Ὡς φῶς καὶ πῦρ καὶ φλὸξ εἰς μίαν συντρέχουσιν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ περὶ τούτων νόει», Κλῖμαξ 30, PG 88, 1156B.

[31] Κλῖμαξ 29, PG 88, 1148D.

[32] Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων 1, 3, 49, Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 460.

εἶναι σχετικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ πλαίσια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κατὰ πολὺ σχετικωτέρα θὰ εἶναι διὰ τοὺς χριστιανοὺς τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται νὰ προσανατολίσουν ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών των τὴν ζωήν των πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως σημαίνει ὅτι ὁ ἐντὸς τοῦ κόσμου ἀναστρεφόμενος ἄνθρωπος ἀποκλείεται ἐκ τῶν προτέρων ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπαθείας. Ἡ νῆψις, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀπαθείας, πρέπει νὰ ἀσκῆται ὑπὸ πάντων τῶν πιστῶν, διότι συνιστᾷ κοινὸν καθῆκον αὐτῶν καὶ ὄχι ἠθικὴν πολυτέλειαν. Τοῦτο διαπιστοῦται ἰδίως εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου, ὅπου οὗτος καυτηριάζων ὄχι μόνον τὰς κακὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμοὺς «αἴρει τὴν μεταξὺ ἁπλῆς διανοητικῆς ἐπεξεργασίας καὶ πράξεως διαφορὰν ἐξ ἐπόψεως ἁμαρτητικῆς δυνάμεως, διδάσκων ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ ἰσοδυνάμου ἁμαρτίας»[33].

Ἀσκῶν ὁ ἄνθρωπος τὴν νῆψιν καὶ πολεμῶν κατὰ τῶν παθῶν αἰσθάνεται ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν, εἰρήνην καὶ χαράν. Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ προαίσθησις τῶν βιωμάτων αὐτῶν προεκάλεσαν εἰς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν νηπτικὴν Θεολογίαν, ὅπου δύνανται οὗτοι νὰ εὕρουν πραγματικὴν βοήθειαν. Οἱ ἱεροὶ Νηπτικοὶ ἠρεύνησαν ἐπιμελῶς τὰ μυστηριώδη βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ὡμίλησαν περὶ αὐτῆς μετὰ ἀληθοῦς σοφίας. Δὲν ἀποτελεῖ δὲ ὑπερβολὴν νὰ εἴπωμεν ὅτι οὗτοι ἐμελέτησαν καὶ ἐγνώρισαν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου «ὅσον οὐδεὶς ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἀσχοληθέντων περὶ αὐτήν»[34]. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἱεροὺς Νηπτικοὺς κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἀποτελεῖ πραγματικὴν ἀκτῖνα ἐλπίδος καὶ συνιστᾷ τὴν ὀρθοτέραν ἀντίδρασιν πρὸς τὸ καταστρεπτικὸν πνεῦμα τῆς ἀλογίστου ἐξωστρεφείας, ἐκ τῆς ὁποίας ὑποφέρει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος.

---

[33] Ἰ. Κορναράκη, Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας, ἐν «Ἀθωνικῇ πολιτείᾳ», Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 470.

[34] Αὐτόθι, σελ. 434.

Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΟΡΘΡΟΥ *

Ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ
Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

Β΄

Ἂς ἀσχοληθῶμεν ἤδη δι' ὀλίγων καὶ μὲ τὸν ὄρθρον τοῦ βυζαντινοῦ λειτουργικοῦ τύπου, τὸν κρατοῦντα εἰς τὴν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν.

Ἐν τῷ βυζαντινῷ λειτουργικῷ τύπῳ διεμορφώθησαν δύο παντελῶς ἀνεξάρτητοι, σαφῶς δὲ ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμεναι ὀρθριναὶ ἀκολουθίαι. Ἀμφότεραι ἔσχον τὴν τελικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' οὐδετέρα ἐξ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀσματικοῦ ἢ κοσμικοῦ καὶ τοῦ μοναχικοῦ ἢ μοναστικοῦ ὄρθρου. Ὁ πρῶτος πιθανὸν ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἦτο δὲ ἐν χρήσει εἰς πάντας τοὺς καθεδρικοὺς καὶ τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι σχεδὸν καὶ τοῦ Θ΄ αἰῶνος. Διετήρει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀσματικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν, ἤτοι ἤρχιζε διὰ τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ...», ἐψάλλετο ἀπαραιτήτως τῇ συμμετοχῇ ἱερέως, μέρος αὐτοῦ ἐψάλλετο εἰς τὸν νάρθηκα, ἀπετελεῖτο κυρίως ἐξ ἀντιφωνικῶς ψαλλομένων ψαλμῶν μετ' ἐφυμνίων καὶ ἐξ ἐλαχίστων τροπαρίων. Τὸ Ψαλτήριον διῃρεῖτο εἰς ἑξήκοντα ὀκτὼ ἀντίφωνα μετ' εἰδικῶν ἐφυμνίων, μὴ τηρουμένης πάντοτε τῆς ἀριθμητικῆς σειρᾶς τῶν ψαλμῶν, παραλειπομένων καὶ τῶν σταθερῶς εἰς ἑκάστην ἀκολουθίαν ἐπαναλαμβανομένων ψαλμῶν. Πάντα τὰ ἐν αὐτῷ πλὴν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τῶν εὐχῶν καὶ αἰτήσεων ἐψάλλοντο, διὸ καὶ ἡ τέλεσις αὐτοῦ ἀπῄτει τὴν συμμετοχὴν πολυμελῶν καὶ καλῶς ἐξησκημένων χορῶν.

Ἰδοὺ τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς:

Ὁ ἱερεὺς ἐθυμία ὅλον τὸν ναόν. Εἶτα ἱστάμενος πρὸ τῶν κεκλεισμένων βασιλικῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ ἐν τῷ νάρθηκι ηὐλόγει τὸν Θεὸν διὰ τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...» καὶ ἔλεγε τὰ εἰρηνικά. Ἀκολούθως ἐψάλλοντο οἱ τρεῖς ψαλμοὶ μετ' ἐφυμνίων, ὁ 3ος («Κύριε τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με...»), ὁ 62ος («ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω...») καὶ ὁ 133ος («Ἰδοὺ δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον ...»). Ἐστιχολογεῖτο ἀκολούθως ὁ Ἄμωμος (118ος ψαλμὸς «Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ...») εἰς τρία ἀντίφωνα μετ' ἐφυμνίων καὶ εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοῦ στίχους καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸν στίχον «Εἰσέλθοι τὸ ἀξίωμά μου ἐνώπιόν σου, Κύριε...» (στχ. 170ὸς) ἀνοι-

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 134 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

γομένων τῶν πυλῶν ἐγίνετο ἡ εἴσοδος ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναόν, προπορευομένου τοῦ ἱερέως μετὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἁπτομένων τριῶν λαμπάδων. Ὁ σταυρὸς ἐπήγνυτο εἰς τὸν ἄμβωνα καὶ παρ' αὐτὸν συνεχίζετο ἡ ἀκολουθία. Ἐστιχολογεῖτο ἡ Η΄ βιβλικὴ ᾠδὴ («Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον...») μετ' ἐφυμνίου, ἀνεγινώσκετο τὸ συναξάριον τῆς ἡμέρας καὶ ἐψάλλετο ὁ 50ὸς ψαλμὸς μετὰ πεντηκοσταρίου, τὸ «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...», ὁ πολυέλεος, ἡ ἐκλογή, ἡ Θ΄ βιβλικὴ ᾠδή, οἱ τρεῖς ψαλμοὶ τῶν αἴνων (148ος, 149ος καὶ 150ὸς) καὶ ἡ μεγάλη δοξολογία, ἐγίνετο ἡ εἴσοδος τῶν ἱερέων, ἐψάλλετο τὸ ἀναστάσιμον προκείμενον «Ἀνάστηθι Κύριε ὁ Θεός μου...» καὶ ἠκολούθει ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἀναστασίμου ἑωθινοῦ εὐαγγελίου ἀπ' ἄμβωνος. Ἡ ὅλη ἀκολουθία κατεκλείετο διὰ διακονικῶν αἰτήσεων, εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας καὶ ἀπολύσεως. Μικραὶ συναπταὶ μετ' εὐχῶν καὶ ἐκφωνήσεων προηγοῦντο ἑκάστου ψαλμοῦ ἢ ὁμάδος ψαλμῶν, τῶν ἀντιφώνων.

Ὁ μοναχικὸς ὄρθρος εἶχε πατρίδα τὰ Ἱεροσόλυμα, διεμορφώθη δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν μοναστικῶν ἀκολουθιῶν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, διὸ καὶ τὸ τυπικὸν τοῦτο ἐκαλεῖτο «τοῦ ἁγίου Σάββα», «Ἱεροσολυμίτης» ἢ «Ἁγιοπολίτης». Ἐντεῦθεν διεδόθη εἰς πάσας τὰς μονὰς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς Κωνσταντινουπολιτικάς, ὅπου, εἰς τὴν μονὴν ἰδίᾳ τῶν Στουδίου, ὑπέστη τὴν τελικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ὄρθρου τούτου, τὰ ὁποῖα διαστέλλουν αὐτὸν τοῦ ἀσματικοῦ, ἦσαν ἡ ἔναρξις διὰ τοῦ «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...», ἡ μικρὰ συμμετοχὴ τοῦ ἱερέως, μὴ οὖσα μάλιστα πάντοτε ἀπαραίτητος, ἡ ἀνάγνωσις τῶν ψαλμῶν ἀντὶ τῆς ψαλμῳδίας αὐτῶν, ἡ εἰς εἴκοσι καθίσματα καὶ ἑξήκοντα στάσεις διαίρεσις τοῦ Ψαλτηρίου καὶ ἡ συνεχὴς κατὰ διαδοχὴν καὶ κατ' ἀριθμητικὴν σειρὰν ψαλμῳδία ἢ ἀνάγνωσις αὐτοῦ, ἄνευ ἐφυμνίων, μὴ παραλειπομένων καὶ τῶν σταθερῶν ψαλμῶν ἑκάστης ἀκολουθίας καὶ τέλος ἡ ἀφθονία τῶν τροπαρίων καὶ τῶν κανόνων καὶ τοῦ ὑμνογραφικοῦ ἐν γένει στοιχείου, τὸ ὁποῖον, παρεμβαλλόμενον εἰς τὴν στιχολογίαν τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν βιβλικῶν ᾠδῶν, κατέστησε τὸν μοναχικὸν ὄρθρον ἀσματικώτερον τοῦ ἀσματικοῦ.

Τὸ διάγραμμα αὐτοῦ, σαφῶς διάφορον τοῦ ἀσματικοῦ, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μετὰ τὸ «Εὐλογητὸς ὁ Θεός...» καὶ τὸ τρισάγιον ἐψάλλετο ἡ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως δίψαλμος ἀκολουθία (ψαλμὸς 19ος «Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως...» καὶ 20ὸς «Κύριε ἐν τῇ δυνάμει σου

εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς...») μετὰ τῶν τριῶν βασιλικῶν τροπαρίων («Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου...», «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ ἑκουσίως...» καὶ τὸ θεοτοκίον «Προστασία φοβερὰ καὶ ἀκαταίσχυντε...»), ἐγίνετο αἴτησις ὑπὲρ τῶν βασιλέων καὶ ἐκφώνησις. Διὰ τοῦ «Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ...» ἤρχετο ὁ κυρίως ὄρθρος. Προετάσσετο ἡ ψαλμῳδία ἢ ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἓξ θρηνητικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ψαλμῶν τοῦ ἑξαψάλμου εἰς στάσεις δύο (ψαλμ. 3ου «Κύριε τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με...», 37ου «Κύριε, μὴ τῷ ξυμῷ σου ἐλέγξῃς με...», 62ου «Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω...» καὶ 87ου «Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου...», 102ου «Εὐλόγει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον καὶ πάντα τὰ ἐντός μου...», 142ου «Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι τὴν δέησίν μου...»), τὸ «Θεὸς Κύριος...» (ψαλμ. 117) μετὰ τῶν ἀπολυτικίων ἢ ἡ ᾠδὴ τοῦ Ἡσαΐου μετὰ τῶν τριαδικῶν, ἡ στιχολογία δύο ἢ τριῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτῆρος μετὰ τῶν τροπαρίων καθισμάτων, ὁ 50ὸς ψαλμός, αἱ ἐννέα βιβλικαὶ ᾠδαὶ μετὰ τῶν τροπαρίων αὐτῶν (τῶν κανόνων), τὰ ἐξαποστειλάρια ἢ τὰ φωταγωγικά, οἱ τρεῖς ψαλμοὶ τῶν αἴνων μετὰ τῶν στιχηρῶν αὐτῶν, ἡ μεγάλη δοξολογία ἢ τὸ «Σοὶ δόξα πρέπει» κλπ. μετὰ τῶν ἀποστίχων, αἱ τελικαὶ αἰτήσεις καὶ ἡ ἀπόλυσις. Μετὰ τὴν ψαλμῳδίαν τῶν καθισμάτων κατὰ τὰς Κυριακὰς παρενεβάλλοντο ὁ πολυέλεος, ἡ ὑπακοή, τὰ ἀντίφωτα τῶν ἀναβαθμῶν, τὸ προκείμενον καὶ τὸ ἀναστάσιμον εὐαγγέλιον.

Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἀκανθῶδες πρόβλημα τῆς κοινῆς ἢ μὴ προελεύσεως τῶν δύο τούτων ἀκολουθιῶν. Ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ ἔχουν ὑποστηρικτὰς σοβαρὰ καὶ σεβαστὰ πρόσωπα. Βεβαίως ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα μεταξὺ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν δύο τούτων τύπων, ἀλλ' αὐτὰ δύναται νὰ ὀφείλωνται εἰς τὸ κοινὸν θέμα καὶ τὴν κοινὴν ἀρχικὴν καταβολήν, ἥτις συνδέει, ὅπως εἴδομεν, τοὺς ὄρθρους ὅλων τῶν λειτουργικῶν τύπων. Δύνανται ὅμως ταῦτα νὰ ἑρμηνευθοῦν καὶ διαφόρως. Ἡ συνύπαρξις τῶν δύο ἀκολουθιῶν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ γεωγραφικοῦ χώρου ἦτο ἑπόμενον νὰ εὐνοήσῃ ἀμοιβαίας ἐπιδράσεις. Καὶ τοιαῦται ὑπάρχουν ἀρκεταί. Πρόχειρον παράδειγμα ἡ περὶ τὸ ἑωθινὸν εὐαγγέλιον ἀναστάσιμος ἀκολουθία τῶν Κυριακῶν καὶ ἡ ὁμὰς τῶν δώδεκα εὐχῶν τοῦ ὄρθρου, στοιχεῖα ἀνήκοντα κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν εἰς τὸν ἀσματικὸν ὄρθρον καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰσελθόντα εἰς τὸν μοναχικόν. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τις καὶ μερικὰς εἰδοποιοὺς διαφορὰς τῶν δύο ἀκολουθιῶν. Τὴν διάφορον ἐπὶ παραδείγματι διάταξιν τοῦ διαγράμματος αὐτῶν, τὸν διάφορον τρόπον κατανομῆς καὶ στιχολογίας τοῦ Ψαλτηρίου, τὴν χρῆσιν τῶν τροπαρίων κλπ.

Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ θέμα τοῦτο, ἐν τῷ Βυζαντίῳ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονομαχίας ὑπῆρχον ἀμφότεροι οἱ τύποι τοῦ ὄρθρου ἐν παραλλήλῳ χρήσει, ὁ μὲν ἀσματικὸς εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς ναούς, ὁ δὲ μοναχικὸς εἰς τὰς μονάς. Ἀπὸ τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἁρμονικὴ συνύπαρξις διεσαλεύθη καὶ ἤρχισε σφοδρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο τούτων τυπικῶν. Ἡ νίκη τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι σθεναρῶς ὑπεστήριξαν τὴν ὀρθοδοξίαν, οἱ ἐξ αὐτῶν λαμβανόμενοι ἐπίσκοποι καὶ αἱ φιλομοναχικαὶ τάσεις τοῦ θρησκεύοντος λαοῦ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ριφθῇ ἡ ψῆφος τῆς προτιμήσεως ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ τυπικοῦ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ αἴγλη τῶν ἁγίων Τόπων, τῶν ὁποίων αἱ ἀκολουθίαι ἀπετέλουν πάντοτε ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν. Ἀλλ' ὁ μοναστικὸς ὄρθρος κατέστη προσφιλέστερος εἰς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν καὶ λόγῳ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ δομῆς. Ὁ ὑμνογραφικὸς αὐτοῦ πλοῦτος, μὲ τὴν ἀφθονίαν τῶν τροπαρίων καὶ τῶν κανόνων δὲν «ἔτερπε» μόνον τὸν Θεόν, κατὰ τὸ τροπάριον [41], ἀλλὰ καὶ τοὺς συρρέοντας εἰς τὸν ναὸν πιστούς. Ἐξ ἄλλου ἡ εὐλάβεια τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὰς ἑορτὰς τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους εὕρισκε πλουσίαν τροφὴν εἰς τὰς ἀκολουθίας τοῦ μοναχικοῦ τυπικοῦ. Ὁ ἀσματικὸς ὄρθρος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μοναστικόν, ἦτο δύσκαμπτος καὶ λόγῳ τῶν ἐλαχίστων τροπαρίων του ἐλάχιστα διέφερε καὶ πολὺ ὀλίγον ἐπηρεάζετο ἐκ τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους. Ὁ ἀναστάσιμος ἦτο σχεδὸν ὅμοιος πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν, ὁ τῶν Χριστουγέννων σχεδὸν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν Θεοφανείων, ὁ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐλάχιστα διέφερε τοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Οἱ λόγοι οὗτοι, συνεπικουρούσης καὶ τῆς βαθμιαίας ψύξεως τοῦ ἀρχικοῦ ζήλου, τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τῆς ἐλαττώσεως τοῦ προσωπικοῦ τῶν ναῶν καὶ τῆς ἐν γένει παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας, συνετέλεσαν εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐγκατάλειψιν μετὰ τῶν ἄλλων ἀκολουθιῶν τοῦ ἀσματικοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου. Οὗτος διετηρήθη μόνον, ἐν μὲν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἁλώσεως ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ μετ' αὐτὴν μόνον τρὶς τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1430). Ὁ τελευταῖος πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Συμεὼν († 1429) κατέβαλε τὴν

---

[41] Δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν Ἐγκαινίων (13 Σεπτεμβρίου).

ὑστάτην προσπάθειαν διατηρήσεως τοῦ ᾀσματικοῦ ὄρθρου, συγκεράσας αὐτὸν μετὰ στιχηρῶν καὶ κανόνων καὶ περικόψας ψαλμικά τινα ἀντίφωνα.

Ἡ βυζαντινὴ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, τὴν ὁποίαν ἐν σκιαγραφίᾳ μόνον εἴδομεν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας ἐν συντόμῳ περιεγράψαμεν, παρουσιάζει ποικιλίαν προβλημάτων. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἔτυχον μακρᾶς καὶ ἐνδελεχοῦς μελέτης, ἄλλα μένουν ἀκόμη ἀδιερεύνητα. Τὰ πλεῖστα ὅμως τούτων δὲν μᾶς παρέδωσαν ἀκόμη τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεώς των. Ἡ συγκριτικὴ ἐξ ἄλλου ἐξέτασις τῆς ἀκολουθίας τοῦ βυζαντινοῦ ὄρθρου πρὸς τὰς παραλλήλους ἀκολουθίας τῶν ἄλλων λειτουργικῶν τύπων διεφώτισε πολλὰ προβλήματα καὶ ἤνοιξε νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀκολουθίας ταύτης. Ἡ ἐξέτασις ὅμως ὅλων τῶν θεμάτων καὶ τῶν προβλημάτων τούτων θὰ ἀπήτει χρόνον μακρὸν καὶ πολλὰ παρομοίου μήκους μαθήματα. Ἐνδεικτικῶς μόνον ἐπισημαίνομεν τινὰ ἐξ αὐτῶν:

Ποία εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀρχαίου μοναχικοῦ μεσονυκτικοῦ πρὸς τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου τοῦ διήκοντος μέχρι τῆς στιχολογίας τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτῆρος συμπεριλαμβανομένων; Διασώζει τοῦτο τὴν ἀρχαίαν μορφὴν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ἐνταχθέντος εἰς ἄγνωστον ποίαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, ὡς φρονοῦν τινές, ἢ ὄχι;

Ποία εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἑξαψάλμου καὶ πῶς καὶ διὰ ποίους λόγους διεμορφώθη οὗτος καὶ ποία ἡ σχέσις του πρὸς τὸν ἀρμενικὸν τετράψαλμον καὶ τὰς τριψάλμους ἢ μονοψάλμους ἀκολουθίας τῶν ἄλλων λειτουργικῶν τύπων;

Ποία εἶναι ἡ ἀληθὴς θέσις τῶν δώδεκα εὐχῶν τοῦ ὄρθρου καὶ πῶς ἐκ τῆς ᾀσματικῆς ἀκολουθίας εἰσῆλθον αὗται εἰς τὴν μοναχικήν;

Ποία ἡ θέσις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐναρκτηρίου βασιλικῆς ἀκολουθίας;

Ποία ἡ ἀρχικὴ διάταξις τῆς ψαλμῳδίας τῶν βιβλικῶν ᾠδῶν;

Τίς ὁ ἀκριβὴς προορισμὸς καὶ ποία ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοῦ ὄρθρου, ἤτοι τῆς ὑπακοῆς, τοῦ προκειμένου, τῶν ἀναβαθμῶν, τοῦ ἐξαποστειλαρίου κλπ.;

Ποία ἡ θέσις τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου καὶ τῆς περὶ αὐτὸ ἀναστασίμου ἀκολουθίας;

Ποία ἦτο ἡ ἀρχικὴ Ἱεροσολυμιτικὴ μορφὴ τοῦ μοναχικοῦ ὄρθρου καὶ μέχρι ποίου σημείου διήκει ἡ Κωνσταντινουπολιτικὴ αὐτῆς ἐπεξεργασία;

Ποῖα ἀκριβῶς στοιχεῖα τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου εἰσῆλθον εἰς τὴν μοναχικὴν καί, ἀντιστρόφως, ποῖα στοιχεῖα τῆς μοναχικῆς εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀσματικήν;

Ἱστάμεθα εἰς ἓν μόνον ἐκ τῶν προβλημάτων τούτων:

Εἰς τὰ Εὐχολόγια, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὰ Ὡρολόγια, τὰ ὁποῖα πιστότερον διασώζουν τὴν ἀρχαιοτέραν μορφὴν τοῦ μοναχικοῦ βυζαντινοῦ ὄρθρου, εὕρηται σειρὰ δώδεκα εὐχῶν, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἑξαψάλμου, ἀσκεπὴς ἱστάμενος πρὸ τῆς ἁγίας τραπέζης. Μέρος αὐτῶν ἀναγινώσκεται πρὸ τῶν ὡραίων πυλῶν ἢ πρὸ τῆς δεσποτικῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὸ «Δόξα» τῆς πρώτης στάσεως τοῦ ἑξαψάλμου. Αἱ εὐχαὶ αὗται φέρουν τὸν τίτλον «Εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου» ἢ «Εὐχαὶ ἑωθιναὶ» καὶ πρὸς τὸν τίτλον τοῦτον ἀνταποκρίνεται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὸ περιεχόμενόν των. Αἱ τρεῖς πρῶται εἶναι νυκτεριναὶ εὐχαί [42]. Εἰς τὸ τέλος τῆς τρίτης ὑπάρχει ἡ δέησις «δὸς ἡμῖν ἰδεῖν τὸν ὄρθρον καὶ τὴν ἡμέραν, ἵνα σοι τὰς ἑωθινὰς ἀναπέμπωμεν εὐχάς». Τὸ περιεχόμενον τῶν ἑπομένων εὐχῶν Δ′, Ε′, Ϛ′, Ζ′ καὶ Η′ πάλιν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξανάστασιν καὶ τὴν ἑωθινὴν δοξολογίαν [43]. Ἡ Θ′ πάλιν εἶναι ἡ αὐτή, μέ τινας διαφόρους ἀναγνώσεις, πρὸς τὴν εὐχὴν τὴν λεγομένην πρὸ τοῦ εὐαγγελίου τῆς λειτουργίας καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῆς «κατανοήσεως τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων». Ἡ Ι′ εἶναι εὐχὴ μετανοίας, ἐντόνως ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ [44]. Ἡ ΙΑ′ ὁμιλεῖ περὶ τῆς δοξολογίας

---

[42] Βλ. τὰς φράσεις: «τῷ ἐξαναστήσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν» εὐχῆς Α′ καὶ «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ ὁ Θεὸς» Β′ καὶ Γ′ εὐχῆς.

[43] Βλ. τὰς φράσεις: «ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὁ ἀναπαύσας ἡμᾶς ἐν τῷ τῆς νυκτὸς ὕπνῳ καὶ διαναστήσας... ἀνάδειξον ἡμᾶς υἱοὺς φωτὸς καὶ ἡμέρας» εὐχῆς Δ′, «πρόσδεξαι πάντων ἡμῶν τὰς ἑωθινὰς δεήσεις... τῶν ἀγρυπνούντων καὶ ψαλλόντων» εὐχῆς Ε′, «ὅτι διανέπαυσας ἡμᾶς ἐν τῷ παρελθόντι τῆς νυκτὸς μέτρῳ καὶ διήγειρας ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν... τῶν ἐν νυκτὶ πρὸς σὲ βοώντων» εὐχῆς Ϛ′, «ὁ ἐξαναστήσας ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν» εὐχῆς Ζ′, «ὁ τὴν τοῦ ὕπνου ῥαθυμίαν ἀποσκεδάσας ἀφ' ἡμῶν... τοῦ ἐν νυκτὶ ἐπᾶραι τὰς χεῖρας ἡμῶν... τὰς νυκτερινὰς λατρείας... καὶ δὸς τοῦ καταντῆσαι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας» εὐχῆς Η′.

[44] Βλ. τὰς φράσεις: «ὁ διὰ μετανοίας ἄφεσιν τοῖς ἀνθρώποις δωρησάμενος... τὴν τοῦ προφήτου Δαυὶδ μετάνοιαν... ἐλέησον κατὰ τὸ μέγα σου ἔλεος καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὰ ἀνομήματα ἡμῶν· ὅτι σοὶ ἡμάρτομεν, Κύριε, τῷ καὶ τὰ ἄδηλα καὶ κρύφια τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων γινώσκοντι... καρδίαν δὲ καθαρὰν κτίσας ἐν ἡμῖν καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξας ἡμᾶς καὶ τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου γνωρίσας ἡμῖν, μὴ ἀπορ-

τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν κτισμάτων, ὡς καὶ οἱ ψαλμοὶ τῶν αἴνων [45]. Ἡ ΙΒ΄ τέλος, ἀρχομένη διὰ τῆς φράσεως τῆς δοξολογίας «Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν», συνιστᾷ δέησιν ὑπὲρ τῆς κατὰ Θεὸν διελεύσεως τῆς ἡμέρας [46]. Ἑκάστη εὐχὴ κατακλείεται δι' ἰδίας ἐκφωνήσεως, ἥτις ὅμως κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν (αἱ εὐχαὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ὑπάγονται εἰς τὴν ἰδίαν περίπτωσιν) ἀναγινώσκονται καὶ αὗται μετὰ τῶν εὐχῶν μυστικῶς.

Ἡ ἀνωμαλία εἶναι ἐξόφθαλμος. Ἡ μακρὰ αὕτη σειρὰ τῶν εὐχῶν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει, ὅπως θὰ ἦτο φυσικόν, πρὸς τὸ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν ψαλλόμενον ὑπὸ τοῦ χοροῦ μέρος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, ἤτοι τοῦ ἑξαψάλμου. Ποικίλα θέματα συνωθοῦνται ἐντὸς αὐτῶν. Εἰς πάντα μετὰ λόγου ἀναγινώσκοντα ἢ παρακολουθοῦντα τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου θὰ γεννηθοῦν πολλὰ εὔλογα ἐρωτήματα: Διατὶ αἱ εὐχαὶ αὗται ἀναγινώσκονται μυστικῶς; Διατὶ καὶ αἱ ἐκφωνήσεις αὐτῶν ἀναγινώσκονται ὡσαύτως μυστικῶς; Διατὶ ἀναγινώσκεται κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἡ μακρὰ αὕτη σειρὰ τῶν εὐχῶν καὶ ποία ἡ ἀνταπόκρισις αὐτῶν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου καὶ πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα αὐτῆς; Πόθεν αὗται προῆλθον; Πῶς καὶ διατὶ ἐτέθησαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην; Τὰ προβλήματα ταῦτα ἀπησχόλησαν ἐκ τῶν παλαιοτέρων μὲν Συμεὼν τὸν Θεσσαλονίκης [47] καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων τὸν Ἀμβρόσιον Σταυρινόν [48], τὸν Εὐάγγελον Ἀντωνιάδην [49] καὶ

ρίψῃς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ προσώπου σου... προσφέρειν σοι θυσίαν δικαιοσύνης καὶ ἀναφορὰν ἐν τοῖς ἁγίοις σου θυσιαστηρίοις».

[45] Βλ. τὰς φράσεις: «ὁ τὰς νοερὰς καὶ λογικὰς ὑποστησάμενος δυνάμεις... πρόσδεξαι ἡμῶν μετὰ τῶν κτισμάτων σου πάντων τὴν κατὰ δύναμιν δοξολογίαν... ὅτι σοι κάμπτει πᾶν γόνυ ἐπιγείων, ἐπουρανίων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα πνοὴ καὶ κτίσις ὑμνεῖ... ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν».

[46] Βλ. τὰς φράσεις: «πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν... πρὸς σὲ καταφεύγομεν... ἵνα ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντες τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν σου... ὅτι παρά σοί ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς».

[47] Διάλογος κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων... τῶν ἱερῶν τελετῶν τε καὶ μυστηρίων πάντων τῆς Ἐκκλησίας», κεφ. ΤΑ΄. ΤΜΖ΄, Migne PG 155, 553D-556A. 628BC. 629D.

[48] Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἀκολουθίαις εὐχῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1923.

[49] Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου εὐχῶν, BNJ, τ. 13 (1936-1937), σελ. 245-280. Περὶ τοῦ ᾀσματικοῦ ἢ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονυκτίου προσευχῆς, ἐν Ἀθήναις 1951.

τὸν Καθηγητὴν Παναγιώτην Τρεμπέλαν [50]. Κατόπιν μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου μελέτης εὑρέθησαν αἱ λύσεις.

Κατ' ἀρχὴν παρετηρήθη ὅτι, παρὰ τὰ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ εἰθισμένα αἱ ἐκφωνήσεις, αἱ λεγόμεναι εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ὄρθρου, πλὴν μιᾶς, τῆς ἐκφωνήσεως τῆς εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας, στεροῦνται ἰδίων εὐχῶν. Ἀλλ' αἱ αὐταὶ ἐκφωνήσεις ἀπαντοῦν εἰς τὸ τέλος τινῶν ἐκ τῶν εὐχῶν τοῦ ὄρθρου. Οὕτως ἡ μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν (τὰ εἰρηνικὰ) ἐκφώνησις «Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα...» εὕρηται εἰς τὸ τέλος τῆς Α' εὐχῆς. Ἡ μετὰ τὴν Α' στιχολογίαν τοῦ Ψαλτηρίου «Ὅτι σὸν τὸ κράτος...» ἀποτελεῖ τὴν ἐκφώνησιν τῆς Γ' εὐχῆς. Ἡ μετὰ τὰ εὐλογητάρια «Ὅτι ηὐλόγηταί σου τὸ ὄνομα...» τὴν ἐκφώνησιν τῆς Η' εὐχῆς. Ἡ μετὰ τὴν Γ' ᾠδὴν τῶν κανόνων «Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν...» εὕρηται εἰς τὸ τέλος τῆς Ε' εὐχῆς. Ἡ μετὰ τὴν ϛ' ᾠδὴν «Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεὺς τῆς εἰρήνης...» εἰς τὸ τέλος τῆς ϛ' εὐχῆς. Τέλος ἡ πρὸ τῶν αἴνων «Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν...» εἰς τὸ τέλος τῆς ΙΑ' εὐχῆς. Ἐπὶ πλέον παρετηρήθη ὅτι εὐχαί τινες εἶχον ἄμεσον σχέσιν ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου πρὸς ὡρισμένα τμήματα τῆς ἀκολουθίας. Οὕτως ἡ Θ' εὐχὴ θὰ ἠδύνατο νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα τοῦ ὄρθρου, ἡ Ι' πρὸς τὸν 50ὸν ψαλμόν, τοῦ ὁποίου φράσεις ὁλοκλήρους ἐνσωματοῖ, ἡ ΙΑ' διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πρὸς τοὺς ψαλμοὺς τῶν αἴνων καὶ ἡ ΙΒ' πρὸς τὴν δοξολογίαν. Ἀλλ' ἡ λύσις εὑρίσκετο μακρὰν ἀκόμη. Οὔτε πάντων τῶν εὐχῶν αἱ ἐκφωνήσεις εὑρίσκοντο ἐν τῇ σημερινῇ ἀκολουθίᾳ, οὔτε διὰ πάσας τὰς ἐκφωνήσεις ὑπῆρχεν ἀντίστοιχος εὐχή, οὔτε διὰ πάσας τὰς εὐχὰς ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ἀντιστοιχία τις πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς ἀκολουθίας, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοὐλάχιστον ὑπὸ τὴν ὁποίαν αὕτη εἶναι σήμερον ἐν χρήσει.

Ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ χειρόγραφα καθίστατο ἀπαραίτητος. Ταῦτα ὑπεβοήθησαν σημαντικῶς τὴν λύσιν. Πρὸ ἑκάστης εὐχῆς ἐτίθετο συνήθως πλὴν τῆς ἀριθμήσεως («Εὐχὴ πρώτη», «Εὐχὴ δευτέρα» κ.ο.κ.) καὶ διαφωτιστικός τις ὑπότιτλος. Οὕτως ἡ Α' εὐχὴ χαρακτηρίζεται ὡς «Εὐχὴ ἀντιφώνου Α'», ἡ Β' «Εὐχὴ ἀντιφώνου Β'», ἡ Γ' «Εὐχὴ ἀντιφώνου Γ'», ἡ Δ' «Εὐχὴ ἀντιφώνου Δ'», ἡ Ε' «Εὐχὴ ἀντιφώνου Ε'», καὶ ἡ ϛ' «Εὐχὴ ἀντιφώνου ϛ'». Αἱ λοιπαὶ ἔφερον διαφόρους ὑποτίτλους: «Εὐχὴ Β' στιχολογίας» ἡ Ζ', «Εὐχὴ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ὄρ-

---

[50] Αἱ εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, Μικρὸν Εὐχολόγιον, τ. Β', Ἀθῆναι 1955, σελ. 147 - 274.

θρου» ἡ Θ', «Εὐχὴ τοῦ πεντηκοστοῦ» ἡ Ι', «Εὐχὴ τῶν αἴνων» ἢ «εἰς τοὺς αἴνους» ἡ ΙΑ' καὶ «Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως» ἡ ΙΒ'. Οὕτως ἐλύετο τὸ πρόβλημα τινῶν ἐκ τῶν εὐχῶν, περιεπλέκετο ὅμως ἔτι μᾶλλον τὸ πρόβλημα ἄλλων, δεδομένου ὅτι οὔτε πᾶσαι ἐτίθεντο κατὰ τὴν κρατήσασαν σειράν, οὔτε τὰς αὐτὰς πάντοτε ἐκφωνήσεις εἶχον, οὔτε καὶ συμφωνία ὡς πρὸς τοὺς τίτλους πάντοτε ὑπῆρχε.

Τὸ πρόβλημα τελικῶς ἐλύθη διὰ τῆς συγκρίσεως καὶ συσχετίσεως τῶν εὐχῶν πρὸς τὴν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, λύσιν τὴν ὁποίαν ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης εἶχεν ἤδη ἐπισημάνει [51]. Πράγματι εὑρέθη πλήρης ἀντιστοιχία καὶ τῶν ἐκφωνήσεων πρὸς τὰς ἐκφωνήσεις τοῦ ἀσματικοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν εὐχῶν πρὸς τὰ ἀκολουθοῦντα τὰς ἐκφωνήσεις ἐπὶ μέρους ἀντίφωνα ἢ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου. Ὅπως ἡ εὐχὴ τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ εἶναι ἐπηρεασμένη ἐκ τῆς φρασεολογίας ἐκείνου καὶ ὅπως ἡ εὐχὴ τῶν αἴνων ἀπὸ ἀπόψεως θέματος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ θέματος τῶν τριῶν τούτων ψαλμῶν, οὕτω καὶ αἱ λοιπαὶ φραστικῶς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως θέματος ἄμεσον σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἑκάστην τούτων ψαλμικὰ ἀντίφωνα τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας. Πράγματι πρὸ ἑκάστου ἀντιφώνου αὐτῆς προηγεῖτο συναπτή, εὐχὴ καὶ ἐκφώνησις. Αὕτη λοιπὸν ἦτο καὶ ἡ ἀρχικὴ θέσις ἑκάστης ἐπὶ μέρους εὐχῆς καὶ ἐκφωνήσεως. Ὅτε ἐγκατελείφθη ὁ ἀσματικὸς ὄρθρος οἱ ἱερεῖς δὲν ἔπαυσαν νὰ λέγουν τὰς εὐχάς, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε ὑπῆρχον εἰς τὰ Εὐχολόγιά των. Ἡ ἀπορία ὅμως περὶ τοῦ πρακτέου ὡδήγησεν εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν τούτων μετὰ τῶν ἐκφωνήσεών των εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκολουθίας, ὅτε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου ἠδύνατο ὁ ἱερεὺς ἀνέτως νὰ εἴπῃ τὰς εὐχάς του. Οὕτως ὅμως, ὡς ἦτο φυσικόν, κατέλαβον ὅλως δευτερεύουσαν θέσιν ἐν τῇ ἰσχυούσῃ ἀκολουθίᾳ τοῦ μοναχικοῦ ὄρθρου, παραλειπόμεναι μάλιστα ὅτε δὲν παρίσταται κατ' αὐτὴν ἱερεύς. Αἱ ἀλλαγαὶ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν τίτλων καὶ τῶν ἐκφωνήσεων αὐτῶν ἐξηγοῦνται ἐντεῦθεν εὐκόλως. Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων, μὴ γνωρίζοντες πλέον οὔτε τὸν ἀληθῆ τῶν εὐχῶν τούτων προορισμὸν οὔτε τὴν ἀκριβῆ των θέσιν, οὔτε τὴν ἀληθῆ ἀνταπόκρισιν τῶν τίτλων πρὸς τὴν τάξιν τῆς διαφόρου τῆς ἀσματικῆς γνωστῆς εἰς αὐτοὺς μοναχικῆς ἀκολουθίας, ἔκαμνον ὅ,τι καὶ οἱ ἱερεῖς: Ἀντέγραφον δηλαδὴ ὁμαδικῶς εἰς τὰ Εὐχολόγια, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν σειράν, τὰς εὐχάς, τοὺς τίτλους καὶ τὰς ἐκφωνήσεῖς των. Οὕτως ὅμως προῆλθεν ἀληθὴς σύγχυσις, ἀπὸ

---

[51] Διάλογος..., ἔνθ' ἀνωτ.

τὴν ὁποίαν ἡ λειτουργικὴ ἐπιστήμη ἐκλήθη νὰ ἐξαγάγῃ τὴν θείαν λατρείαν.

Θὰ ἠδύνατο ἡ ἐξέτασις τῶν προβλημάτων τούτων, τῶν ἀνακυπτόντων ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, νὰ παραταθῇ ἀκόμη ἐπὶ μακρόν, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς ἄλλα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον σημαντικὰ θέματα.

Ἀλλ' ὅλων αὐτῶν, κύριοι φοιτηταί, οὔτε δυνατὴ οὔτε ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἐξέτασις ἐνταῦθα. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, ἡ ἑωθινὴ προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι οὔτε ἄψυχον σῶμα διὰ νὰ τὸ ἀνατάμωμεν ἐν ψυχρῷ, οὔτε καλλιμάρμαρος ναὸς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψεν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη καὶ δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ τὸν ἀναστηλώσωμεν, οὔτε ἐφθαρμένον κείμενον τὸ ὁποῖον καλούμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν. Εἶναι ζῶσα ἀκολουθία καὶ σφριγῶσα, τὴν ὁποίαν καλούμεθα διὰ τῆς ἐμπειρίας νὰ γνωρίσωμεν, νὰ προσευχηθῶμεν καὶ νὰ λατρεύσωμεν δι' αὐτῆς λογικῶς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τῆς γνώσεως ἡμῶν καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας ἡμῶν νὰ κατευθύνωμεν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὸν σκοπὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναθέσῃ εἰς ἡμᾶς αὔριον ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ νὰ ποιμάνωμεν ἢ νὰ κατηχήσωμεν.

Ἂν σήμερον ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου κατήντησε νὰ θεωρῆται ἓν εἶδος ἱεροῦ ἐγερτηρίου τῶν μοναχῶν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἀσκητικά των σώματα νὰ ἀπολαύσουν τὴν θαλπωρὴν τῆς πρωϊνῆς κλίνης καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἑωθινοῦ ὕπνου, ἢ ἂν ἡ σύνδεσις αὐτῆς πρὸς τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς ἐζημίωσεν αὐτὴν τόσον, ὥστε νὰ θεωρῆται εἶδος μουσικῆς ὑποκρούσεως χρησίμου μόνον διὰ νὰ καλύπτεται ὁ χρόνος τῆς τελέσεως τῆς ἀκολουθίας τῆς προθέσεως, ἢ τρόπος ἀπασχολήσεως τῶν ἐνωρὶς εἰς τὸν ναὸν συντρεχόντων γερόντων, τοῦτο ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὀλιγωρίαν ἡμῶν τῶν διδασκάλων τοῦ λαοῦ. Διότι καὶ ἐδῶ ἰσχύει τὸ Παύλειον: «Πῶς οὖν ἐπικαλέσωνται εἰς ὃ οὐκ ἐπίστευσαν, πῶς δὲ πιστεύσωσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν, πῶς δὲ ἀκούσωσι χωρὶς κηρύσσοντος;»[52]

Εἰς τὸν καταρτισμὸν δὲ τοιούτων διδασκάλων, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ νοὸς μὲν θὰ γνωρίσουν καλῶς τὰ τῆς λατρείας, διὰ τῆς καρδίας θὰ ἀγαπήσουν καὶ θὰ ζήσουν αὐτὴν καὶ διὰ τοῦ στόματος θὰ ὁμολογήσουν καὶ θὰ ἐργασθοῦν διὰ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτῆς ἀποβλέπει τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

---

[52] Ρωμ. 10, 14.

ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΑΝΑΚΤΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ

Παναγιώτατον Μητροπολίτην

Θεσσαλονίκης κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ

Εὐχαριστῶ θερμῶς Ὑμετέραν Παναγιότητα δι' εὐχὰς αὐτῆς ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ μου ἑορτῇ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

Δι' εὐχὰς ὑμετέρας Παναγιότητος ἐπὶ γεννήσει Διαδόχου λίαν συγκεκινημένος εὐχαριστῶ θερμότατα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

Εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως ὑμετέραν Παναγιότητα δι' εὐχὰς αὐτῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γενεθλίων μου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1967

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι - Τελεταί. Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν κ. Παντελεήμων κατὰ τοὺς μῆνας Μάϊον - Ἰούνιον ἐλειτούργησε καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς: Καθεδρικῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, Πολιούχου Ἁγ. Δημητρίου, Μητροπολιτικοῦ Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ζωοδόχου Πηγῆς Ἑπταλόφου, Παναγίας Δεξιᾶς, Παναγίας Λαοδηγητρίας, Παναγίας Ν. Μηχανιώνας, προέστη μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν ἐν πολέμοις πεσόντων Σιδηροδρομικῶν, ἐπὶ ἐγκαινίοις Ἱ. Ναοῦ Ὁσ. Ξένης, Ἱ. Ναῷ Σχολῆς Τυφλῶν εἰς μνημόσυνον ἀειμνήστου Κ. Ζάννα, Ἁγ. Τριάδος, Ἁγ. Ἀναργύρων, Δώδεκα Ἀποστόλων. Ἐχοροστάτησε δὲ κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τοῦ Ὁσίου Δαυῒδ, ἔνθα ὁ ὅσιος ἔλαμψε διὰ τῆς ἁγίας ζωῆς του.

Δοξολογίαι. Ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ γεννήσει τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Διαδόχου Παύλου καὶ τῆς Βαπτί-

σεως αὐτοῦ ἐψάλη Δοξολογία ἐν τῷ Καθεδρικῷ Βυζαντινῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, χοροστατοῦντος τοῦ Παναγ. Μητροπολίτου καὶ παρουσίᾳ τῶν Πολιτικῶν, Στρατιωτικῶν, Δημοτικῶν ἀρχῶν, ἀντιπροσωπείας διαφόρων ἐθνικῶν ὀργανώσεων, συλλόγων καὶ ἄλλων ἐπισήμων.

Ἑορταὶ ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγ. Ἀποστόλου Παύλου. Τῇ 29η Ἰουνίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγ. Ἀποστόλου Παύλου, ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν παραμονὴν ἐψάλη Μ. Ἑσπερινὸς ἐν τῷ Βυζαντινῷ Ἱ. Ναῷ τῆς Ἀχειροποιήτου, χοροστατοῦντος τοῦ Π. Μητροπολίτου. Τοὺς ὕμνους ἔψαλεν ἑνιαῖος Βυζαντινὸς χορὸς ἐξ ἱεροψαλτῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν δὲ πανηγυρικὸν τῆς ἑορτῆς ἐξεφώνησεν ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλεώς μας κ. Κ. Φράγκος. Τὴν κυριώνυμον ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ὁ μὲν Παναγ. Μητροπολίτης ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν ἐν τῷ ἐντὸς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Παύλου, ὁ δὲ Θ. Ἐπίσκοπος Ταλαντίου ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς Ἀχειροποιήτου. Τὰς ἑορτὰς παρηκολούθησαν ἐν εὐλαβείᾳ πλήθη χριστιανῶν τιμώντων τὴν μνήμην τοῦ Ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης.

Τελεταί. Ὁ Παναγιώτατος παρέστη εἰς τὰ ἐν τῇ Ἑταιρίᾳ Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἐγκαίνια Αἰθουσῶν Ἐντευκτηρίων Μακεδόνων ἀλλοδαπῶν καὶ Μακεδόνων φοιτητῶν, εἰς τελετὴν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου καὶ τοιαύτην τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων, ἔνθα καὶ ἀνέπεμψε δέησιν, εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιδείξεις ἐν τῷ Καυταντζογλείῳ σταδίῳ, εἰς τελετὴν ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Γεωργικῇ Σχολῇ ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων καὶ ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς αἰθούσης τοῦ Συλλόγου Κυριῶν ἡ «Ὁδηγήτρια».

Ὡσαύτως ὁ Παναγιώτατος παρέστη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων ἀρχῶν εἰς τὴν ὑποδοχὴν καὶ τὴν προπομπὴν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως ἐν τῷ Ἀερολιμένι Μίκρας.

Συνεδρίαι - Συνεργασίαι. Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Παναγιωτάτου συνῆλθον εἰς συνεδρίαν τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια: Ο.Δ.Ε.Π., Χαρισείου Γηροκομείου, Ἐθνικοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου, Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Μητροπόλεως Λαγκαδᾶ καὶ τοῦ Γηροκομείου Ρώσων προσφύγων. Συνειργάσθη δὲ μετὰ τῶν κ.κ. Ι. Καλογήρου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Ι. Ξηροτύρη, Καθηγητοῦ Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, Π. Ρόκκου καὶ Θ. Καστανᾶ.

Ἐπισκέψεις καὶ ἀντεπισκέψεις. Τὸν Παναγ. Μητροπολίτην ἐπεσκέφθησαν ὁ νέος Ὑπουργὸς Β. Ἑλλάδος κ. Δ. Πατίλης, ὁ νέος Νομάρχης κ. Κοκώνης, οἱ Πλοίαρχοι τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ κ.κ. Σολιώτης καὶ Μόραλης, ὁ νέος Διοικητὴς τῆς Ναυτ. Βάσεως κ. Καραθανάσης, ὁ Καθηγητὴς κ. Π. Τρεμπέλας, ὁ τ. Νομάρχης κ. Κούρναβος, ὁ εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν κ. Δελαπόρτας, οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Πατρῶν κ. Κωνσταντῖνος, Ἐλασσόνος κ. Ἰάκωβος, Κῴου κ. Ναθαναήλ, ὁ προηγούμενος κ. Γεώργιος, ὁ καθηγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Γρηγορίου π. Ἀρχιμ. Βησσαρίων, ὁ εἰσαγγελεὺς κ. Καρρᾶς, ὁ Συντ)χης κ. Π. Κομνηνός, Ἄγγλοι προσκυνηταὶ ὑπὸ τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Καντερβουρίας αἰδ. Ι. Σαντεργουέντ, ὁ Δ)ντὴς τῆς ἐνταῦθα Ἀμερικ. Γεωργ. Σχολῆς κ. Τόμας μετὰ τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Ν. Ζαχαροπού-

λου καὶ οἱ Ἁγιορεῖται π. Γέροντες Γεράσιμος καὶ Διονύσιος Μικραγιαννῖται καὶ ὁ Ἱερομόναχος Διονύσιος Γρηγοριάτης· ἐπεσκέφθη δὲ τὸ Ἰταλικὸν καὶ Γαλλικὸν Προξενεῖον ἐπὶ ταῖς Ἐθνικαῖς αὐτῶν ἑορταῖς, τὸ Ἀγγλικὸν Προξενεῖον καὶ τὸ Ἐργατικὸν Κέντρον Θεσσαλονίκης.

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι Θεοφιλεστάτου. Ὁ Θ. Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος κατὰ τοὺς μῆνας Μάϊον καὶ Ἰούνιον ἐλειτούργησε καὶ ἐκήρυξεν ἐν τοῖς πανηγυρίζουσιν Ἱ. Ναοῖς: Ἁγ. Γεωργίου Νεαπόλεως, Ἁγ. Ἀθανασίου Εὐόσμου, Ζωοδόχου Πηγῆς Παναγίας Λαοδηγητρίας, Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου χωρίου Ἀναλήψεως, Ἁγ. Θεράποντος, Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Θ. Ἀναλήψεως, Ἁγ. Τριάδος τῆς ὁμωνύμου Κοινότητος, Ἁγ. Πάντων καὶ Ἀχειροποιήτου, ὥς καὶ εἰς τοὺς Ἱ. Ν. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ὡραιοκάστρου, Ἁγ. Δημητρίου Πολιούχου, Ἁγ. Ἐλευθερίου Ντεπώ, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, 40 Ἐκκλησιῶν· ἐχοροστάτησε δὲ κατὰ τὸν Μ. Ἑσπερινὸν ἐν τοῖς πανηγυρίζουσιν Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἑπταλόφου, Ἁγ. Τριάδος καὶ εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῶν Ἐγκαινίων τοῦ Ἱ. Ν. Ὁσίας Ξένης.

Ἐτέλεσεν Ἁγιασμὸν ἐπὶ τῇ καταθέσει τοῦ θεμελίου λίθου εἰς κτίρια Ὑπουργείου Ἐργασίας Ὡραιοκάστρου καὶ παρέστη εἰς Γυμναστικὰς ἐπιδείξεις Σχολείων Μ. Ἐκπαιδεύσεως.

Συνεδρίαι. Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Θεοφιλεστάτου συνῆλθον εἰς συνεδρίαν τὰ Δ. Συμβούλια: Τοῦ Μητροπολιτικοῦ (τετράκις), τοῦ Χαρισείου Γηροκομείου, Πρεβαντορίου «Ἅγιος Δημήτριος» (δίς), Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου, Σχολῆς Τυφλῶν, Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου καὶ Ἀνωτ. Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μητροπολίτου Τρίκκης καὶ Σ.ταγῶν Διονυσίου. Η ΕΠΑΝΔΡΩΣΙΣ ΤΩΝ Ι. ΜΟΝΩΝ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρί τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς. Ἀθῆναι 1967.

Σκοπὸς τοῦ ὡς ἄνω δημοσιεύματος τοῦ Σεβασμιωτάτου, τὸν ὁποῖον διακρίνει ἐξαιρετικὴ ἀγάπη καὶ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Ἅγιον τῆς Ὀρθοδοξίας Ὄρος, εἶναι νὰ δώσῃ ἀφορμὴν νὰ ἴδουν οἱ ὑπεύθυνοι καὶ νὰ ἐπιληφθοῦν σοβαρῶς τοῦ φλέγοντος σήμερον θέματος τῆς «ἐπανδρώσεως τῶν Ἱ. Μονῶν τοῦ Ἁγ. Ὄρους», τῆς Κιβωτοῦ ταύτης τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Πρὸς τοῦτο διατυπώνει σκέψεις καὶ ὑποδεικνύει μέτρα, ἅτινα ἐφαρμοζόμενα θὰ συντελέσουν εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος τὰς Ἱ. Μονὰς καὶ πάντα φιλομοναστὴν προβλήματος τῆς παρατηρουμένης ἀπροθυμίας προσελεύσεως τῶν εὐσεβῶν νέων εἰς τὸν μοναχισμόν. Τὸ ζήτημα «ΑΘΩΣ» κατέστη ἀπαίτησις τῶν καιρῶν καὶ διὰ τὴν λύσιν του, πρέπει νὰ κινητοποιηθοῦν πολλαὶ δυνάμεις μετὰ περισσῆς σοβαρότητος καὶ ἐπιταχύνσεως.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου προτεινόμενα μέτρα διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐπανδρώσεως τῶν Ἱ. Μονῶν εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Ἐπαναφορὰ τοῦ Κοινοβιακοῦ συστήματος εἰς τὸν τρόπον διαβιώσεως τῶν Μοναχῶν. 2. Ἔντονος μυστηριακὴ ζωή. 3. Ὑποχρεωτικὴ συμμετοχὴ πάντων εἰς τὰς κοινὰς προσευχάς. 4. Ἱεραποστολὴ καὶ ἔργα ἀγάπης καὶ εὐποιΐας. 5. Ἐπίδοσις εἰς τὰ Γράμματα. 6. Ἐργασία. 7. Περιορισμοὶ α) τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, β) τῆς τουριστικῆς κινήσεως καὶ γ) τῆς ἐξόδου τῶν μοναχῶν ἐκ τῶν ἱερῶν Μετανοιῶν των. 8. Κατάλληλος ἡλικία καὶ αὐστηρὰ δοκιμασία τῶν δοκίμων. 9. Ὑποδειγματικὴ τιμωρία παρεκτρεπομένων.

Μητροπολίτου Ἠλείας Γερμανοῦ. ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ. Σελ. 27. Ἀθῆναι 1966.

Ὁρισθεὶς ὁ Σεβασμιώτατος ὡς πνευματικὸς ἀρχηγός, ἀποφάσει τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εὐσεβῶν προσκυνητῶν ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὸ Ἅγιον Πάσχα τοῦ 1954, πρὸς προσκύνησιν τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅπου ἐγεννήθη, ἐμεγάλωσε, ἐδίδαξε, ἐσταυρώθη, ἀνέστη καὶ ἀνελήφθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ παρακολούθησιν τῶν Ἱ. Ἀκολουθιῶν μετὰ τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν ἐν τῷ πανσέπτῳ Ἱ. Ναῷ τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων Ἱερῶν προσκυνημάτων, ἐμελέτησε ὡσαύτως καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἐν συζητήσει μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν ἄλλων ἁρμοδίων.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Σεβασμιώτατος προέβη εἰς τὴν ὑποβολὴν ἐμπεριστατωμένου ὑπομνήματος πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ προβλήματα τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος καὶ τοῦ ὅλου οἰκονομικοῦ προβλήματος, ὑποδείξας συγχρόνως καὶ τὰ δέοντα γενέσθαι. Κατόπιν τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὁ Νόμος 3269 «περὶ στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου τῶν Ἱεροσολύμων». Ἐν τῷ αὐτῷ Ὑπομνήματι ὁ Σεβασμιώτατος ὑπεδείκνυε καὶ τὴν ἐπανασύστασιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, πρὸς μόρφωσιν στελεχῶν διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν τοῦ Πανσεβάστου Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους Ἕλληνας ὑπὸ πνευματικὴν ἔννοιαν «ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀποτελοῦν πνευματικὸν τρίγωνον, τοῦ ὁποίου γωνίαι εἶναι ὁ Γολγοθᾶς, ἡ Ἁγία Σοφία καὶ ὁ Παρθενών».

Μητροπολίτου Δράμας Διονυσίου Κυράτσου. ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΡΧΕΤΥΠΟΝ ΚΑΛΛΟΣ. Δράμα 1967.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας βιβλιαρίῳ ὁ Σεβ. συγγραφεὺς ἀναδιφῶν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος διαγιγνώσκει, ὅτι κοσμοϊστορικὰ γεγονότα ἐπέφερον βαθείας μεταβολὰς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἤπειρον καὶ τὰ μέσα ἐπικοινωνίας ἐδημιούργησαν καὶ εἰς τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν χῶρον μίαν νέαν νοοτροπίαν, μίαν νέαν κατάστασιν καὶ αἱ ἐν ἐξελίξει ἐκδηλώσεις εἶναι πᾶν ἄλλο παρὰ ἐνθαρρυντικαὶ διὰ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς μας. Ὡς ἐκ τούτου ἐξεδηλώθησαν ἀνησυχίαι ὑπὸ πολλῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, ἃς συμμερίζεται καὶ ὁ συγγραφεὺς μὲ ἔντονον ἀγωνίαν.

Διὰ τῆς θύραθεν μελέτης παρατηρεῖ, καὶ τῆς κατὰ κόσμον σοφίας καὶ τῆς τεχνολογίας, δὲν δύναται νὰ βελτιωθῇ ἡ παρατηρουμένη παρέκκλισις παρὰ μόνον διὰ τῆς ἐπανόδου εἰς τὰς ὑγιεῖς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν θείαν τὴν καταγωγὴν καὶ πολύτιμον τὴν προγονικὴν κληρονομίαν. Εἶναι δὲ αὗται, αἱ αἰωνίου κύ-

ρους πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ὑποθῆκαι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὧν ἐθεμελιώθη καὶ ἐμεγαλούργησεν ὁ Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός.

Ἡ ἠθικὴ βελτίωσις τοῦ ἀνθρώπου θὰ πραγματοποιηθῇ διὰ τῆς μελέτης καὶ ἐφαρμογῆς τῶν αἰωνίων διδαγμάτων τοῦ Βασιλέως τῶν βιβλίων, τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Διότι ὅπως διδάσκει καὶ ὁ ἱ. Χρυσόστομος: «Πάντων τῶν κακῶν αἴτιον, τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφάς».

Παναγιώτου Ι. Μπρατσιώτου, Ἀκαδημαϊκοῦ, Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΕΙ. Β' Ἔκδοσις ἐπηυξημένη. Ἀθῆναι 1967. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τόμος ΙϚ'. Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Ἀμίλκαν Ἀλιβιζᾶτον.

Τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον βιβλίον τοῦ διακεκριμένου Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Καθηγητοῦ κ. Π. Μπρατσιώτου εἶναι ἐπηυξημένη ἔκδοσις εἰσιτηρίου ὁμιλίας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, λεχθεῖσα τῇ 11.5.1957. Σκοπὸς τῆς μετὰ χεῖρας πληρεστέρας ταύτης ἐπανεκδόσεως, ἥτις εἶναι τὸ προϊὸν πολυμεροῦς ἐν τῇ πυκνότητι αὐτῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ βασικωτάτου ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καὶ δὴ Ἑλληνικῆς, θέματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῶν κυριωτέρων βοηθημάτων, εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρεῖα πληροφορία τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος καὶ δὴ τῶν Ἑλλήνων θεολόγων, περὶ τοῦ ὅτι — Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς εἶναι εἰς λόγον ὕψους καὶ ἐπιδράσεως, δύο μοναδικὰ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ πνευματικὰ μεγέθη, δύο φαινόμενα κοσμοϊστορικῆς καὶ ὑπεριστορικῆς σημασίας δύο κόσμοι, οἵτινες καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἐν συνεργασίᾳ καὶ ἀλληλεπιδράσει, δυσθεωρήτους καὶ πράγματι ἀνυπολογίστου ἀξίας προσήνεγκον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὑπηρεσίας.

Ἰωάννου Καρμίρη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ. Τεῦχος Ι. Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας». Σελ. 103. Ἀθῆναι 1966.

Ἡ μετὰ χεῖρας μελέτη τοῦ κ. Ι. Καρμίρη Καθηγητοῦ ἀναφέρεται, εἰς τὴν διαμαρτυρίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν κατὰ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα θεσπισθέντος ὡ γνωστὸν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ Βατικανοῦ τὸ 1870 καὶ τὴν ἔκτοτε ἀπόσχισιν τούτων ἀπὸ τῆς Ρ/Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὸν χωρισμὸν οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ εἰς θεολογικὸν διάλογον κατὰ διαφόρους καιρούς. Ὁ διάλογος οὗτος διελθὼν διὰ τριῶν φάσεων εἰσῆλθεν εἰς τὴν τετάρτην φάσιν διὰ τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων τῆς Ρόδου. Ὑπὸ τῆς Γ' Διασκέψεως συνεστήθη εἰδικὴ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τὴν μελέτην καὶ προπαρασκευὴν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν διὰ τὴν νέαν αὐτοῦ φάσιν ἔν τε τῇ ληξάσῃ Δ' Πανορθοδόξῳ Διασκέψει τοῦ Βελιγραδίου (1-15 Σεπτεμβρίου 1966) καὶ τῇ προσεχεῖ ἐνάρξει τοῦ διαλόγου τούτου μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὁ κ. Καρμίρης διατελέσας μέλος τόσον τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων ὅσον καὶ τῆς εἰδικῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου τῆς

'Ορθοδόξου Καθολικῆς καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, δημοσιεύει ἐν τῷ ὑπὸ κρίσιν I τεύχει τέσσαρα ἐκτενῆ ἄρθρα περὶ τῆς νέας φάσεως τοῦ 'Ορθοδοξοπαλαιοκαθολικοῦ διαλόγου, ἐπιφυλασσόμενας ὅπως παρακολουθήση καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ ὡς εἴρηται διαλόγου. Διὰ τοῦ παρόντος τεύχους ὁ κ. καθηγητὴς παρέχει σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν σύγχρονο Οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Τοῦ αὐτοῦ. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ. III. Η Δ' ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΤΙΚΑΝΕΙΟΥ ΣΥΝΟΔΟΥ. 'Ανάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «'Εκκλησία», σελ. 208. 'Αθῆναι 1966.

'Ο κ. Καθηγητὴς ἐν τῷ ὡς ἄνω III τεύχει ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς τετάρτης καὶ τελευταίας φάσεως τῆς Βατικανείου συνόδου, ἣν ἐκήρυξεν ὁ Πάπας μετὰ πανηγυρικὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ 'Αγίου Πέτρου, παρουσίᾳ 2567 μελῶν καὶ αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς δώδεκα κεφάλαια. 'Ο Πάπας εἰς τὸν ἐναρκτήριον λόγον του ἐχαρακτήρισε τὴν Σύνοδον ὡς «μέγα πρᾶγμα» καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς καταβαλλομένην προσπάθειαν πρὸς «ἀποκατάστασιν στενοτέρου δεσμοῦ κοινωνίας μετὰ τῶν ἀφ' ἡμῶν κεχωρισμένων Χριστιανῶν ἀδελφῶν». 'Ακολουθεῖ τὸ ιγ' κεφάλαιον ἐν ᾧ ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν ἀμοιβαίαν ἄρσιν τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054 ὑπὸ τῶν 'Εκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ ιδ' ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναδημοσιεύεται Γερμανιστὶ τὸ ἐν τῷ περιοδικῷ «Kyrios», 4 (1964) δημοσιευθὲν ἄρθρον τοῦ κ. Καρμίρη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Die Orthodoxe Katholische Kirche über das II Vaticanun und die ihm entwickelten Aspekte und Tendenzen hinsichtliche der Christlichen Einheit.

Καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο θέλει συμβάλη σημαντικῶς εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ προσεχοῦς θεολογικοῦ διαλόγου τῆς 'Ορθοδόξου Καθολικῆς 'Εκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν.

'Ιωάν. Γ. Παναγιωτίδου. 'Ομοτίμου Καθηγητοῦ τῆς 'Ι. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ. Ἔκδοσις τρίτη. Προνοίᾳ τῆς 'Ιερᾶς 'Αρχιεπισκοπῆς Β. καὶ Ν. 'Αμερικῆς, σελ. 109. 'Αθῆναι.

'Ο ἀκάματος τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης θεράπων καὶ ἐκλεκτὸς ἡμῶν συνεργάτης, διὰ τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐκδόσεως προσφέρει νέαν πνευματικὴν τροφὴν εἰς τὸ φιλόμουσον Χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς 'Εκκλησίας καὶ ἰδίως εἰς τὴν φερέλπιδα καὶ χρυσῆν τοῦ Ἔθνους νεότητα, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀφιερώνει τὴν ὡς ἄνω ἔκδοσιν. Εἰς τὴν προσφιλῆ νεότητα, ὁλόθερμος ἀπευθύνεται ἡ πατρικὴ τοῦ συγγραφέως εὐχὴ ὅπως —ἡ 'Υπερτάτη Σοφία φωτίζη αὐτήν, ὥστε τὸ Γνῶθι σαυτὸν νὰ καταλάβη τὴν κυρίαρχη θέση ἀνάμεσα στὶς ἄλλες γνώσεις αὐτῆς, διότι κατὰ τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν σοφωτέρων Διδασκάλων τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν 'Εκκλησίας «ἦν ἄρα ὡς ἔοικε, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γνῶναι ἑαυτόν· ἐὰν γάρ τις ἑαυτὸν γνώῃ, Θεὸν εἴσεται». Οἱ δὲ ἀρχαῖοι τοσαύτην σημασίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς αὐτογνωσίας ὥστε εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἐπέγραψαν τὸ σοφώτατον ρητὸν «Γνῶθι σαυτόν». 'Εκ παραλλήλου δὲ ἐδίδασκον «τὸ γνῶθι σαυτὸν καὶ τὸ σωφρόνει ἐστὶ ταὐτόν».

Σάββα Ἀγουρίδη, Καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. ΠΑΥΛΟΣ. (Σκιαγραφήματα τῆς ζωῆς, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου). Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, Τόμος I, σελ. 83. Ἀθῆναι 1966.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας ἔκδοσις τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀγουρίδου ἀποτελεῖ ἐμπεριστατωμένην ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τῆς πολυμόχθου ζωῆς καὶ ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τοῦ μεγαλειώδους ἔργου τοῦ ἀκαταπονήτου Ἀποστόλου Παύλου καὶ πρώτου μετὸ τὸν Ἕνα κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ ὑλικὸν διὰ τὴν συγγραφὴν ἀρύεται ὁ κ. Καθηγητὴς ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ὡς καὶ ἐκ τῶν αὐτοβιογραφικῶν σημειώσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τὰς δέκα τέσσαρας ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Ἡ ἐν τῇ Χριστιανικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ δημοσίευσις τῆς μελέτης θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἀναγνωσθῇ αὕτη ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπωφεληθῶσι ταύτης οὐ μόνον οἱ θεολόγοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ περὶ τὰ Ἱερὰ Γράμματα ἀσχολούμενοι καὶ θαυμασταὶ τοῦ ἐκ τῶν πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ οὐρανοβάμονος Παύλου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν.

Σοφοκλέους Δ. Λώλη, Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ. Α' Σχ. Μέγα, σελ. 147. Ἐν Ἰωαννίνοις 1967.

Ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων δημοσιευθέντων κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ ἀναφερομένων εἰς θέματα Θεολογικά, Φιλοσοφικά, Φιλολογικά, Παιδαγωγικὰ ὡς καὶ μεταφράσεις, μελέται καὶ ὅροι εἰς ἑλληνικὸν καὶ ξένον Τύπον, διακεκριμένος Θεολόγος κ. Σ. Λώλης, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι — τὰ ἐν ταῖς πηγαῖς, τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει, δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποκαλύπτοντα πᾶσαν τὴν περὶ Θεοῦ καὶ περὶ θείας αὐτοῦ οἰκονομίας πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀλήθειαν, ἐπιδέχονται διερεύνησιν καὶ ἀνάπτυξιν πρὸς ὀρθοτέραν κατανόησιν, προέβη εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν μετὰ χεῖρας δογματικῶν μελετῶν.

Αἱ ἐμβριθεῖς αὗται μελέται ἐρευνῶσαι θεμελιώδη θέματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν Οἰκουμένικῶν συνόδων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀναρριπίζουσαι, ὅπου δεῖ, ὀθνεῖα, παλαιὰ καὶ νεώτερα κενόφωνα διδάγματα, ἀποφαίνουσι ταῦτα κενὰ καὶ λυμαινόμενα τὴν ἀκριβῆ τῆς πίστεως ἀλήθειαν. Αἱ «δογματικαὶ μελέται» ἀπηχοῦσαι τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν καὶ πίστιν εἰς δογματικὰ θέματα καὶ τοιαῦτα τῆς Συμβολικῆς, συμβάλλουσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ δόξαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις διὰ μέσου τῶν αἰώνων διέσωσε καὶ διεφύλαξεν ἀνόθευτον ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν Ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν. Αἱ «Δογματικαὶ μελέται» ἀποτελοῦσι ἀξιόλογον προσφορὰν εἰς τὴν Δογματικὴν θεολογίαν.

Τοῦ αὐτοῦ. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ. Ἰωάννινα 1966.

Τὸ ὡς ἄνω «Ὑπόμνημα» ὑποβάλλεται κατόπιν προκηρύξεως τῆς κενῆς ἕδρας «τῆς Δογματικῆς καὶ Συμβολικῆς» ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ

Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ προσκλήσεως τῶν ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν ταύτης. Ὁ κ. Λώλης τυγχάνων ὑποψήφιος διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς προκηρυχθεῖσαν ἕδραν ὑποβάλλει αὐτῇ τὸ παρὸν Ὑπόμνημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐμπεριέχονται τὰ τῶν σπουδῶν καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ εὐρεῖα ἀνάλυσις τῶν μέχρι σήμερον ἐκδοθεισῶν διαφόρων αὐτοῦ ἐργασιῶν.

Νικηφόρου Ξ. Ἐλεοπούλου, Φιλολόγου. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία», τ. Α΄. 1967.

Ὁ κ. Ἐλεόπουλος διαπραγματεύεται τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον θέμα μετὰ σαφηνείας καὶ γλαφυρότητος, ἀναπτύσσων τὰ τῆς πολυπλεύρου ἐπιστημονικῆς, θεολογικῆς, λογοτεχνικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τῶν Μεγίστων τούτων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων. Τὸ θέμα ἀπετέλεσεν εἰδικὴν δημοσίαν διάλεξιν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας — εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Πνεύματι δωρεᾶς, τὴν ὁποίαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ἐπεδαψίλευσαν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὸ ὑπόδουλον Γένος καὶ εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Πατριαρχικὴν Μ. τοῦ Γένους Σχολήν. Τὴν διάλεξιν διωργάνωσεν ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος τῶν παλαιῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς, ὅστις καὶ καθώρισεν, ὅπως καθ' ἕκαστον ἔτος ἑορτάζῃ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου.

Ἀρ. Λ. Ἀσπιώτη, Ψυχιάτρου. Συνεργασίᾳ Μ. Β. Κωτσοπούλου. Ἀπὸ τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα τοῦ παιδιοῦ. ΙΕ. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ. Σελ. 255. Ἀθῆναι 1967.

Μόλις ἐξεδόθη καὶ ἐκυκλοφόρησε ἡ νέα ἔκδοσις τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς μὲ τίτλον «Τὸ παιδὶ καὶ ὁ χαρακτήρ». Τὸ ἔργον τοῦτο εἰσάγει εἰς τὰς συγχρόνους ἀντιλήψεις τῆς χαρακτηρολογίας καὶ ἐν συνεχείᾳ περιέχει τὰς ἰατροπαιδαγωγικὰς μεθόδους ὑποβοηθήσεως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παιδιοῦ. Πωλεῖται εἰς ὅλα τὰ κεντρικὰ βιβλιοπωλεῖα.

Ἀρχιμ. Καλλινίκου Ι. Καρούσου. ΣΤΑΘΜΟΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΑΝΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ. Ἐκδόσεις «Ἡ Χρυσοπηγή». Σελ. 99. Ἀθῆναι 1967.

— Ὅπως τὰ ποντοπόρα πλοῖα ἔχουν ἀνάγκην ἀνεφοδιασμοῦ εἰς καύσιμα καὶ τρόφιμα πρὸς συνέχισιν μακρινῶν ταξειδίων εἰς ὠκεανούς, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ διανύσῃ τὸ ἀπέραντον καὶ πολυκύμαντον πέλαγος τῆς παρούσης ζωῆς, ἔχει ἀνάγκην πνευματικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν εὔδιον λιμένα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τὸν πνευματικὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν Χριστιανῶν ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τῶν τέκνων αὐτῆς διαφόρους ἑορτάς, ἐπετείους θρησκευτικῶν περιόδων, ἠθικοθρησκευτικὰς ἐκδόσεις κλπ. Εἰς τὸν πνευματικὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν πιστῶν δύνανται νὰ συμβάλουν καὶ τὰ ἐποικοδομητικὰ ἄρθρα τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται ἐν τῷ μετὰ χεῖρας βιβλίῳ τοῦ Ἀρχιμ. Καλλινίκου Καρούσου, τὸ ὁποῖον καὶ συνιστῶμεν εἰς τοὺς φίλους ἀναγνώστας τοῦ περιοδικοῦ.

'Αρχιμ. Χριστοδούλου Κ. Παρασκευαΐδη. ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΠΑΘΟΥΣ. 'Εκδόσεις «'Η Χρυσοπηγή». 'Αθῆναι 1967.

Τὸ βιβλιαράκι τοῦ πανοσ. συγγραφέως εἶναι ἀφιερωμένο — σὲ μερικὲς μόνο ἀπὸ τὶς μορφὲς τοῦ Θείου Πάθους. 'Η ἀνάγνωσίς του δίδει ἀφορμὰς διὰ περισσοτέρας σκέψεις καὶ στὸ σημερινὸ χριστιανό. 'Η ἀναπόλησις τῶν «Μορφῶν τοῦ Πάθους» θὰ βοηθήση τὸν ἀναγνώστην, εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνη στὸ Πάθος τοῦ Λυτρωτοῦ, νὰ συγκινηθῇ, νὰ φιλοσοφήση καὶ νὰ διδαχθῇ.

'Εκδόσεις 'Αδελφότητος Θεολόγων «'Ο Σωτήρ». 'Αρχιμ. Γεωργ. Ι. Δημοπούλου, 'Ιεροκήρυκος τῆς 'Ιερᾶς 'Αρχιεπισκοπῆς 'Αθηνῶν. ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ. Σελ. 317. 'Αθῆναι 1967.

Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἐποικοδομητικὸν βιβλίον τοῦ φιλοπόνου συγγραφέως ἐξεδόθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα. Εἰς τὰς σελίδας του παρελαύνουν ἡρωϊκαὶ μορφαὶ τῆς 'Εκκλησίας μας, 'Απόστολοι, Μάρτυρες καὶ Προφῆται, 'Ιεράρχαι, "Οσιοι καὶ Δίκαιοι, ποὺ μὲ τὴν ζωήν των καὶ τὴν μέχρι θανάτου ἀφοσίωσίν των εἰς τὸν Πανάγαθον Θεὸν ἐμπνέουν καὶ διδάσκουν τοὺς κάθε ἐποχῆς καὶ ἡλικίας Χριστιανούς. Τιμᾶται δρχ. 35.

'Αρχιμ. Χριστοφόρου Παπουτσοπούλου, 'Ιεροκήρυκος τοῦ 'Ι. Καθεδρικοῦ Ναοῦ 'Αθηνῶν. ΛΟΓΟΙ ΠΑΡΑΚΛΗΣΕΩΣ. Τεύχη 1ον καὶ 2ον, σελ. 133, 136. 'Αθῆναι 1967.

'Αμφότερα τὰ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐνδιαφέροντα κομψὰ τεύχη, περιέχουν σκέψεις ἐνισχυτικὰς καὶ παρηγορητικὰς διὰ πάντα Χριστιανόν, στηριζομένας εἰς τὸν αἰώνιον λόγον τοῦ Θεοῦ. Εὐχαριστοῦν, διδάσκουν, τονώνουν, παρηγοροῦν, στηρίζουν, καὶ παρακινοῦν εἰς τὴν ἀρετὴν οἱ «Λόγοι Παρακλήσεως». "Εκαστον τεῦχος μὲ ἐξώφυλλον καλλιτεχνικὸν δρχ. 15.

'Ιωάννου Χρ. Κωνσταντινίδου. ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο Α' Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ. (ca 852 - 925 μ.Χ.) ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ. (901 - 907, 912 - 925).

Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ α' τετάρτου τοῦ Ι μ.Χ. αἰῶνος. 'Εναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεοτοῦ 'Αθήνησιν 'Εθνικοῦ λογικὴν Σχολὴν καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου. Σελ. 221. 'Αθῆναι 1967.

'Η ἀνὰ χεῖρας 'Εκκλησιαστικοϊστορικὴ μελέτη ἀναφέρεται εἰς μίαν τῶν ἡγετικῶν ἱστορικῶν φυσιογνωμιῶν, αἵτινες ἠγωνίσθησαν διὰ τὰς αἰωνίας ἀρχὰς τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. 'Η ἐξέχουσα αὐτὴ προσωπικότης εἶναι ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Α' ὁ Μυστικός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ α' τέταρτον τοῦ Ι' μ.Χ. αἰῶνος διεδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ σθένος νὰ βροντοφωνήση εἰς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν ΣΤ' τὸν Σοφόν, τὸ «οὐκ ἔξεστί σοι» ὑπερασπιζόμενος τοὺς κανόνας καὶ τὰς παραδόσεις τῆς 'Εκκλησίας. 'Ο κ. Κωνσταντινίδης διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς του ταύτης ἐργασίας προσφέρει σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ α' τετάρτου τοῦ Ι' αἰῶνος μ.Χ. καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀποκατά-

στασιν ἑνὸς τῶν ὑπερόχων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκλέισαν καὶ ἐδόξασαν τὸν περίπυστον Οἰκουμενικὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ὀρθοδοξίας.

Τοῦ αὐτοῦ. ΜΙΧΑΗΛ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ (1949-1958). Σκιαγραφία. Ἐν Ἀθήναις 1966.

Ἀθανασίου Κ. Ἀρβανίτη. Δρος Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΑΣΣΟΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ. Σελ. 82. Ἀθῆναι 1967.

Ἀξιόλογος ἐργασία ἀποβλέπουσα εἰς τὸ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν μελέτην καὶ γνωριμίαν καὶ προϋπόθεσιν διὰ τὸν σχεδιαζόμενον θεολογικὸν διάλογον καὶ μετὰ τῶν ἀπ' αἰώνων κεχωρισμένων ἀδελφῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ σύνταξις τῆς ὡς ἄνω «Βιβλιογραφίας» ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῶν ἀποφάσεων τῆς Α' καὶ Γ' ἐν Ρόδῳ Πανορθοδόξου Διασκέψεως, ἀναφερομένων εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἐλάσσονας ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῶν προταθέντων κατὰ τὴν ἐν Aarhus τῆς Δανίας συνάντησιν καὶ σύσκεψιν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων θεολόγων κατ' Αὔγουστοι 1964.

Sala Orthodoxi Kisumbwa Προσευχὲς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Τὸ ὡς ἄνω τεῦχος περιλαμβάνει μετάφρασιν βασικῶν προσευχῶν τοῦ ὀρθοδόξου πιστοῦ εἰς τὴν Ἀφρικανικὴν διάλεκτον Subwa τῆς Δυτικῆς Τανζανίας καὶ μίαν ὅλως στοιχειώδη κατήχησιν μὲ τὰς κυριωτέρας ἠθικὰς ἐντολὰς καί τινας οὐσιώδεις πληροφορίας περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου «Πορευθέντες» δαπάνῃ τοῦ Ἱεροῦ Ἱδρύματος τῆς Εὐαγγελιστρίας Τήνου καὶ συμπαραστάσει φίλων τῆς Ἱεραποστολῆς καὶ προορίζεται διὰ μίαν μικρὰν ὁμάδα ἰθαγενῶν προσελθόντων πρὸ τριῶν ἐτῶν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Διεύθυνσις τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου «Πορευτέντες», Ἀθῆναι (135) ὁδὸς Σίνα 30.

Ἐκδόσεις Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «Ζωή»

FOR THE HOURS OF PAIN. By Very Reu. Archimandrite Seraphim Papakostas, Preacher of Athens Cathedral. Translated from the Greek by Leslie Jerome Newville.

The «Zoe» Brotherhood of Theologians Athens Greek. pag 181 Athens 1967.

Ἕνα μήνυμα. ΕΜΠΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΙΜΟΝ ΚΑΜΠΗΝ. Ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ», σελ. 133. Σίνα 38. Ἀθῆναι (135). Πολύτιμον προσφορὰν κυρίως εἰς τὴν νεολαίαν, τὴν χρυσῆν ἐλπίδα τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀποτελεῖ τὸ ἀνὰ χεῖρας ὡραῖον εἰς ἐμφάνισιν βιβλίον τῆς «Συζητήσεως».

Καλεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ μελετήσῃ χωρὶς προκατάληψιν τὰς ἐκθετομένας - βασικὰς ἀνθρωπιστικὰς ἀρχὰς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας - καὶ ἂν συμφωνῇ πρὸς αὐτάς, ἂς ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ἐπικράτησίν των σοβαρὰ καὶ μὲ πᾶσαν συνέπειαν.

Orientalia Christiana Periodica Commentarii de re orientali aetatis Cristianae sacra et profana editi cura et opere PONTIFICII INSTITUTI ORIENTALIUM STUDIORUM. MISCELLANEA IUBILARIA INSTITUTI. (1917-1967). Pag 302.
Piazza Santa Maria Maggiore, 7 - Roma 1967

Β. Π. Πάσχου. Η ΘΥΕΛΛΑ ΚΑΙ Ο ΓΝΟΦΟΣ. ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Σελ. 75. Ἀθῆναι 1966.
Ἀπὸ τὰ περιεχόμενα: Α΄. Ἀναστάσιμα τοῦ ὄρθρου. Β΄. Καταφυγή. Γ΄. Ἀνιχνεύσεις στὸ μυστικὸ χῶρο.

Κωνσταντίνου Ε. Παπαπ.έ.τ.ρ.ο.υ. ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία». Ἀθῆναι 1966.

Τοῦ αὐτοῦ. ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ (R. Bultman, T. Tellich, D. Bonhoeffer, K. Rahner). Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας» μετὰ προσθηκῶν τινων. Ἀθῆναι 1967.

Τοῦ αὐτοῦ. ΤΟ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Ἀθῆναι 1967.

Τοῦ αὐτοῦ. Η ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΑΞΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΠΙΣ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς». Θεσσαλονίκη 1967.

Γεωργίου Α. Τσανανᾶ, Βοηθοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. ΠΕΡΙ ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς» 1966. Θεσσαλονίκη 1966.

Στέλιου Χρ. Μαντζούκα, π. Θ. «ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ» ΟΙ ΦΩΤΙΣΤΑΙ ΤΩΝ ΣΛΑΥΩΝ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 1966. Θεσσαλονίκη 1966.

Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Ν. Τσιρπανλῆ, Δ. Θ. S.T.M. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου. Η ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΙΣΤΙΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΞΑ΄ τόμου τῆς «Νέας Σιών». Ἐν Ἱεροσολύμοις. Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. 1966.

Ὑπουργεῖον Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως. Γενικὴ Διεύθυνσις Τύπου. Διεύθυνσις μελετῶν. ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ. Τεῦχος 14. Τόμος V. Ἀθῆναι. Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου 1966.

Ρ.